

Управління культури Рівненської облдержадміністрації
Рівненський обласний краєзнавчий музей
Державний архів Рівненської області

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Рівненського обласного
краєзнавчого
музею

До 165-річчя заснування
Рівненської гімназії

Випуск 2

(Матеріали наукової конференції 32. 11. 2004 р.)

Рівне - 2005

УДК 069.53
ББК 79.102

Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею.

До 165 - річчя заснування Рівненської гімназії. Випуск 2. - (Матеріали наукової конференції 23. 11. 2004 р.). - Рівне: Волинські обереги, 2005. - 71с.; іл.

Збірник містить матеріали наукової конференції, присвяченої 165 - річчю Рівненської гімназії, яка була проведена 23 листопада 2004 р. у Рівненському обласному краєзнавчому музеї.

До збірника також включені рідкісні публікації та архівні документи ДАРО, які стосуються установ, що знаходилися в будинку колишньої гімназії, та унікальні ілюстрації, більшість з яких публікуються вперше.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів та краєзнавців.

Упорядники збірника:

Віктор Луц
Ольга Морозова

Редакційна група:

Володимир Мушировський
Віктор Луц
Тетяна Пономарьова
Ольга Морозова
Наталія Кожушко
Наталія Гавриш
Оксана Мінчук
Людмила Леонова

Редагування та коректура:

Наталія Гавриш
Тетяна Пономарьова

Відповідальний за випуск:

Володимир Мушировський

Комп'ютерний набір:

Ольга Морозова
Оксана Мінчук

Сканування та обробка фотографій:

Віктор Луц

Комп'ютерний дизайн та верстка:

Віктор Луц
Ольга Морозова

Рекомендовано до друку науковою радою РОКМ 17 березня 2004 р.

Збірник матеріалів виданий за кошти управління культури Рівненської обласної державної адміністрації до круглого столу “Збереження та примноження історико-культурної спадщини краю” (вересень 2005 р.).

Статті та огляди

Олена Прищета

**РІВНЕНСЬКА РЕАЛЬНА ГІМНАЗІЯ (УЧИЛИЩЕ) У ЖИТТІ МІСТА
XIX - ПОЧАТКУ XX ст.**

Історія міста Рівного XIX - початку XX ст. невіддільна від діяльності першого середнього навчального закладу - Рівненської чоловічої гімназії, яка була відкрита тут у 1839 році. В даній статті робиться спроба з'ясувати місце цього навчального закладу в житті Рівного як повітового центру Волинської губернії впродовж XIX - початку XX ст. та його вплив на певні здобутки міста в економічній та освітньо-культурній сфері життя краю.

Як відомо, відкриття Рівненської чоловічої гімназії відбулося невдовзі після придушення військами царської Росії польського повстання 1830-31 рр. Розпочалися гоніння на його активних учасників та прихильників, насамперед представників родовитої польської шляхти. Були закриті Віленський (сучасний Вільнюс) університет та Кременецький ліцей, які в правлячих колах царської Росії вважалися розсадниками польського національного духу.

Окрім гімназії в Житомирі та щойно, у 1832 р., відкритої в Луцьку, інших середніх навчальних закладів на Волині не було. Оскільки в Луцьку пристосованого до потреб навчального закладу відповідного рівня приміщення не знайшлося, його перевели спочатку в містечко Клевань (1834 р.), а згодом - до Рівного. Ці відомі факти з історії Рівненської чоловічої гімназії ми наводимо для того, щоб підкреслити роль князя Фридерика Любомирського - тодішнього власника Рівного - в ініціюванні відкриття тут першого середнього навчального закладу.

Безумовно, певну роль у цьому відіграло бажання кн. Ф.Любомирського довести свою лояльність російському уряду після придушення польського повстання. Адже до деяких представників розгалуженого роду Любомирських, зокрема, до так званої дубенської гілки - кн. Йозефа та його сина Міхала, з боку царської влади таки застосовувалися репресивні дії [17, с. 92].

Оскільки родина власників Рівного князів Любомирських була високоосвіченою (про що свідчить багатюща бібліотека, вціліла частина якої зберігається в Рівненському обласному краєзнавчому музеї), кн. Ф.Любомирський не міг не враховувати той факт, що для міста мати такий навчальний заклад буде престижно, а, відповідно, для його власника - почесно.

Детально усі пожертви кн. Ф.Любомирського на користь майбутньої гімназії були обумовлені в договорі, підписаному між ним та університетом Св. Володимира 23 листопада 1835 р. [5, арк. 7, 7зв.]. Підкреслимо, що приміщення гімназії ним було збудоване на власні кошти, на його власній землі. Для її потреб він пожертвував "навечно" ділянку землі, площею понад 2 га, в межах свого парку [4, арк. 55].

Висловимо припущення, що, добиваючись дозволу на відкриття гімназії і вкладаючи в її розбудову значні кошти, власник Рівного керувався й чисто прагматичними розрахунками, сподіваючись у подальшому на зростання своїх прибутків. Яким чином? Адже з часом Рівне могло стати привабливішим як місце проживання для тих верств населення (насамперед дворян), котрі мали можливість на власні кошти або за рахунок держави (як, скажімо, чиновники) навчати своїх дітей у такому престижному на той час навчальному закладі, як гімназія. А відтак, привілейовані верстви населення могли брати активнішу участь у міському житті. Як і повсюди в тогочасній царській Росії, Рівне потребувало кваліфікованих чиновників, суддів, адвокатів тощо. А ці посади обіймали в тому числі й дворяни, що прибували сюди з інших регіонів України чи з центральних губерній Російської імперії. Саме від цього найбільш освіченого прошарку населення залежало й пошкваллення культурного життя Рівного як повітового центру Волинської губернії.

Зазначимо, що більш активно ці процеси розпочинаються з 60-х рр. XIX ст., коли в орбіту суспільно-політичних реформ, впроваджуваних урядом Російської імперії, починає втягуватися й Волинь.

Як відомо, після реформи 1861 р. дворяни покидали свої маєтки й масово оселялися в містах, де ще донедавна проживали лише взимку. Тепер же вони купували тут нерухомість, влаштовувалися на чиновницькі посади або жили на прибутки від своїх капіталів. А оскільки Рівне продовжувало зберігати статус міста, яке перебувало в приватній власності, частина їхніх коштів осідала у власника. Так, у разі придбання нерухомості в межах міста, усім без винятку городянам потрібно було сплачувати на користь власника спеціальний земельний податок - чинш [16, арк. 18]. І таких, як Рівне, приватновласницьких міст поміж 12-ма офіційними містами Волинської губернії нараховувалося ще чотири: Дубно, Острог, Заслав, Старокостянтинів.

Загалом у порівнянні з іншими приватновласницькі міста Волинської губернії були менш привабливими для заможних верств населення. Щодо Рівного, то при виборі місця проживання в 60-70-і рр. XIX ст. дворянство віддавало йому перевагу з однієї причини: лише тут, без урахування губернського центру - м. Житомир, довгий час був єдиний середній навчальний заклад на Волині - гімназія.

Звернемося до статистичних даних. Так, у 1861 р. в Рівному із 6402 його жителів 1163 чол. за станомою приналежністю були дворянами, що складало 18,2% від усього населення. І лише в Житомирі відсоток дворян у становій структурі міського населення значно перевищував цей показник і складав 38%. У

решті волинських міст питома вага дворян у структурі міського населення коливалася від 2,2% до 11,5% [6, с. 3-35].

Безперечно, в умовах відсутності на Волині вищих навчальних закладів у XIX - на початку XX ст. провідну роль у розвитку освіти відігравали тут середні навчальні заклади - гімназії. Забезпечуючи своїх випускників досить високим рівнем знань, вони дозволяли в подальшому успішно застосовувати їх на практиці, обіймаючи різні службові та виробничі посади, або продовжувати навчання у вищих навчальних закладах. Наголосимо, що в першій половині XIX ст. на Волині функціонували лише 2 гімназії (чоловічі) - у Житомирі та в Рівному. Ось чому чиновники, які не мали змоги обіймати службові посади в губернському центрі і на утриманні яких перебували діти шкільного віку, були зацікавлені в призначенні на роботу до Рівного. Так, з цієї причини в 1865 р. добився переміщення по службі з Дубна до Рівного повітовий суддя Г.О.Короленко, батько майбутнього письменника В.Г.Короленка [7, с. 130].

З 80-х рр. XIX ст. Рівне, ламаючи перешкоди, що чинив його розвитку приватновласницький статус, стає значним транспортним і торговим вузлом Волині. Зважаючи на швидкі темпи його зростання, дворяни й поготів охоче селилися саме тут [15, с. 31]. І навіть коли наприкінці XIX ст. почала проявлятися явна тенденція до зменшення питомої ваги дворян у міському населенні Волині, у порівнянні з іншими волинськими містами частка дворян у загальному складі населення Рівного залишалася вагомою. Так, на початку XX ст. вона становила 7% [13, с. 60-65].

Зрозуміло, що вже з другої половини XIX ст. перевагу Рівного над іншими волинськими містами з точки зору проживання тут чималої кількості дворян визначали інші фактори, зокрема зростання значення даного повітового міста як одного з центрів ділового життя на Волині. Так, на початку XX ст. роль провідного торгового центру Волинської губернії поступово переходить до Рівного, а Житомир як губернський центр втрачає свої позиції. І хоча приналежність до того чи іншого стану важила все менше, дворянство брало активну участь з-поміж усіх верств населення Рівного у формуванні нових класових груп, зокрема буржуазії.

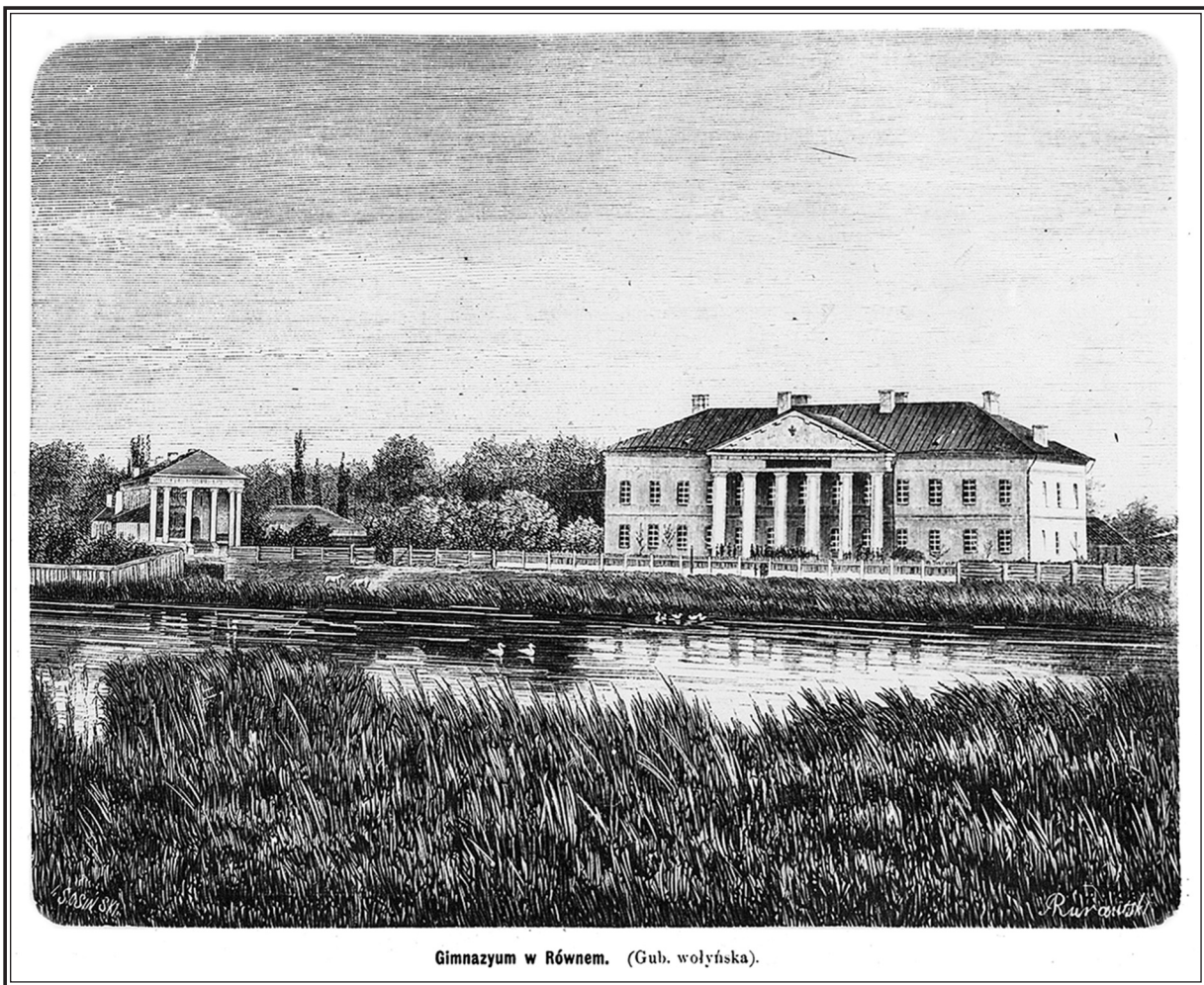
На початку XX ст. в Рівному існувала вже досить розгалужена сітка нових навчальних закладів. Однак рівненські дворяни продовжували віддавати перевагу у виборі місця навчання для своїх дітей саме реальному училищу (так тоді називався досліджуваний нами навчальний заклад). Так, у 1912 р. із 283 учнів Рівненського реального училища 111 були дітьми родовитих і особистих дворян та чиновників, що складало майже 40% від усіх школярів [9, ведомість 4]. Наголосимо, що упродовж усього періоду його існування (1839-1921 рр.) статус даного навчального закладу неодноразово змінювався. В основу функціонування чоловічих середніх навчальних закладів у містах Волині, як і по всій території царської Росії, була покладена реформа 1871 р., котра, як відомо, закріплювала переваги класичної освіти. Розрахований на 8 років курс навчання в класичних гімназіях готував до вступу в університети, натомість як реальні училища спрямовували своїх випускників до більш конкретної практичної діяльності [8, с. 304].

Повною мірою ці зміни в системі середньої освіти відчула на собі Рівненська чоловіча гімназія. У відповідності зі статутом від 19 листопада 1864 р., вона була реорганізована в реальну гімназію, а згідно статуту від 15 травня 1872 р. - у реальне училище. Основний курс навчання тут був розрахований на 6 років [3, арк. 23].

Загальновідомо, що новації не завжди позитивно сприймаються сучасниками, і лише з часом можна неупереджено оцінити їх результати. Починаючи з другої половини XIX ст., імперія Романових, у складі якої перебувала Волинь, вкрай потребувала спеціалістів у галузі техніки. У країні відбувався так званий промисловий переворот. Проте вищі технічні заклади, на відміну від університетів, залишалися непопулярними. Ось чому один із напрямків освітньої реформи, яку впроваджував тогочасний міністр освіти Д.О.Толстой, і передбачав розширення мережі середніх навчальних закладів, які б готували кадри для вищих технічних шкіл. Інша справа, що наявність у містах лише однієї реальної гімназії (училища) позбавляла дітей права вибору в майбутньому навчатися у тих навчальних закладах, які б краще відповідали їх розумовим здібностям. Ось як уже на схилі літ згадував про ці нововведення письменник В.Г.Короленко, який у 1866 р. розпочав навчання в Рівненській реальній гімназії: "З розмов дорослих я зрозумів, що доступ в університет мені закритий, і що віднині математика повинна стати для мене основним предметом вивчення" [7, с. 142].

Та все ж для Рівного, яке динамічно розвивалося, наявність саме такого навчального закладу була виправданою. Адже добре підготовлених технічних кадрів вимагали промислові підприємства, торговельні заклади. Так, із 1875 р. при п'ятому і шостому класах Рівненського реального училища, окрім загального, почало функціонувати комерційне відділення, а також відкрився сьомий додатковий клас з механіко-технічним та хіміко-технологічним відділеннями. На комерційному відділенні навчання зосереджувалося на вивченні іноземних мов і комерційних наук. Закінчення відділень сьомого класу давало підготовку для практичної діяльності, пов'язаної із промисловою технікою і торгівлею [1, с. 74].

Підкреслимо, що на початку XX ст. із 14 реальних училищ Київського навчального округу Рівненське реальне училище було єдиним на Волині, а його матеріальна база вважалася однією з кращих серед навчальних закладів губернії. Училище мало власний двоповерховий будинок, обладнаний необхідним

Рівненська гімназія.

Ілюстрація з часопису "Tygodnik Pustrovanu". 1872 р.

приладдям хімічну лабораторію, фізичний кабінет та кабінет природничих наук. Його фундаментальна бібліотека (загальна, разом із учнівською) вважалася однією з кращих поміж середніх навчальних закладів Київського навчального округу [9, с. 7].

Звернемося до спогадів бібліотекаря цього навчального закладу Ф.Пекарського, який працював під час Української революції 1917-19 рр. : "Це була школа з великими традиціями - тому-то в бібліотеці я побачив чимало польських книжок, які передали сюди після закриття ліцею в Крем'янці. Нічого й казати, що бібліотека була багатюща: перші видання Пушкіна, Гнедича ..., всі журнали "Библиотеки для чтения", "Киевской старины", називаю все цінне, не було тільки книжок українською мовою" [14, с. 22].

Прискорення соціально-економічного розвитку Рівного у другій половині XIX - на початку XX ст. вимагало значно вищого рівня освіченості міського населення. Відповідно зростали і його культурні потреби, задовольнити які мали доступні для широкого загалу заклади культури - бібліотеки, театри, музеї тощо. Однак у Рівному, в якому на початку XX ст. проживало майже 35 тис. мешканців, подібних закладів було недостатньо. Можливість користуватися бібліотекою Рівненського реального училища (бодай для самих учнів та їх наставників) дозволяла частково заповнити прогалину в культурному житті й допомагала у формуванні того своєрідного культурно-освітнього середовища, яке вже було притаманне цьому волинському місту на рубежі XIX - XX ст.

Досьогодні, як відомо, збереглася лише незначна частина багатющої бібліотеки реального училища, та й вона розпорошена по збірках Рівненського обласного краєзнавчого музею, Державного архіву Рівненської області та обласної наукової бібліотеки.

Брали участь у формуванні культурної аури Рівного учнівський та вчительський колективи училища. Так, у цьому навчальному закладі традиційно проводилися літературно-музично-вокальні ранки, вечори, виголошувалися промовціями з числа учнів старанно підготовлені тексти рефератів з нагоди урочистих подій. Наприклад, у лютому 1911 р. в гімназії було проведено ряд заходів з нагоди святкування 50-річчя ліквідації в царській Росії кріпосного права [9, с. 51-52].

Аналізуючи джерела фінансування Рівненського реального училища, можна зробити висновок про певну консолідацію зусиль як державних органів влади, так і громадськості міста щодо утримання цього навчального закладу. Частка держави була найвищою і складала приблизно 70%. А майже третина усіх

витрат на його утримання покривалася за рахунок плати за навчання, яку вносили батьки. Відомо, що впродовж другої половини XIX - початку XX ст. вона постійно зростала. Так, якщо в 1858 р. щорічний внесок за навчання одного учня становив 5 руб., а в 1886-1910 рр. - 50 руб., то в 1911 р. - вже більше 129 рублів [1, с. 52, 90; 9, ведомість 11]. Щоправда, вкрай обмежені фінансові можливості міського самоврядування Рівного не дозволяли йому бодай частково фінансувати цей навчальний заклад (наразі на початку XX ст. міська дума опікувалася лише початковими міськими училищами). Та все ж окрема стаття видатків міського бюджету, як, наприклад, у 1915 р., передбачала виділення 50 руб. на стипендію одному з учнів реального училища [2, арк.110].

Не можна не згадати і про благодійну діяльність мешканців Рівного та Рівненського повіту, спрямовану на підтримку відомого на Волині навчального закладу. Підкреслимо, що залучення населення до благодійності поступово розширювало спектр громадського життя в Рівному. Так, у 1883 р. тут одним із перших на Волині було створено громадське Товариство для допомоги бідним учням реального училища [10, с. 3]. Найбільшу підтримку йому надавали барон Ф.Р.Штейнгель, Рівненське дворянське зібрання, а також правління Житинського і Шпанівського цукрових заводів [11, с. 9]. Лише за 26 років існування Товариства допомоги бідним учням Рівненського реального училища (1883-1905 рр.) до його каси надійшло 22502 руб. і було витрачено на благодійні цілі 17171 руб. [12, с. 11].

Отже, Рівненська чоловіча гімназія (реальна гімназія, реальне училище) упродовж XIX - початку XX ст. відіграла важливу роль у культурно-освітньому житті міста. На прикладі її діяльності можна спостерігати, що в освітньому процесі в Рівному були задіяні як державні органи, так і широкий міський загал. Саме ж місто, виступаючи осередком культури та освіти, як і решта міст Російської імперії, сприяло консолідації основних сил суспільства. У цьому зв'язку вивчення діяльності першого середнього навчального закладу в Рівному варте уваги й потребує подальшого дослідження.

1. Анципо-Чикунский А.А. Историческая записка о Ровенском реальном училище. 1832-1889. - К., 1894. - 148 с.
2. Державний архів Рівненської області (ДАРО). - Ф. 165. - Оп. 1. - Спр. 28.
3. ДАРО. - Ф. 215. - Оп. 2. - Спр. 47.
4. ДАРО. - Ф. 215. - Оп. 2. - Спр. 48.
5. ДАРО. - Ф. 215. - Оп. 2. - Спр. 84.
6. Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861-62 гг. - СПб., 1863. - Ч. 1. - VIII. - Волынская губерния. - 35 с.
7. Короленко В.Г. История моего современника. - Ленинград: Худож. лит., 1976. - Т. 1-2. - 552 с.
8. Мищенко Ф. Классицизм // Энциклопедический словарь. - СПб.: Изд. Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона, 1895. - Т. XV. - Кн. 29. - С. 301-305.
9. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии реальных училищ за 1911 год // Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений округа за 1911 год. - К., 1912.
10. Отчет правления общества вспомоществования нуждающимся ученикам Ровенского реального училища за 1893 год. - Ровно, 1894. - 23 с.
11. Отчет правления общества вспомоществования нуждающимся ученикам Ровенского реального училища за 1896 год. - Ровно, 1897. - 17 с.
12. Отчет правления общества вспомоществования нуждающимся ученикам Ровенского реального училища за 1908 год. - Ровно, 1909. - 23 с.
13. Памятная книжка Волынской губернии на 1911 год. - Житомир: Изд. губерnsk. статист. ком., 1910. - 620 с.
14. Прищепя О. Вулицями старого міста. Топонімічні дослідження з історії Рівного. - Рівне, 1997. - 154 с.
15. Прищепя О.П. Особливості станового поділу населення приватних міст Волині у другій половині XIX - на початку XX ст. // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту: Іст. науки. - Луцьк: Вежа, 2000. - № 3. - С. 62-65.
16. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. - Ф. 442. - Оп. 658. - Спр. 124.
17. Lubomirski J. Historia pewnej ruiny. Pamiątniki 1839-1870. - Warszawa, 1975.

**КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ,
(видатні люди в пам'ятці історії та архітектури Рівного)**

Місто Рівне, хоч має багатомістову історію, але у порівнянні зі своїми сусідами - Дубном та Острогом, чи навіть близьким Клеванем - не може похвалитися великою кількістю пам'яток історії та архітектури. У ньому, як у згаданих вище містах, немає старовинних фортець чи замків. У Рівному є лише кілька споруд, які відносяться до XVIII-XIX століть.

До їх числа належить будинок, у якому нині розташована експозиція Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Його історія бере свій початок з першої половини XIX століття, коли в 30-х роках власник Рівного князь Фридерик Любомирський звернувся до відповідних правлячих органів за дозволом перенести в Рівне гімназію із сусіднього містечка Клевань. Цим самим він бажав продемонструвати своє прихильне ставлення до російського царського уряду. А вже після розгрому польського повстання 1830-1831 років влада розгорнула масові репресії проти його учасників, у першу чергу це стосувалося польських магнатів.

Земля під забудову була виділена над великим ставом у центрі міста згідно плану Рівного, розробленого і затвердженого 19 березня 1797 року князівським архітектором Бурганіоном. Міністерство народної освіти дало князю відповідний дозвіл. До розробки проекту споруди князь Любомирський залучив відомого в той час архітектора Ф. Меховича.

Після обговорення та затвердження проекту розпочалося втілення його в життя. Над спорудженням будинку гімназії працювали в основному жителі Рівного та навколишніх сіл - кріпаки князя. Фундамент будинку почали закладати 11 серпня 1836 року. Але цього року будівельні роботи йшли дуже мляво: на перешкоді стали часті дощі, через що князь вимушений був звернутися до Міністерства народної освіти з проханням продовжити ще на один рік період спорудження будинку. Відповідний дозвіл було отримано.

Будівництво гімназії було завершено лише в листопаді 1838 року, але ще деякий час виконувались столярні, оздоблювальні та малярні роботи. 22 липня наступного року дирекція гімназії повідомляла попечителя Київського навчального округу про те, що будівельні роботи закінчено, і гімназіальне майно вже перевезене з Клеваня до Рівного [1, с.22].

1 серпня 1839 року відбулося урочисте освячення новоспорудженого будинку, але облаштування гімназіальної церкви, у першу чергу іконостасу, було закінчене аж у 1864 році.

У приміщенні гімназії мали бути передбачені всі умови для нормального навчання: 10 класних кімнат, зала для урочистих подій, бібліотека, книжковий магазин, фізичний кабінет, інспекторська кімната для сторожа, запасна кімната. Внутрішнє оздоблення мало відповідати їхньому призначенню.

І зараз милує око ошатний, оригінальний будинок, який домінує в центрі міста над іншими, сучасними архітектурними «коробками». Це - «скромний, стриманий в архітектурних засобах двоповерховий будинок, прямокутний у плані, з двома розалітами, які легко виступають з боку двору. Він являє собою характерний приклад провінційного класицизму першої половини XIX століття. Солідний шестиколонний портик тосканського ордеру в середній третині фасаду, низький, майже непомітний цоколь, рівномірний ритм вікон викликає відчуття академічної суворості і досконалості архітектурного образу споруди» [2, с.53].

Ініціатор та фундатор Рівненської гімназії Фридерик Любомирський назавжди вписав своє ім'я в багатомістову історію нашого міста.

Але, як не дивно, таке солідне видання, яким є 6-ти томна «*Ilustrowana Encyklopedia Trzaski, Ewarta i Michalskiego* (Warszawa, 1927), наводячи генеалогію цього роду із зазначенням імен його представників, дат їх народження і смерті з 1576 до 1911 років, навіть не згадує імені Фридерика Любомирського. Відомо, що помер він 21 червня 1848 року в Рівному, де й був похований у підземеллі місцевого костелу. [3, с.34]

Проте в цьому виданні згадується ім'я його сина Казимира, автора багатьох популярних пісень, віце-голови товариства підтримки музикантів та їх дружин і сиріт у Варшаві. На його честь було навіть викарбувана медаль за прекрасні твори і заслуги в народній музиці. До кінця свого життя він був куратором Рівненської гімназії.

У гімназії, першим директором якої був Гаврило Михайлович Савицький, працював цілий ряд видатних людей, імена яких занесено не лише в історію нашого краю, але і в зарубіжних країн. У першу чергу тут слід сказати про Миколу Івановича Костомарова (псевдонім Ієремія Галка; 4(16) 1817- 7(19) 04.1885) - видатного українського історика, етнографа та письменника [4, с.357]. Він у 1844-1845 рр. викладав тут учням реальної гімназії історію [5, с.76]. «Як викладач історії, Микола Іванович не був схожий на інших викладачів цього предмета: своєю полум'яною, живою і ясною мовою він справді захоплював учнів, незважаючи на їх молодість та на те, що викладав свій предмет значно ширше, ніж у підручнику того часу... Випробування, які проводилися в кінці 1844-1845 року, показали, що М.І. досягнув своїм викладанням блискучих результатів: майже всі учні його відповідали на питання, запропоновані, як ним, так і асистентами, і, крім того, деякі із них виявили вміння викладати хід подій», - згадував його тогочасний колега Кирило Яновський [6, с.78].

Крім викладацької роботи, Костомаров зібрав багато етнографічного матеріалу, влаштував екскурсії до Кременця, Радивилова, Почаєва, Острога [7,с.148]. Кілька разів він побував на полі Берестецької битви. Перебуваючи в Рівному, вчений зібрав тут численні легенди, пісні, перекази. Згодом він писав про Волинь: «Краї забобонний: на кожному кроці чути повір'я і легенди... Так багато марновірства або забобонів, як тут їх називають» [8,с.46].

У серпні 1845 року вчителем гімназії був призначений Пантелеймон Куліш (1810- 1897) - письменник, етнограф, літературний критик, публіцист і громадський діяч [9,с.133].

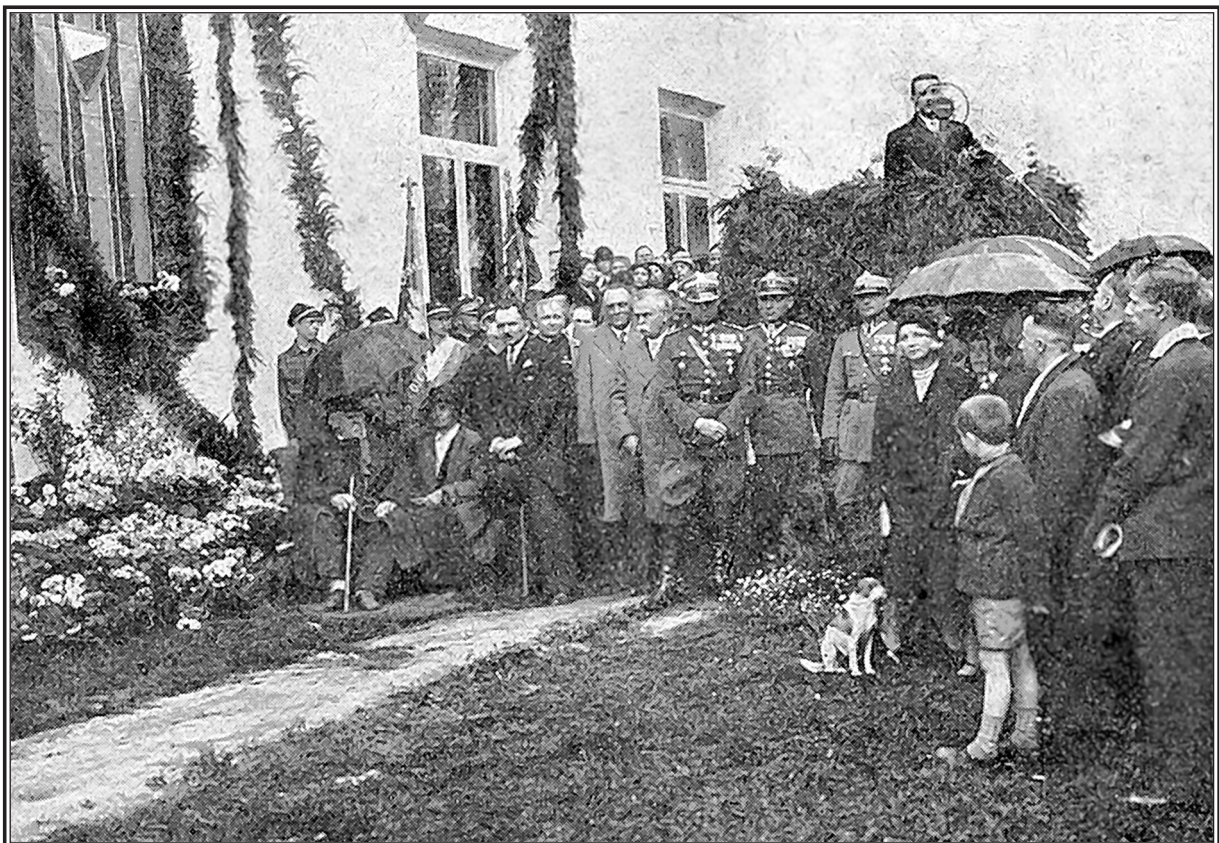
Викладачами гімназії були відомий український педагог Павло Науменко, випускник Київського університету Петро Чуйкевич, православний священник отець Венедикт (Омелянський), Веніамін Авдієв та ряд інших.

Серед викладачів гімназії були росіяни, українці та представники інших національностей, і серед них поляк Мар'ян Дубецький. На будинку гімназії 10 травня 1931 року в урочистій обстановці було відкрито меморіальну дошку [10,с.358], яка увічнювала перебування тут і працю Мар'яна Дубецького (26. 08. 1838- 26. 10.1926) - польського історика, автора кількох праць з історії України («Кодак - прикордонна фортеця та її околиці». Краків, 1879. «Поле битви під Жовтими Водами». Краків, 1880), у яких негативно оцінював визвольну війну українського народу 1648-1657 рр. У 1864 році він був секретарем народного уряду під час диктатури р.Траугутта, за що був засланий російським царським урядом у Сибір [11,с.96]. У своїй книзі «Ромуальд Траугутт і його диктатура під час січневого повстання 1863-1864 рр.» історик досить докладно змальовує воєнні дії, які вели польські повстанці проти міліційних загонів «під командуванням якогось Гота на Волині», зокрема на Рівненському Поліссі. Особливо докладно М.Дубецький описує дії повстанців в районі переправи через Горинь під Дубровицею [12].

У 1871 році Рівненську гімназію зі срібною медаллю закінчив Володимир Короленко (15.07.1853-25.12. 1921) - видатний письменник, який у ряді своїх творів змалював побут Рівного, своє навчання в гімназії («Історія мого сучасника») тощо.

П. Куліш (1819-1897)

Відкриття меморіальної дошки на честь М. Дубецького на будинку Рівненської гімназії. 1931 р.

Навчальний заклад у Рівному, споруджений завдяки старанням князя Фридерика Любомирського, з 1872 року був реформований у реальне училище, яке працювало до середини 1915 року. У зв'язку з діями Першої світової війни воно припинило свою діяльність.

Навчальне обладнання, багатюща бібліотека, яка налічувала більше 13 тисяч томів, у тому числі унікальних, були розпорочені в грізні воєнні роки: адже під час визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр. місто переходило з рук в руки. Тут певний час почергово господарювали польські, німецькі та більшовицькі загарбники.

У квітні 1919 року в будинку гімназії розташувалося Міністерство освіти УНР, яке очолював видатний український громадський, політичний та церковний діяч, вчений Іван Огієнко (згодом митрополит Української православної церкви Іларіон). Про прийом у І.Огієнка згадує Ф. Пекарський: «У міністера відбулася довга розмова. «Не спить, була найкраща підмога зробити що-небудь гімназії. Надолужуйте. Гімназія у вашому місті, з такими традиціями як Костомаров, Короленко, має більші права, ніж яка інша, на вирізнення (мова, очевидно, йшла про відкриття в Рівному української гімназії)» [1, с.24]. Порада І. Огієнка була виконана в 1923 році: тут у цьому році Рівненську українську приватну гімназію очолив Ф.І.Пекарський [14, с.43].

Після приходу в місто польських військ, з 1919 року, в цьому будинку розташувалась польська гімназія, учні реального училища навчалися у другу зміну. А з 1922 року тут розмістився кураторіум (управління) Волинського шкільного округу [13, с.24-25]. Зв'язок з цим управлінням підтримував Якуб Гофман, який жив та працював у Рівному з 1923 до 1940 року. Він був організатором і натхненником польського освітньо-культурного осередку в Рівному. Науково-організаційна праця Я.Гофмана була пов'язана із виконанням ним обов'язків голови правління спілки вчителів Волинського шкільного округу (1928-1935 рр.). З допомогою цієї установи Я.Гофман налагодив тісний контакт із вчителями Волині. Він організовував збір музейних колекцій через сільських вчителів, керував справою краєзнавчих досліджень. Таким чином було зібрано тисячі безцінних експонатів, записано сотні українських пісень, обрядів. Під його керівництвом випущено 8 томів «Rocznika Wolynskiego» - ґрунтового науково-освітнього альманаху краєзнавчого спрямування [6, с.130-131].

Після приходу в місто Червоної армії, з кінця 1939 і до 28 червня 1941 року [15, с. 418], тут розташувався Рівненський обком КП(б)У, який очолював його перший секретар Василь Бегма (1.01. 1906- 12.08.1965), згодом - один з керівників партизанського руху в Україні в роки Другої світової війни. В час окупації міста Рівного, фашисти в приміщенні колишньої гімназії розташували райхскомісаріат, який очолював кривавий кат українського народу, військовий злочинець Еріх Кох (19.06.1896- 12.11.1986). Його правління в окупованій Україні відзначалося винятковою жорстокістю. Він спричинив смерті більше як 4 мільйонів людей [4, с.360]. Після вигнання окупантів з Рівного 2 лютого 1944 року [16, с.206] тут знову розташувався Рівненський обком більшовицької партії. В той час у цьому будинку бували керівники Радянського Союзу та Радянської України. Серед інших побував тут і Микита Хрущов (5(17).04. 1894- 11.09. 1971) - партійний і державний діяч СРСР, генеральний секретар ЦК КПРС 1953-1964 рр. Будучи першим секретарем ЦК КП(б)У, він 15 січня 1945 року проводив нараду з обласним активом (203 чол.) у приміщенні актового залу обкому партії, з єдиного питання - «Про хід боротьби з українсько-німецькими націоналістами в районі». Через його виступ та численні репліки проходила головна думка - «виноват, не виноват, а вешать!» (мав на увазі членів ОУН та вояків УПА) [17].

У цій нараді брали участь високопоставлені працівники КП(б)У, НКВС, зокрема секретар ЦК КП(б)У Кириченко, Корнієць - заступник голови Раднаркому України, Строкач - зам. наркома внутрішніх справ України, генерали, полковники і т.д.

У 1975 році будинок обкому партії передано в розпорядження Рівненського обласного краєзнавчого музею, де була створена експозиція, тисячі експонатів якої розповідають про рослинний і тваринний світ, про багатотомову історію нашого краю.

За час роботи музею у його залах побувало ряд видатних людей, відомих не лише в Україні, а й за її межами, наприклад, головний редактор газети «Українська думка» (Лондон) Святомир Фостун, народні артисти СРСР Наталя Ужвій та Євген Пономаренко, відомий дисидент, публіцист Євген Сверстюк, перший всенародно обраний Президент України, уродженець Рівненщини Леонід Кравчук та багато інших.

Отже, будинок у Рівному по вулиці Драгоманова, 19 - один з найстаріших в обласному центрі - йому виповнилося 165 років. Над ним промайнуло не одне десятиріччя. Він пам'ятає кріпацтво, революційні події 1905-1907 років, бурхливий період боротьби українців за свою честь, свободу та незалежність у 1917-1920 рр., пам'ятає окупацію краю поляками в 1920-30-х рр. Тут розроблялись фашистами страхітливі плани поневолення України в 1941-1944 рр. заходи зі знищення патріотів України, які вели нерівну боротьбу за

І. Огієнко (1882 - 1972)

незалежність своєї Батьківщини в 1944-55 рр.

Пам'ятає він і видатних людей, котрі зробили свій вагомий внесок у розвиток історії, літератури та інших, які тут працювали чи перебували.

1. А. Анципо-Чикунский. Историческая записка о Ровенском реальном училище. 1832-1889.-К., 1894.
2. П.Рычков. Дорогами южной Ровенщины (от Корца до Пляшевой).- М., 1989.
3. Stecki T. Miasto Równe.- Warszawa, 1880.
4. Довідник з історії України (А-Я). Посібник для серед. загальноосв. навч. закладів. За заг. Ред.І.Підкови, Р. Шуста. - 2-ге вид., доопрац. і доповн. -К., 2002.
5. Історія міст і сіл Української РСР. Ровенська область. К., 1973.
6. Див.: Я. Поліщук. Рівне. Мандрівка крізь віки. Нариси історії міста. - Рівне, 1998.
7. І.Левкович. Нарис історії Волинської землі (до 1914 р.).- Вінніпег (Канада), 1953.
8. Костомаров М. Листи до К.М.Сементовського // Україна.- 1925.- № 3.
9. І.Крип'якевич. Панько Куліш на Волині // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинезнавства. - Вінніпег (Канада), 1961, ч.5.
- 10.Przegląd Wołyński // Tygodnik społeczno-polityczny.-Łuck: r. VII, №18.
- 11.Радянська енциклопедія історії України.-К., 1970.-Т.2.
- 12.М. Dubiecki. Romuald Traugutt i jego dyktatura podczas powstania styczniowego 1863-1864.-Poznań (5 wydanie).
- 13.Цит. за: О.Прищеп. Вулицями старого міста.- Рівне, 1997.
- 14.М.Гуцуляк. Про близьке здалека. Рівненська українська гімназія. 1923-1939.- Ванкувер(Канада): 1976.
- 15.Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів.-К., 1968.
- 16.Освобождение городов. Справочник по освобождению городов в период Великой Отечественной войны 1941-1945.- М., 1985. 1941-1945.- М., 1985.
- 17.Стенограма обласної наради секретарів райкомів партії, голів райвиконкомів, начальників НКВС і НКДБ // Держархів Рівненської області, ф.400, оп.1, спр. 50.

Ольга Михайлишин

**СТОРИНКИ З ІСТОРІЇ РОЗБУДОВИ РІВНЕНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Серед небагатьох пам'яток архітектури, розташованих у місті Рівне, особливе місце займає будівля колишньої гімназії, тепер - Рівненського обласного краєзнавчого музею. Заснування такого поважного навчального закладу пов'язане з родиною князів Любомирських - власників міста, котрим він і зобов'язаний зведенням головного корпусу. Відразу ж після завершення будівництва розпочався наступний період розширення гімназії, який тривав майже двадцять років. Одним з його етапів була спроба князя Казимира Любомирського подарувати гімназії свій родинний палац. Документи, які безпосередньо стосуються цієї події, були виявлені нами в Державному архіві Волинської області. З них сформована справа "Дело Дирекции Ровенской гимназии о дворце, пожертвованном князем Любомирским для закрытых попечительных заведений"[1]. Матеріали цієї справи є унікальним джерелом інформації, яка стосується втраченої, на жаль, будівлі старовинного палацу князів Любомирських, зведеної ще в першій половині XVIII століття. Ці документи є водночас і свідченням ставлення офіційної влади до історичного об'єкту, турбота про який здійснювалася більше на словах і стала для дирекції гімназії великою проблемою, котру так і не вдалось вирішити. Архівна справа містить 162 аркуші; зміст найбільш важливих, на нашу думку, документів вважаємо за необхідне опублікувати.

"Короткі історичні дані про Ровенське реальне училище", представлені у справі, свідчать: "Владелец г. Ровно, князь Фридрих Осипович Любомирский в 1835 г. вошел с предложением к попечителям Киевского учебного округа о том, чтобы Луцкая гимназия, временно помещавшаяся в Клевани, была переведена в его владельческий г. Ровно. Совет Киевского университета, на рассмотрение коего было передано попечителем предложение кн. Любомирского, вступили с ним в официальные переговоры, результатом коих было заключение кн. Любомирским с университетом кн. Владимира договора в 1835 г. 23 ноября, по которому кн. Любомирский сделал капитальные пожертвования в пользу Луцкой гимназии, «если она навсегда будет переведена в г. Ровно» Усадебной земли с постройками на них было пожертвовано до 3-х десятин и, кроме того, кн. Любомирский обещался построить двухэтажное каменное здание для гимназии по специальному для учебных заведений плану, составленным княжеским архитектором Бурганионом и проф. архитектуры Меховичем. Закладка фундамента главного здания, где ныне помещается гимназия им.Косцюшко, была 11 авг.1836 г., а окончательно здание было построено в 1839 г. С этого года стала функционировать Ровенская гимназия, учение в которой началось в понедельник 24 июля (?-нечітко в рукописі. - О.М.) 1839 г. По 1865 год Ровенская гимназия существовала как гимназия классическая, в этом же году была преобразована по уставу 1864 г. в реальную гимназию. В 1872 г. была вновь преобразована в реальное училище, каковой характер сохранила и до настоящего времени. В 50-х годах прошлого столетия число учеников католиков, обучавшихся в гимназии, было 84 - 78%, в 60-х годах - 75 - 52%, в 70-х гг. - 63 - 59%, в 80-х гг. - 57 - 52%, в 90-х гг. - 54 - 42%, 900-х гг. - 42 - 30% и только в самые последние перед войной года опустился до 20-18%, а именно в 1911 г. - 20,8%, 1912 - 18,4%, 1913 - 18,5%. [6, арк. 1]"

У новому гімназійному будинку відповідно до "плану и фасаду, а также таблицы показывающей размещение зал, классов и квартир учителей Ровенской гимназии, составленной Г. Миховичем 28 октября сего 1835 г. должны быть сборная и пожертвованная залы, десять классов, библиотека, инспекторская, сторожевая и запасная комнаты". [1, арк. 4]. Крім того, кн. Фридерик Любомирський жертвував для гімназії "місце, на якому побудована оранжерея й суміжне йому інше місце, на якому знаходиться квітник (простір 433 квадратних сажні), зобов'язуючись при цьому перебудувати оранжерею "так, чтобы в сем здании иметь могли выгодные помещения директор гимназии, его канцелярия, письмоводитель, четыре старших учителя и один младший учитель" [6, арк. 6].

8 жовтня 1840 року до директора Рівненської гімназії був направлений лист від попечителя Київського навчального округу Міністерства народної освіти такого змісту (подаємо його мовою оригіналу): "По встретившейся надобности в планах и фасадах собственного Господского дома Князя Любомирского со всеми пристройками, находящегося в г. Ровно, предлагаю Вашему Высокоблагородию поручить учителю рисования вверенной Вам гимназии сделать оные и представить таковые мне в возможной скорости" [1, арк. 24].

Дирекція доручила виконати цю роботу вчителю фізики та математики Миколі Савіну. І вже 13 листопада 1840 року він доповідає: "Его высокоблагородию господину исправляющему должность Директора Ровенской гимназии 6-го класса и Кавалеру Гавриилу Михайловичу Фовицкому.

Представляя Вашему Высокоблагородию план и фасад дома и пристроек Князя Любомирского, считаю нужным сделать небольшие пояснения: в верхнем этаже правая сторона от зрителя не отделана внутри; там нет печей и в некоторых комнатах не помощены полы. На левой стороне верхнего этажа не означил я ни внутренних дверей, ни печей потому, что ключи от этой половины у Князя Любомирского, которого нет в городе. Кроме того, прошу покорнейше Ваше Высокоблагородие извинить меня пред Его

Сиятельством в том, что краски и тушь положены не ровно; это произошло оттого, что я, занимая две должности - Учителя и Надзирателя, - делал план и фасад урывками" [1, арк. 28].

Незабаром, у травні 1844 року, Казимир Фридрихович Любомирський пожертвував старий палац Міністерству народної освіти Російської імперії. Будівля передавалася в розпорядження Рівненської гімназії [1, арк. 31-32]. "Лета 1844, Мая 30 дня. Я, ниже подписавшийся дворянин Климентий Игнатьев сын Заславский, от имени кн. Казимира Фридриховича Любомирского, по силе служащей от него доверенности, 1 ноября 1844 г. выданной и тогда же в Ровенском уездном суде явленной, сознаю: 1-е, что Веритель мой, Казимир Фридрихов сын Любомирский, желая содействовать предначертанию Правительства относительно преобразования учебных заведений Киевской, Волынской и Подольской губерний на новых основаниях, жертвует собственный свой дворец, находящийся в городе Ровно, со всеми пристройками означенных на подписанном доверителем, его, князем Любомирским, плане, для помещения учеников гимназии или принадлежно стен оной; 2-е Вышесказанный дворец (план лит. А, В) со всеми при нем строениями, состоящими на острове между двумя мостами, училищное Начальство имеет принять, так как он ныне есть вместе с мостами, не требуя от князя Любомирского никаких починок, пристроек или перестроек, если же училищное начальство пожелает сделать на свой счет внутри Дворца или в состоящих при нем строениях какие либо переделки, то обязывается наблюдать, чтобы во всех сих зданиях стены остались неповрежденными; 3-е, Отдавая училищному начальству выше положенный дом в таком положении, в каком он с принадлежащими к нему строениями находится. Князь Любомирский предоставил себе право взять с такового дворца в возносимый им Дом следующие предметы: стеклянные двери бронзовой оковки, мозайковый каминок с вделанным вверху онаго зеркалом и при нем две мозайковых колонны с капителями, к омпозитных и по ним архитрав устроен в верхнем этаже; находящийся в том же этаже в комнате №4б; на стенах лионские шелковые в вызолоченных рамах обои; устроенный в стене комнаты №4в алебастровый каминок с украшениями черного мрамора и вверху сего каминка поставленная гипсовая чаша, а также находящиеся в той же комнате четыре мозайковые колонны с таковыми же капителями и на них гипсовый архитрав в связи с таковым же отделанным на стене карнизом, вместе с находящимся в этой комнате внутренними ставнями... с зеркалами и таковыми же дверьми; мозайковый каминок в том же этаже в стене комнаты №4е; два мозайковые столбы с гипсовыми карнизами. А также двери растворчатые филанчатые с прибором желтой меди, находящиеся в том же этаже в комнате №4д1; 4-е, По принятии сего пожертвования на предложенных условиях, обязывается Князь сдать вышесказанный свой дворец со всеми при нем строениями в училищное ведомство; 5-е. Постройка мебели, какая понадобится для вышесказанного дворца, имеет быть производима не князем Любомирским, но училищным начальством на свой счет; 7-е. В случае упразднения Гимназии в городе Ровно или перевода в другое место, училищное начальство обязано сдать ему или наследникам его жертвуемый дворец с состоящими при нем строениями и постройками, какие при нем в последствие сделаны в таком виде, в каком дворец сей и строения будут при сдаче находится; 8-е. Земля, на коей построены жертвуемые князем здания, составляющая отдельный остров, имеет составить собственность училищного начальства на вышеизложенных основаниях; 9-е. Само собою разумеется, что и по совершению настоящего обязательства, пожертвования, сделанные отцем Князя Казимира Фридриховича Любомирского в пользу Ровенской гимназии по условию, заключенному с правлением Университета Св.Владимира 28 ноября 1835 года и особыми отзывами по сему предмету к училищному начальству, остаются в полной своей силе, но как сии здания состоят в ведении Ровенской Гимназии с 1839 года, то по уважению прошествия того времени и сделанных пожертвований прежде отцем Князя Казимира Любомирского, а ныне им самым, все статьи, показанные по замечанию к исправлению и дополнению в сих зданиях, а к нему, князю Казимиру Любомирскому обращенные, училищное начальство приймёт пополнить на свой счёт, освобождая Князя Любомирского навсегда от сего. К сей дарственной записи поверенный князя Казимира Фридрихова сына Любомирского, дворянин Климентий Игнатьев сын Заславский руку приложил. У сей дарственной записи дворянин Франц Михайлов сын Стычинский свидетелем был и руку приложил; у сей дарственной записи коллежский регистратор Игнатий Фёдоров сын Ивановский свидетелем был и руку приложил. У сей дарственной записи губернский секретарь Осип Иванов сын Вышинский свидетелем был и руку приложил. Сию дарственную запись крепостных дел Волынской Палаты гражданского суда писец Лука Меленевский. Совершить по законам. Секретарь Соколовский. 1844 года мая 30 дня; сия дарственная запись в Волынской Палате Гражданского суда на простой бумаге, без взыскания крепостных и явочных пошлин, по силе 150, 153 и 405 статей V тома Устава о пошлинах писана и в книгу подлинников записана, от которой на Сенатские типографии с пересылочными взыскано 4 рубля 4 копейки серебром; пришел и совершил надсмотрщик Андрей Зарембский. " [1, арк. 31-32].

6 лютого 1845 року був складений "Опис палацу та інших споруд при ньому, пожертвуваних князем Любомирським на користь закритих навчальних закладів" [1, арк. 12-21]. "Дворец построен на острове на каменном фундаменте, кирпичный, оштукатурен, покрыт старою, во многих местах сгнившею гонтою с крыльцом и двумя балконами с севера, одним с востока и одним вовсе сгнившим с запада. На крыльце оба балкона поддерживаются шестью кирпичными столбами, на коих штукатурка от гнилости во многих местах облетела. Крыльце и ступени к нему вымощены плитным диким камнем, от времени стершимся.

Нижний балкон старый и полуразрушенный, а верхний тоже и от течи... Наверх крыши дворца выведено кирпичных труб 12, сверх того, на крыше находится еще на кирпичных фундаментах 6 штук каменных фигур. На крыльце находится четверо дверей: восточная, западная и две южные.

Нижний этаж

Одни южные двери главного входа. Над сими дверьми находится полукруглое окно о 8-и стеклах (1 - разбитое). За сими дверьми находятся круглые сени, выкрашенные сухою желтою краскою, потолок поддерживается 8 деревянными столбами, оштукатуренными и окрашенными синею краскою. Пол из сосновых досок, прибитый гвоздями. За восточною дверью с крыльца 1 комната с 2-х створчатыми окошками, 2-я комната с одним створчатым двойным окном. В сих 3-х комнатных окошках наружные рамы согнившие и едва могут в них удерживаться стекла. В этих 2-х комнатах одна кирпичная печка. Полы из сосновых досок старые. Во 2-ой комнате потолок из сосновых досок, выгнутый на середине. Из этой комнаты идут дверцы в темный коридор. Из сего коридора входишь в комнату с одной кирпичной печкой о полах досчатых сосновых и двумя двойными окошками. Наружные и внутренние рамы очень старые и гнилые. Многие стекла разбиты. Двери створчатые. Из сей комнаты входишь через дверь в маленькую холодную комнатку. В сей комнатке одно двойное створчатое окно. Стекла в окне разбиты. В сей комнате заметны двери, заделанные кирпичом. В сей же комнате находится устроенный в стене шкаф для платья со створчатыми дверьми. Пол из сосновых досок старый. Из сей комнаты есть вход в темные круглые сени, в коих находится витая лестница на 2-ой этаж. В этих сенях есть двери, посредством коих они соединяются с темным коридором.

Идя коридором на юг, входишь в большую комнату (двери вынуты). В сей комнате два окна, в коих большая часть стекол разбита. Штукатурка в сей комнате попорчена. Пол из сосновых досок старый. Печка кирпичная одна, развалившаяся без всяких к ней приборов. Был камин в сей комнате - поразрушен. В сей комнате есть других двое дверей. Одна на юг, а другая на запад. За западными - комната холодная. В ней нет печки, пол сосновый, штукатурка попорчена, находится одно темное окно. В холодной комнате двое дверей. Одними дверьми выходишь на крыльце, другими вход в круглые сени. За южными дверьми предыдущей комнаты - комната с двумя окнами. Стекла в рамах все разбитые. Пол сосновый, на потолке штукатурка вся обвалилась. Печки нет. Камин развалившийся. В сей комнате есть двери в сени. В сенях пол кирпичный - старый - выбитый. Потолок в сенях до половины. [...]

С крыльца за западными дверьми находится шесть комнат. [...]

Из круглых сеней за парадною дверью семь комнат. [...]

В 8-ой комнате есть створчатые стеклянные двери в темные сени, в сенях пол сосновый. Из сеней двери полукруглые, окрашенные красною краскою. Через сии двери вход в круглые сени.

В нижнем же этаже есть еще две комнаты называемые архивами, вход в них из сада...

Верхний этаж

Из круглых сеней ведет парадная, на верхний этаж, ломанная лестница с деревянными ступенями и оканчивается площадкою с перилами и 3 окнами. На площадке трое дверей, одни в залу. В зале пол паркетный. Дверей створчатых пять. Через сии двери вход на нижний балкон. Над этими дверьми есть еще окон 5 в 6-сть стекол, разбитых 12. Против сих окон верхний балкон покрытый старою жестью. Сверх того в зале есть два окна на юг. В зале двое дверей восточная и западная.

За восточными дверьми находится 8 комнат. [...]

[За] западными в зале дверьми находится семь отделений в роде комнат не оштукатуренных и... не окоченных. [...]

В нижней части дворца находится кроме описанного еще три погреба, в которые вход с сада. [...]

Флигель

С запада дворца находится двухэтажный флигель, покрытый совершенно сгнившею гонтою, с западной стороны до половины не оштукатуренный, с восточной же стороны находится галерея, поддерживаемая 12-ю столбами.

Нижний этаж

Первые двери от дворца выход в сад. Потом двери в сени, из сеней двери в комнату с одним окном. [...] Потом сени. В них пол земляной. Есть еще лестница на второй этаж. В сенях трое дверей. [...] За третьими дверьми в сенях есть большая комната, где была кухня. Пол полуразрушен. В сей комнате есть хоры, поддерживаемые двумя деревянными столбами с лестницею. Внизу сей комнаты три окна с разбитыми стеклами. Есть двери в кухню с двумя окнами... печка кухонная двойная.

Верхний этаж

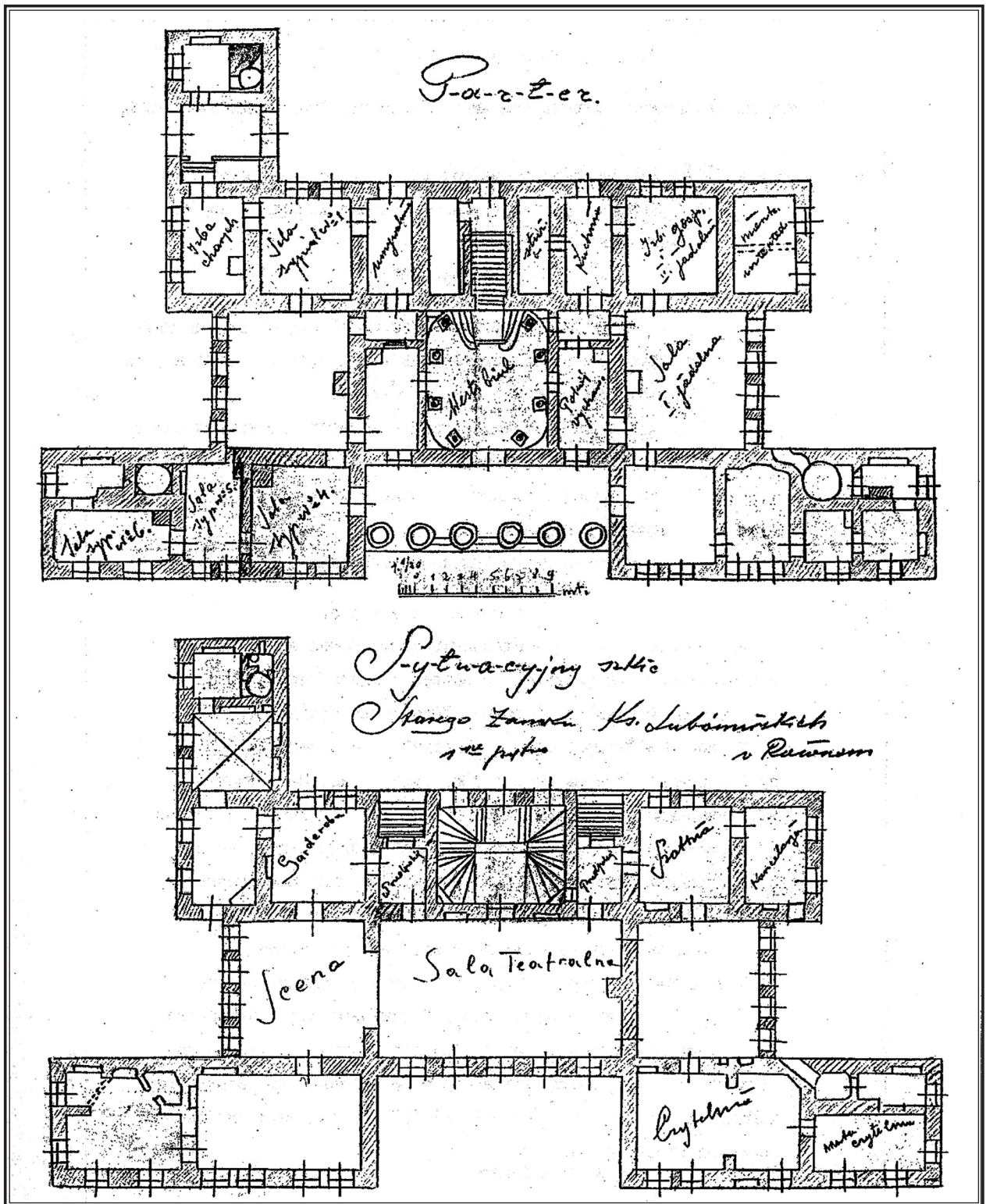
Взойдя на лестницу есть площадка с одним окном... По правой стороне площадки комната с 3-мя окнами... На левой стороне площадки две комнаты. [...]

Взойдя на галерею флигеля первые двери есть от дворца под крышу. Потом 7 комнат. [...]

Сверх того, на запад флигеля находятся три строения: 1.коптильня, покрытая старою гонтою; 2.курятник; 3.конюшня, покрытая соломой и обставленная камышами. [...]

Оба мосты старые."[6, арк. 51].

Кожна деталь представленного документа свідчить, що палацова будівля перебувала в занедбаному ста-

Внутрішній план замку князів Любомирських в Рівному. 1936 р.
ДАРО. - Ф.31. - Оп.1. - Од.зб.260. - Арк.8-8 зв.

ні і потребувала значних зусиль та коштів для відновлення й пристосування до потреб гімназії. Однак настрої в керівництва були доволі оптимістичними, особливо після того, як із міністерства надійшло повідомлення про високу оцінку імператором пожертвування князя Фридерика Любомирського і пожалування йому ордена св.Анни 2-го ступеня.

Проходив час, а палац все більше руйнувався. Сумніви щодо можливості розташування в його стінах гімназійних класів зростали.

“Попечителя Киевского учебного округа.

18 июня 1847 г. Господину директору Ровенской гимназии. Усмотрев, что дом, пожертвованный кн. Любомирским для закрытого заведения и по производстве работ по утверждённым уже проектам не будет приведён в состояние, соответствующее его назначению, и что для этого не обходимо произвести ещё многие, в утверждённом проекте неположенные работы, и представляя об этом Г.Киевскому Военному, Подольскому и Волынскому Генерал-Губернатору. Вместе с тем, я сообщал его Высокопревосходительству, что, по моему мнению, предложение о постройке Присутственных мест на острове, на котором находится пожертвованный Кн.Любомирским дом, необходимо отменить для устранения многих, могущих возникнуть от этого неудобств.

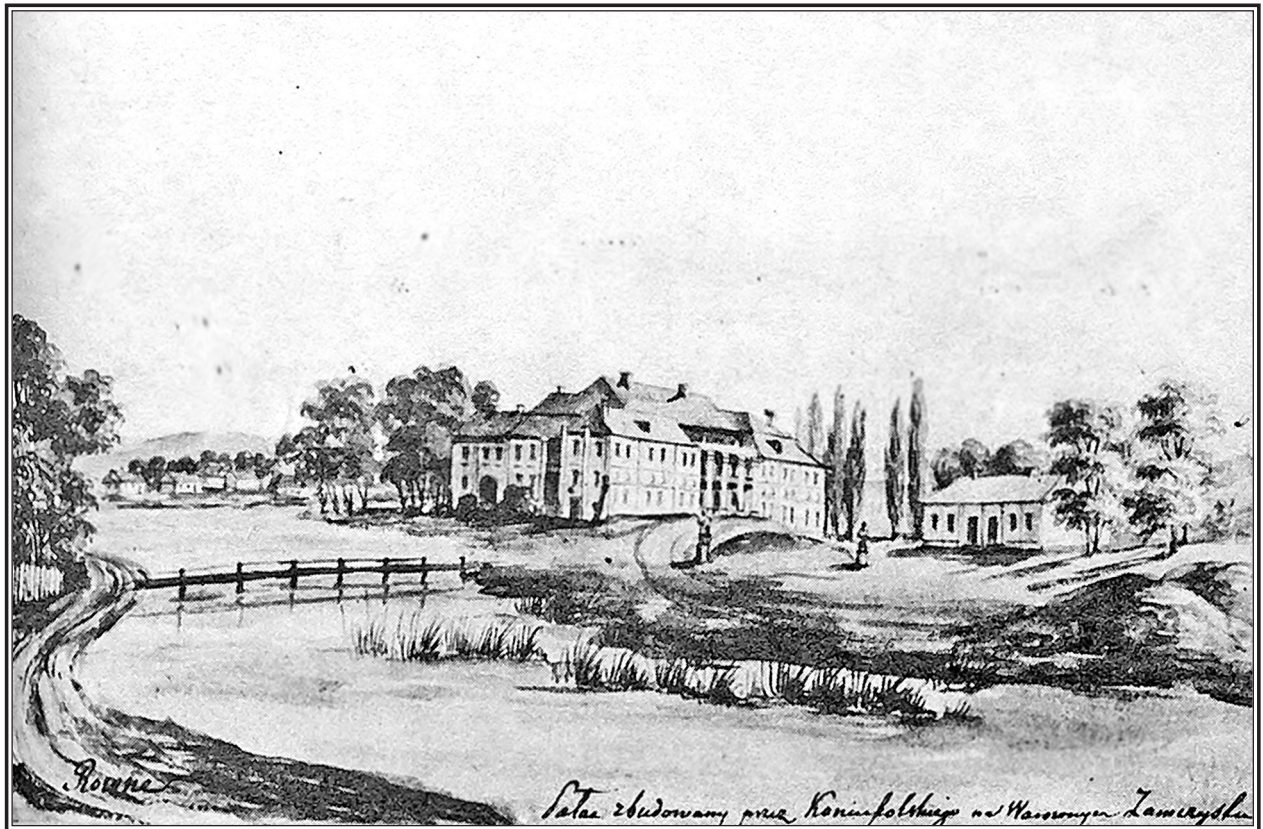
Ныне Г.Генерал-Губернатор уведомил, что, признавая с своей стороны все мои замечания справедливыми, Его Высокопревосходительство, из соображений доставленной мною выкопировки плана части гор.Ровно, усмотрел, что с приведением в предположенное устройство упомянутого пожертвованного князем Любомирским дома, Гимназия тамошняя была бы размещена в разных отдельных строениях, из коих одни находились бы на одном острове, отделенных от предместья В канавой, другие - на острове А, третьи - на предместье В. При таком разобщенном расположении могли бы возникать многие невыгоды и затруднения в надзоре и сохранении порядка в закрытом учебном заведении; нахождение при оном Присутственных мест, умножив эти выгоды, не принесло бы особенных выгод собственно для помещения Присутственных мест; кроме того, разбросанное размещение частей гимназии не соответствовало бы условиям, требующимся закрытым учебным заведениям. Для соглашения обоюдных выгод Гимназии и предложенных к возведению в г. Ровно Присутственных мест представляется выгоднейшим следующее: принадлежащие Гимназии строения на предместье В и на прилегающем к нему острове оценить и за сумму, чего они стоят, уступить под Присутственные места, которые таким образом приобретут готовые и поместительные для них здания. Вырученную же за все это сумму присоединить к той, которая потребна для образования Гимназии в закрытую. Все части гимназии разместить на одном острове А; для сего переделать дом №5; возвести при оном двухэтажный флигель и другие постройки такого объёма, чтобы в них помещались все принадлежности Гимназии и закрытые заведения; построить по одну сторону дома каменные: все необходимые службы, а также баню, прачечную, сушильню, летнюю купальню, а другую сторону оставить для сада; в главном корпусе комнату д, разделив на два этажа, устроить в них церкви православную и греко-католическую; отхожие места отнести подалее от здания к воде, построив и их, а также и ход к ним, тоже из камня для безопасности от огня; вместо разрушившихся перед фронтом перил сделать земляную отсыпь с устилкою ея камнем; наконец мост Д закрыть, оставив мост Е для сообщения с городом и устроив его прочным образом. Для сего необходимо осмотреть предварительно и подробно всю местность; исследовать грунт земли на острове А, глубину и качество окружающей оной воды и, главное, обратить внимание на то, будет ли помещение всех частей гимназии на острове А иметь здоровое положение и не будет ли от находящихся при здании отхожих мест нечистоты, порчи воды и вреда для чистоты воздуха.

Если бы в сём отношении остров А оказался неудобным, то не лучше ли было изменить настоящее предположение тем, чтобы ставить оный с нынешними строениями под Присутственные места и расположить все части Гимназии на другом острове, отделяющемся от предместья канавою.

Сообщая об этом мне и препроводя все планы и прочие сведения, присланные при моём отъезде, Г.Генерал-Адъютант Бибииков просит меня командировать в г. Ровно Архитектора и поручить ему составить подробный план всей местности, на которой находятся Гимназические строения, с окружностью, сообразить на месте, каким образом с большею выгодною можно привести в действие выше изложенное предложение и составить надлежащий о том проект.

Предписав Архитектору Киевского учебного округа отправиться в г. Ровно для изложенной выше цели и уведомляя об этом Ваше Высочество, покорнейше прошу Вас выдать Г.Григоренке прогонные и деньги из Киева в Ровно и обратно, а также суточные из экономической суммы. Если при исследовании местности потребуются расходы на наём людей для копания ям и проч., то я разрешаю произвести оные по требованию Г.Григоренка и о том, сколько на то будет издержано, прошу донести мне.”[1, арк. 52-53].

Але невдовзі відмовились і від цієї ідеї. Почалась активна переписка між директорами гімназії, що змінювали один одного на цій посаді, Міністерством народної освіти, Київським навчальним округом і різними установами щодо потреби негайного ремонту та можливих варіантів пристосування палацу. Ось декілька з них: “27 июня 1850 г. Директор Ровенской Гимназии. Г.Генерал-Губернатору. Дворец, пожертвованный Князем Любомирским в пользу закрытых учебных заведений час от часу приходит в разруши-

Рівне. Палац князів Любомирських.
Рисунок Н. Орди

Рівне. Палац князів Любомирських.
Рисунок Н. Орди

тельное положение и потому я командированного Волынского строительною комиссиею Архитекторского помощника Г.Вишницкого для осмотра гимназических зданий пригласил осмотреть означенный Дворец, по осмотру какового Г.Вишницкий объявил мне, что если крыша двора в скором времени не будет починена, то она совершенно обрушится. О чём обязанностью считаю Вашему превосходительству донести.” [1, арк. 71].

“15 ноября 1850 г. Управление Киевского Военного, Подольского и Волынского Генерал-Губернатора по Киевскому учебному Округу. Г.Директору Ровенской гимназии. Ваше Высокоблагородие 27 июня настоящего года донесли мне, что по осмотре Архитектором палаца пожертвованный Князем Любомирским для вверенной Вам гимназии, он нашёл необходимо нужным построить новую крышу на этом строении, без чего оно может обрушиться.

Разрешение этого представления Вашего, Милостивый государь, замедлилось по случаю производившейся князем Любомирским переписки о возврате ему палаццо взамен постройки нового дома для гимназии. Так как ныне по полученному от князя Любомирского уведомлению, предположение это не может состояться. То я нахожу нужным немедленно (...- нерозбірливо. - О.М.) меры для предохранения палаццо от разрушения. Вследствие сего предлагаю Вашему Высокоблагородию, призвав мастеровых, осмотреть палаццо и изыскать средства укрепить крышу хотя таким образом, чтобы она могла простоять до весны будущего года. О последствиях этих мер буду ожидать от Вас донесения немедленно.

Считаю нужным присовокупить, что я отнёсся вместе с ним к владельцу г. Ровно с предложением принять на свой счёт работы, необходимые для сохранения палаццо от разрушения до того времени, когда признано будет возможным приступить к капитальной его перестройке” [1, арк. 76].

“7 декабря 1850 г. Управление Киевского Военного, Подольского и Волынского Генерал-Губернатора по Киевскому учебному Округу. Г.Директору Ровенской гимназии.

От 15 ноября с.г. за №6771 я предложил Вашему Высокоблагородию донести мне, какие нужно принять меры для укрепления крыши на пожертвованном кн. Любомирским палаццо таким образом, чтобы она могла простоять до весны будущего года.

На предложение это Вы мне донесли от 25 ноября, что: 1.в главном корпусе этого строения все балки, на которых лежит крыша, ещё здоровы и что только гонты и плотен, на которых они прибиты, погнили. 2.в деревянных же пристройках и особенно на балконе главного хода подставки совершенно погнили и весною от дождей совершенно могут обрушиться; 3.от течи в крыше повреждены некоторые потолочные балки и доски между ними, преимущественно на парадном ходе во втором этаже и 4.назначить, каких починок, кроме того ещё потребует крыша для предохранения её от течи зимою и при наступлении весны, впредь невозможно и могут быть заменены при самом их явлении.

Из донесения этого не видно, какие именно нужно теперь же сделать починки в палаццо для того, чтобы предотвратить дальнейшую его порчу. Ваше Высокоблагородие говоря, что в течение зимы и при наступлении весеннего времени от сырости, дождей и других причин легко могут произойти важные повреждения в здании, не объясняет с надлежащей точностью, как следовало бы и чего я требовал от Вас, всех мер для отвращения повреждений и даже находите удобным определение нужных в палаццо исправлений отнести до того времени, когда эти повреждения уже сделают. По моему же мнению, ожидать пока в палаццо произойдут повреждения нельзя, ибо здание оставленное без всяких мер к сохранению, может принести существенный вред и дойти до того состояния, при котором восстановление его сделаете чрезвычайно дорогим, если и не совершенно невозможным.

Поэтому предлагаю Вам, Милостивый государь, в дополнение к представлению Вашему от 25 ноября, донести мне с полною определённостью, подробностью и ясностью, что именно Вы находите необходимым сделать теперь же, не ожидая весеннего времени для сохранения Палаццо от повреждений” [1, арк. 79-80].

Документи свідчать, що тільки в 1851 році були проведені деякі ремонтні роботи даху, ганку та галереї. Виділення коштів також супроводжувалося значним масивом всіляких дозволів і прохань - звичайними атрибутами бюрократичної тяганини. Але за цим потоком паперів забували, що будівля потребує негайного ремонту, інакше зруйнується старий дах, перекриття і... проблема вирішиться сама собою.

Тим часом у палацових апартаментах, де це було ще можливо, квартирували вчителі гімназії. У 1853 році Рівненським городничим було запропоновано розмістити тут полкову церкву. “8 октября 1853 г. Министерство внутренних дел. Ровенский Городничий. Директору Ровенской Гимназии. Для помещения церкви квартирующего в г. Ровно полка назначен был дом провинциальной серкетарши Фридерихс, и при занятии онаго наёмщик Коллежский Ассесор Ламприхт просил нанять дом для помещения церкви на счёт денег (...- нерозбірливо. - О.М.) по контракту Надежды Фридерихс и при личном мною свидании с Вашим Высокоблагородием предложено поместить полковую церковь в здании, принадлежащем Ровенской гимназии.

Какие же комнаты, предполагаемые для помещения церкви, требуют починки и при том же мосты, ведущие к зданию, находятся в весьма худом положении, так что по ним опасно проходить; на исправление коих Коллежский Ассесор Ламприхт на счёт Фридрихсевой уплатил тридцать рублей серебром, которые

при сём Вашему Высокоблагородию препровождая имею честь покорнейше просить сделать распоряжение о починке комнат, в которых будет помещаться полковая церковь, и мостов. Присовокупляя при том о настоящем моём сношении, я вместе с сим уведомил Командира Егерского Генерал-Фельдмаршала Князя Варшавского графа Паскевича Эриванского полка"[1, арк. 94].

Нарешті 11 серпня 1854 року, тобто через десять років після невдалих спроб представити палац в іншій іпостасі, не менш привабливій, ніж перша, Управлінням Київського військового, Подільського і Волинського Генерал-губернатора по Київському навчальному округу було вирішено покласти край всім проблемам: "Вследствие переписки о невозможности употребить пожертвованный палац в настоящем его виде для пользы Ровенской гимназии, сто по неимению никаких способов не только к восстановлению его, но и сохранению сего здания от конечного разрушения, возникло предположение о возврате палаца владельцу города с тем, чтобы он в вознаграждение гимназии за полученный палац. Построил каменный дом для общих ученических квартир. Князь Казимир Любомирский в ответ на сделанное ему в сём смысле предложение. Прислал проект дома, какой он согласен построить для общих квартир и сообщил условия, на каких он соглашается построить дом по его проекту. В сих условиях он требовал: а) чтобы палаццо был отдан ему немедленно по утверждении условий; б) чтобы на постройку было выдано ему 30 тыс.рублей без залога; из них 18 тыс. по утверждении условий, а остальные по возведении стен и крыши; в) чтобы отделка дома была самая простая без всякой окраски, с приборами железными, печи из кирпича и чтобы даже устройство нужных для удобства помещений перегородок не относилось к его обязанности и г) чтобы как во время постройки дома, так и по окончании никто не свидетельствовал работы и материалов, кроме Директора и Помощника попечителя.

Находя невозможным согласиться на предложенные князем Любомирским условия, я приказал оставить вышеизложенное предположение без дальнейшего хода.

Находя с другой стороны также бесполезным удерживать в ведении Гимназии так называемый палац, ничем не заметный и быстро разрушающийся от неимения средств к поддержанию его, я считаю весьма желательным возвратить его владельцу, если только он в вознаграждение за то обяжется сделать что-либо для Гимназии, например: приобретёт для общин квартир дом Рильке или поправит дома, занимаемые квартирами чиновников или что либо иное"[1, арк. 109].

Князь Казимир Любомирський погодився прийняти палац у свою власність, але без будь-яких умов. Він справедливо вважав, що пам'ятка має історичну та архітектурну цінність, і на даному етапі його основне завдання - зберегти ті рештки, що залишилися від величної колись будівлі. 22 січня 1859 року родинне гніздо знову повернулося до Любомирських. На жаль, документи не фіксують, які заходи здійснювались для підтримки рівненського палацу протягом наступного десятиліття. Але очевидно, що такі роботи проводились: про це свідчить останній документ від 5 липня 1870 року. Військове відомство Російської імперії направило запит до дирекції гімназії про підпорядкування цієї будівлі і звернулося із запитанням, чи може вона бути передана "і на яких умовах для казарменого розташування військ?" Публіковані джерела кінця 80-х років XIX століття говорять про те, що в цей період будівля лежала майже в руїнах [2, с.16].

1. Державний архів Волинської області. Ф.312, оп.2, спр.4.

2. Краткое обозрение истории и исторических достопримечательностей средней части Волыни. - Спб.,1890.- 43 с.

1. На сьогоднішній день практично не збереглося документальних (як текстових, так й іконографічних) чи друкованих джерел, що стосувалися б внутрішнього облаштування палацу. Інформація, подана в цьому «Акті», є рідкісним винятком.

Палац князів Любомирських. Фасад. Фото кінця XIX ст.

Палац князів Любомирських. Фасад. Фото кінця XIX ст.

Людмила Шахматова, Надія Стоколос

“РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКИЙ КОСТЕЛ, НАЗЫВАЕМЫЙ КАПЛИЦЕЮ...”

До історії спорудження та функціонування каплиці в ім'я святого Станіслава в контексті суспільно-політичного життя м. Рівне (1856-1939 рр.).

Багато сторінок історії нашого міста пов'язані зі спорудженням та діяльністю християнських храмів. Найбільші й найвідоміші з їхнього числа не обминуло ні прискіпливе око дослідника, ні небайдуже око сучасника. Однак історична пам'ять справедливо вимагає, щоб були відкриті та осмислені й загублені сторінки нашого минулого.

Це повною мірою стосується історії спорудження та діяльності римо-католицької каплиці в ім'я святого Станіслава, що існувала з 1857 року поряд із будівлею Рівненської чоловічої гімназії (з часом - реальної гімназії, а потім - реального училища).

Про неї згадували у своїх доробках досить багато авторів, але найчастіше, так би мовити, “між іншим”, констатуючи переважно лише факт її існування [3; 4; 5; 8; 9].

Два джерела привертають до себе особливу увагу з огляду на те, що містять досить докладний виклад матеріалу. Одне з них - історична замітка “Римско-католический костел, называемый каплицею при Ровенском реальном училище в связи с польским вопросом в Юго-Западном крае” (61 аркуші), яка є складовою 215 фонду Державного архіву Рівненської області (справа 103) [2]. На превеликий жаль, фотознімків, зазначених у справі, нині немає в наявності, а це: “1. Вид реального училища. 2. Вид католицької каплиці з вулиці. 3. Вид її з двору. 4. Головний вівтар каплиці. 5. Озеро, або ставок, на березі котрого знаходиться реальне училище. 6. Замок кн. Любомирських. 7. Міський костюл (новий). 8. Католицька каплиця на кладовищі, де відбувалися польські демонстрації в 60-ті роки. Вид з двору. 9. Те саме. Вид з вулиці” [2, арк. 68].

Друге джерело - книга “Римско-католический костел, называемый каплицею, при Ровенском реальном училище в связи с польским вопросом в Юго-Западном крае. Историческая записка, составленная по поручению Попечителя Киевского Учебного Округа т.с. А.Н. Деревницкого преподавателем Ровенского реального училища А.И.Поповым” [6].

Примірнику вказаної праці, що потрапила до рук авторам цієї розвідки, випало довго “подорожувати” з книгозбірні в книгозбірню перш, ніж осісти в бібліотеці нинішньої Київської духовної семінарії Української православної церкви. Про це свідчать позначки бібліотек собору в ім'я святого Володимира в Києві, Одеської духовної семінарії і, зрештою, Київської духовної семінарії.

Обидва джерела, навіть при першому побіжному ознайомленні, виявляють багато спільних рис. Це майже ідентичний спосіб мислення, оцінка подій, стилістика викладу тощо. Отже, припускаємо, що їхнє авторство швидше за все належить одній особі, а саме викладачу Рівненського реального училища Попову. На це вказують також назви, які майже однакові. В обох випадках вказується назва навчального закладу: “Ровенское реальное училище”. Тим самим допускається неточність: адже автор розповідає про події, пов'язані з історією спорудження каплиці та її діяльності переважно з 1856 по 1913 рік. Варте уваги те, що за цей відтинок часу статус навчального закладу змінювався кілька разів. З 1839 року це була чоловіча гімназія; з 1865 року - реальна гімназія, а з 1872 року - вже реальне училище.

Отже, багато що наштовхує на думку про те, що матеріали справи 103 про каплицю в ім'я святого Станіслава Державного архіву Рівненської області є нічим іншим, як основою для написання “Історичної записки”, яка вийшла друком у Києві в 1914 році. В ній детально відтворюється хроніка подій, пов'язаних з історією римо-католицької каплиці в ім'я святого Станіслава. Вони повертають нас до таких гострих проблем суспільно-політичного та духовно-культурного життя Південно-Західного краю Російської імперії другої половини XIX - початку XX ст., як засоби зміцнення російської державності, русифікація регіону, боротьба з проявами польської національної свідомості тощо. Чи не найвлучніше тогочасна імперська внутрішня політика у цій царині була сформульована графом С.Уваровим у триаді: “Православ'я, самодержавство, народність” [7, с. 419-420].

Краще зрозуміти, чому виникла потреба збудувати католицьку каплицю при гімназії, допомагають наступні дані. За “Географічним словником Королівства Польського” (1888 р.), у 1885 році в Рівному мешкало 664 католики та 1763 православні. На цей час ні одні, ні другі не мали у своєму розпорядженні культових споруд, які б повністю задовольняли їхні потреби. Оскільки православний соборний храм на честь Воскресіння Господнього згорів влітку 1881 року, то його функції тимчасово виконувала кладовищна Свято-Стефаніївська церква. Центром релігійного життя католиків міста був костюл в ім'я святого Антонія. Оскільки він впродовж багатьох років перебував у аварійному стані, то в 1849 році Луцько-Житомирська римо-католицька консисторія була змушена видати наказ про його закриття. Богослужіння здійснювалися в кладовищенській каплиці святого Йозефа в передмісті “Воля”. Віддаленість її від місця проживання та навчання учнів-католиків створювала цілий ряд незручностей. Заслугує на особливу увагу також і те, що на той час - 1855 р. - кількість учнів-католиків у Рівненській гімназії була безперечно переважаючою - 253

особи, учнів же православного віросповідання нараховувалося 50.[6 с. 2]

У 1849 році ксьондз Подлевський запропонував відкрити костюл або каплицю безпосередньо при гімназії, мотивуючи це тим, що під час функціонування гімназії в містечку Клевань (1834-1839 рр.) при ній діяла католицька каплиця [2, арк. 12 зв.] Оскільки ж у приміщенні Рівненської гімназії відповідного місця не знайшлося, то було вирішено обладнати її в одній із зал палацу князів Любомирських, що на той час належав навчальному закладу. Хоча зрештою відповідне клопотання директора гімназії було задовільнене, але довго користуватися даним приміщенням католики не змогли, бо це виявилось дуже незручно.

Отже, католицька спільнота міста, яка на цей час була досить консолідованою і впливовою, виявилася здатною домогтися дозволу на спорудження культової споруди в самому центрі навчального закладу. Впродовж багатьох десятиліть XIX - першої половини XX століття ця невелика будівля виявилася не тільки свідком багатьох історичних подій, але й деякі з них відбулися безпосередньо в її стінах. Виклад найважливіших з них подаємо в хронологічному порядку, коротко коментуючи ті, які, з нашої точки зору, можуть бути цікавими сучасникам.

1856 рік. Колезькому асесору Ф.Ф.Погоському польська спільнота доручає повноваження клопотатися про закладання римо-католицької каплиці при Рівненській чоловічій гімназії.

5 травня 1855 року. Ф.Ф.Погоський подав директору гімназії І.В.Росковшенку прохання про дозвіл на спорудження дерев'яної римо-католицької каплиці при гімназії, визначення та відведення місця під її будівництво. Кошти на цю справу передбачалося зібрати з учнів та їхніх батьків, а також "благонамірених" чиновників та мешканців міста.

15 травня 1855 року. Князь Любомирський дав згоду на спорудження римо-католицької каплиці поряд із гімназією.

7 грудня 1855 року. Ф.Ф.Погоський отримав дозвіл міністра внутрішніх справ на спорудження каплиці. Її проєкт мала розглядати будівельна та шляхова комісія. Питання ж суто духовні мала вирішувати римо-католицька духовна колегія.

Початок 1856 року. Ф.Ф.Погоський та директор гімназії О.Д.Туманов енергійно займаються збором коштів, необхідних для спорудження каплиці. З цією метою Туманов звертається з відповідною відозвою до повітових предводителів дворянства Волинської губернії.

11 квітня 1856 року. Отримано дозвіл генерал-губернатора князя Васильчикова на спорудження каплиці в парку, що прилягає до гімназії.

Весна 1856 року. З різних джерел (пожертвування гімназистів, а також переважно анонімних прихильників справи будівництва католицької каплиці) почали надходити кошти. Варта уваги наступна суттєва деталь: переважна частина польської спільноти досить мляво відреагувала на заклик надати матеріальну допомогу на будівництво культової споруди в м. Рівне. Водночас очевидно, що немало було й таких осіб з цього середовища, які остереглися публічно засвідчити свою прихильність до католицизму, а також спільної справи католиків-поляків - матеріальної підтримки спорудження каплиці при Рівненській гімназії.

29 травня 1856 року. Відбулося урочисте закладання каплиці святого Станіслава. Перший камінь у фундамент храму заклали директор гімназії О.Д.Туманов, власник міста Рівне князь Казимир Любомирський та городничий.

1856-1857 роки. Продовжується збір коштів на потреби каплиці.

26 вересня 1857 року. Відбулося урочисте освячення каплиці, остаточне опорядження якої тривало ще певний час. Після освячення вона не була передана в безпосереднє розпорядження гімназійного керівництва, а отже, по суті, відразу почала функціонувати як костюл. Навіть якщо виходити з того, що каплицями називають невеликі молитовні будівлі без вітваря, то в даному випадку за всіма параметрами каплиця святого Станіслава скоріше була костюлом: понад 15 метри завдовжки, майже 10 метрів завширшки, тобто загальною площею майже 150 квадратних метрів.

Осінь 1857 року. В гімназії запроваджено викладання польської мови. Це було пов'язане з тим, що кількість гімназистів-поляків римо-католицького віросповідання явно домінувала в цьому навчальному закладі. Так, у 1856 році з 312 учнів їх було 270 (86,5 %), а в 1857 році з 347 - 282 (81,3 %).

1859 рік (1862, 1868 за іншими джерелами). На кошти князя Казимира Любомирського та за допомогою князя Романа Сангушка зі Славути в Рівному почали будувати новий костюл (освячений у 1900 р. в ім'я Святого Антонія).

1859 рік. Князь Радзивілл пожертвував гімназійній каплиці орган з парафіяльного костюлу свого маєтку - села Шпанів.

Березень 1861 року. Зазнала невдачі спроба законовчителя ксьондза Й.Г.Тваровського та вчителя польської мови М.Дубецького відправити месу та панахиду в гімназійній каплиці по загиблих у Варшаві, що повстали проти російського царату.

Травень 1862 року. Задоволене клопотання директора гімназії А.Г.Теодоровича про передачу гімназійної каплиці в розпорядження римо-католицького парафіяльного костюлу. Богослужіння в каплиці повинні були відправлятися гімназійним ксьондзом-законовчителем І.І.Яницьким щонеділі та по святах.

23 квітня 1863 року. У таємному донесенні директора гімназії І.Ф.Герасименка попечителю Київського

навчального округу йдеться про те, що серед учнів поширилися чутки про підготовку поляками повстання на Волині та Поділлі. Його початок передбачається начебто на травень. У донесенні наголошено, що в зв'язку з цим почастишали випадки звернень учнів (особливо старших класів) із проханнями надати їм відпустки на 10-15 днів. Водночас директор підготував спеціальне досьє на підлеглих йому осіб польського походження. Він зробив спробу зняти з себе відповідальність за політичну агітацію, що мала місце в каплиці, та за віднайдження коштів на її утримання.

1864 рік. У гімназії освячена православна домова церква на честь Преображення Господнього. Вона мала сприяти піднесенню ролі і місця православ'я в духовно-культурному житті як цього навчального закладу, так і міста.

6 лютого 1864 року. Військовою владою в приміщенні гімназії проведено обшук з метою виявлення таємного арсеналу зброї, однак ні в ньому, ні в інших спорудах на її території нічого подібного не знайдено. Цей факт директором був розцінений як образа. Він запевняв своє безпосереднє керівництво, що гімназія за духом є виключно російською, а не польською. Однак це твердження було далеким від правди, оскільки в 1862 році тут навчалось 311 католиків і 113 православних, а в 1863 - 219 католиків і 144 православних.

1864 рік. У діяльність навчальних закладів запроваджується ціла низка урядових заходів, націлених на протидію проявам польської національної свідомості. А саме: відміна викладання польської мови, заборона використання польської розмовної мови як у стінах навчальних закладів, так і на учнівських квартирах, вимога викладання католицького Закону Божого російською мовою.

Серпень 1866 року. У відповідь на клопотання директора гімназії К.Я.Хашинського про передачу каплиці в повне розпорядження гімназійного керівництва, Луцько-Житомирська римо-католицька духовна консисторія прийняла схвальне рішення.

Літо 1890 року. Директор Рівненського реального училища робить перший рішучий крок на шляху до ліквідації каплиці. Це він мотивував тим, що вона знаходиться в непридатному стані. Однак після приїзду губернського архітектора Бикова, який прискіпливо дослідив стан каплиці, вона була відремонтована й продовжувала функціонувати.

1899 рік. Директор училища порушує клопотання про скасування римо-католицької каплиці у зв'язку з тим, що наближається до завершення будівництво міського костьолу. Він наполягав на тому, що услід за його освяченням необхідно знести каплицю, а її начиння передати до нової культової споруди. Кошти, отримані від продажу приміщення каплиці, директор училища пропонував використати на спорудження кам'яної православної каплиці, яка бувичила пам'ять про перебування в м. Рівне імператора Олександра III (1890 р.). Ця пропозиція з політичних мотивів була відхилена, і каплиця продовжувала діяти.

1901 рік. Директор училища знову й знову порушує клопотання про необхідність знесення каплиці, але не знаходить підтримки з боку царської адміністрації.

1905 рік. Вкотре актуалізується питання про необхідність ремонту каплиці. Ним активно займається законовчитель Г.Яржимовський, якого місцеві католики підозрювали в прихильному ставленні до секти маріавітів (маріавіти - послідовники старокатолицької церкви, відокремилися в XIX ст. від римо-католицької церкви; не визнають догматів про непорочне зачаття Діви Марії, непогрішимість Папи Римського та його верховенство, заперечують целібат) [10, с. 337].

1914 рік. Каплиця не функціонує.

20-30-ті роки XX ст. Каплиця святого Станіслава відкрита для вірних. Матеріали Державного архіву Рівненської області та інші джерела дають підставу твердити, що вона функціонувала до 1939 року [2,11,12,13]. Ще нез'ясованим залишається той факт, коли і за яких обставин вона була знищена. Можна лише зробити припущення, що вона була знесена в період з 1939 по 1941 роки, розділивши долю багатьох пам'яток минулого.

1. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Уездный город Ровно //Волыньские епархиальные ведомости. - 1888. - № 8. - Ч. неоф. - с. 331-332.
2. Державний архів Рівненської області. - Ф. 215. - Оп.2. - Спр. 103.- Арк. 7-68
3. Михайлишин О. До історії будівництва парафіяльного костьолу в місті Рівне // Історія релігій в Україні. Праці XI-ї міжнародної наукової конференції. - Львів, 2001. - Кн. II. - с. 317-325.
4. Поліщук Я. Рівне. Мандрівка крізь віки. Нариси історії міста. - Рівне, 1998. - 196 с.
5. Прищепя О. Вулицями старого міста. - Рівне, 1997. - 154 с.
6. Римско-католический костел, называемый каплицею, при Ровенском реальном училище в связи с польским вопросом в Юго-Западном крае. Историческая записка, составленная по поручению Попечителя Киевского Учебного Округа т.с. А.Н. Деревницкого преподавателем Ровенского реального училища А.И.Поповым. - Киев: Типография Т-ва И.Н. Кушнерев и К, 1914. - 107 с.
7. Уваров (граф Сергей Семенович) // Энциклопедический словарь. - С.Петербург: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1902. - Т. XXXIV.- с. 419-420.
8. Шахматова Л. Католицькі храми у Рівному // Сім днів. - 23 листопада 1996 р. - с. 7.
9. Шахматова Л. Маловідомі сторінки з історії католицизму та його храмів у м. Рівному (II пол. XIX - 30-ті рр..

- XX ст.) // Волинь незабутня. Тези V регіональної науково-практичної конференції. - Рівне, 1994. - с. 29-32.
10. Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства. - К.: Наукова думка, 2004. - 560 с.
11. Dietrich S. Zprzeslosci Kaplicy sw. Stanislawy przy Panstwowem Gimnazju w Równem. Miesiscznik Djecezjalnego Łuckiego. - 1930. - №12. - 28 s.
12. Elenchus ecclesiarum et generabilis cleri saccularis et regularis diocesis luceorensis pro anno domini. - Luceoriae: Drukarnia panstwowa, 1926. - ? s.
13. Orłowich M. Przewodnik ilustrowany po Wołyniu. - Łuck: Nakładem Wołyńskiego Tow. Krajoznawczego, 1929. - 380 s.
14. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego. - Warszawa. T. IX. - 1888. - 960 s.

Микола Манько

АФАНАСІЙ ЛОТОЦЬКИЙ (АРХІМАНДРИТ АМВРОСІЙ) І ЙОГО ВОЛИНЕЗНАВЧА СПАДЩИНА

Афанасій Лотоцький (в чернецтві Амвросій) - церковний письменник XIX ст., історик, який залишив після себе цінний волинезнавчий доробок, причетний до передісторії Рівненської гімназії (луцький і клеванський періоди діяльності) і до перших її кроків у Рівному.

Він народився 19 січня 1796 року в сім'ї [13, с. 507] священника с. Мончинець Старокостянтинівського повіту Луки Лотоцького¹. Пізніше, у 1799 році, його батько обійняв парафію в селі Грибова Кременецького повіту, тому у відомій книзі М. Теодоровича про Волинську духовну семінарію Афанасій названий сином священника саме цього села [14, с. 338]. У 1819 р. А. Лотоцький закінчив Волинську духовну семінарію, яка працювала в тодішньому єпархіальному центрі - Острозі. Його семінарським вчителем був ієромонах Ієрофей (Яків Петрович Лобачевський, згодом - єпископ Острозький) - енциклопедист і поліглот. «Способностей хороших, довольно прилежен, успехов преизрядных, поведения доброго», - так він як інспектор семінарії характеризував свого учня [14 с. 338]. Афанасій Лотоцький продовжив освіту в Київській духовній академії, де 1823 р. отримав ступінь магістра богослов'я, і повернувся на викладацьку роботу в рідну семінарію. Пропрацювавши в ній з 1823 по 1828 рік спочатку професором словесності, німецької та польської мов, а з 1826 р. - інспектором, він також певний час очолював надзвичайно цінну семінарську бібліотеку - спадкоємицю бібліотеки Острозької слов'яно-греко-латинської академії XVI-XVII ст. Майже водночас із початком педагогічної праці А. Лотоцький отримав священницький сан (1823 р.) при Острозькому Успенському кафедральному соборі, а в 1825 р. став соборним протоієреєм.

З 1828 р. він викладає російську мову і Закон Божий у Клеванському повітовому училищі, ставши також цензором проповідей духовенства Рівненського повіту, а з 1829 р. - місцевим благочинним. З 1833 р. працює законоучителем Луцької гімназії і настоятелем Петровської церкви Луцька; у 1834 р. разом з гімназією переїжджає у Клевань, а далі - у Рівне. У 1838 р. стає настоятелем Рівненської соборної церкви, обіймає церковно-адміністративні посади, у т. ч. очолює Рівненське духовне правління. З 1844 р. перебуває на церковній і педагогічній службі у Варшаві (настоятель Вільської цвинтарної церкви, член Волинської духовної консисторії, ключар Варшавського кафедрального собору, законовчитель православних приватних дівочих пансіонів у Варшаві, благочинний столиці Царства Польського), де православному єпархію очолював колишній учень і педагог Волинської духовної семінарії в Острозі Антоній (Григорій Рафальський) - двоюрідний брат Ієрофея (Лобачевського), майбутній митрополит у Санкт-Петербурзі.

У 1860 р. овдовілий священник приймає чернецтво (з іменем Амвросій), на третій день після цього стає архімандритом і призначається намісником Почаївської Лаври (настоятелем якої за посадою був Волинський правлячий архієрей). З 1865 р. архімандрит Амвросій став настоятелем Мілецького монастиря у Ковельському повіті, а з 1875 р. - Володимир-Волинського монастиря, який очолював до останніх днів життя і де помер 18 (28) січня 1878. [14, с. 338, 343, 843, 854-855; 11, с. 412-414, 7, с. 220-221].

Друкована церковно-літературна спадщина Афанасія Лотоцького досить об'ємна і різноманітна, включає богословські (насамперед в галузі літургіки), проповідницькі, історико-краєзнавчі праці, публікації літературних пам'яток, переклади. Зупинимося докладніше на його церковно-історичних публікаціях.

Варто зазначити, що ще під час своєї церковної і педагогічної праці в Луцьку, Клевані і Рівному А. Лотоцький займався вивченням волинської церковної старовини. Так, у нарисі першого ректора Київського університету М. Максимовича про Степань та місцевий монастир (нарис написаний у 1848 році) читаємо: «Честь открытия этого монастыря для истории принадлежит любознательному протоиерею Афанасию Лотоцкому. Лет за десять он нашел «инвентарь Степанского монастыря», писанный на польском языке 1627 года 11-го марта Адамом Злотолинским, управителем Степанским». [9, с. 386].

У 1850-х рр. під час своєї служби у Варшаві Афанасій Лотоцький за дорученням духовної влади займався підготовкою історико-статистичного опису Варшавської православної єпархії, у т.ч. її територій, що історично тяжили до Волині. Сама Варшавська єпархія, що охоплювала губернії Царства Польського, до 1834 р. була благочинням, а до 1840 р. - вікаріатом Волинської єпархії, у 1843-1860 рр. обидві єпархії мали спільного правлячого архієрея, більшість православних священників у Царстві Польському були волинянами за походженням. Книга вийшла друком вже під час служби архімандрита Амвросія в Почаєві (1863 р.) [1].

На документах із церковних архівів побудоване його дослідження з історії Берестейського Полісся XVII ст., присвячене православному ігумену Афанасію Филиповичу, що в 1648 р. став жертвою релігійних переслідувань (2, с. 1050-1063; с. 1086-1092). Цікавою є зроблена митрополитом Литовським і Віленським Йосифом (Семашком) після ознайомлення з цим дослідженням резолюція (1861 р.): «Из сего сказания сделать соответствующее настоящему времени употребление» [2, с. 1051].

У Почаєві архімандрит Амвросій зайнявся опрацюванням документів Лаврського архіву. Ця робота увінчалася в жовтні 1865 р. написанням головної праці церковного історика - «Сказания о Почаевской Успенской Лавре», книги, що витримала три окремі видання (1870, 1878, 1886), крім того, була опублікована в додатку

до «Волынских епархиальных ведомостей» за 1870-1871 pp. [3], (один із розділів з'явився на сторінках цього журналу ще в 1867 р.) [4, с.25-32]. Книга отримала високу оцінку істориків Волині. Василь Переговський писав про її автора: «Он оставил по себе памятник прочный, свидетельствующий о его трудолюбии, любви к историческим исследованиям, знанию языков: латинского и польского» [10, с.1154]. Обдарований дослідник поч. ХХ століття Василь Левицький зазначав: «Труд этот, несмотря на устарелость языка, является самым ценным исследованием по данному вопросу. Главным и существенным достоинством его является то, что автор старался представить исторические судьбы Лавры на основании тех первоисточников - архивных документов, какие остались нам от предыдущих до-униатских времен, не пренебрегая вместе с тем и народными преданиями. Значение труда архимандрита Амвросия подтверждается еще и тем, что последующие историки Почаевской лавры черпали материал для своих исследований из этого сочинения» [8, с.VI]. В той же час В. Левицький вказав і на недоліки цієї першої спроби систематичного викладу історії Лаври, серед яких - і певна тенденційність та недоброзичливість щодо уніатів, котрі зовсім не відзначалися фанатичною нетерпимістю стосовно пам'яток православної церковної старовини, а також відсутність «живых и ярких характеристик лиц и событий» [8, с. VI].

Наукові дослідження архімандрит Амвросій продовжив і в Мілецькому монастирі, зайнявшись вивченням його старовини та рукописів із монастирського архіву. Твори церковного мистецтва, що збереглися в Мілецькому монастирі, зокрема ікона св. Онуфрія часів унії, дали йому матеріали для церковно-археологічного дослідження «Следы ультрамонтанства у, бывших в Западном крае России, униатов», у якому автор спробував простежити процес латинізації греко-католицької обрядовості [5, с. 199-206; с. 235-243; с. 265-274]. У монастирському архіві архімандрит Амвросій виявив і опублікував у власному перекладі з польської мови рукописну пам'ятку української полемічної літератури ХVІІ ст., пов'язану із іменем ректора Києво-Могилянської академії Іоанікія Галятовського [12, с.975-994]. Безумовно, публікації архімандрита Амвросія привернули увагу істориків і філологів до рукописних книг із зібрань волинських монастирів; їх збором невдовзі зайнявся церковно-археологічний музей при Київській духовній академії та його хранитель професор М. Петров.

У Мильцях архімандрит Амвросій підготував також спогади про свого семінарського вчителя єпископа Острозького Ієрофея (Лобачевського), цінні як для дослідників біографії одного з найвизначніших представників волинської інтелігенції минулого століття, так і часу, в якому йому випало жити і працювати [6, с. 170-184; с. 215-224]. Вивчення біографій і наукової спадщини краєзнавців минулого століття, серед яких був архімандрит Амвросій (Лотоцький), - важливе завдання сучасного волинезнавства.

1. Амвросий, архимандрит [Лотоцкий А.]. Церковно-историческое и статистическое описание Варшавской Православной епархии. - Почаев, 1863.
2. Амвросий, архимандрит [Лотоцкий А.]. Сказание об игумене бывшего православного Брестского монастыря Афанасие Филипповиче, пострадавшем от иноверных 20 июля 1648 г. за охранение и защиту православия, собранное из документов, хранящихся при Брестской Симеоновской церкви. //Волын. епарх. ведомости. - 1867-1868. - Ч. неоф. - №31. - с. 1050-1063; №32. - с. 1086-1092.
3. Амвросий, архимандрит [Лотоцкий А.]. Сказание о Почаевской Успенской лавре, на основании документов, хранящихся в лаврском архиве. - Почаев, 1872.
4. Амвросий, архимандрит [Лотоцкий А.]. Древность Почаевской обители //Волын. епарх. ведомости. - 1867-1868. - Ч.неоф. - №2. - с. 25-32.1.
5. Амвросий, архимандрит [Лотоцкий А.]. Следы ультрамонтанства у, бывших в Западной России, униатов // Волын. епарх. ведомости. - 1867-1868. - Ч. неоф. - №10. - с. 199-206; №11. - с. 235-243; №12. - с. 265-274.
6. Амвросий, архимандрит [Лотоцкий А.]. Воспоминание о преосвященном Иерофее, епископе Острожском, викарии Волынской епархии, скончавшемся 17 апреля 1871 года, на 84 году жизни. //Волын. епарх. ведомости. - 1873. - Ч.неоф. - №5. - с. 170-184; №6. - с. 215-223.
7. Краткий очерк жизни архимандрита Амвросия (Лотоцкого), скончавшегося 18 января 1878 года. //Волын.епарх. ведомости. - 1878. - Ч.неоф. - №5. - с. 220-221;
8. Левицкий В. Материалы по истории Почаевской лавры. - Том первый. - Почаев. - 1912. .
9. Максимович М. О городе Степане //Максимович М. Собрание сочинений. - Т. II. - К., 1877.
10. Переговский В. Замечание на статью «Город Ровно» [А. Сендульского] и дополнение к ней. //Волын. епарх. ведомости. - 1880. - Ч.неоф. - №25.
11. Послужной список настоятеля Мелецкого первоклассного Николаевского монастыря Волынской епархии архимандрита Амвросия, составлен в июне 1872 года //Волын. епарх. ведомости. - 1872. - Ч. оф. - №15.
12. Разговор ректора Киевской Академии Иоанникия Голятовского с иезуитом Адрианом Пекарским о римской иерархии, на пиршестве у канцлера, римско-католического луцкого епископа Николая Пражмовского, по случаю приезда в Белую Церковь 5 ноября 1863 года /перевод с польского архимандрита Амвросия. //Волын. епарх. ведомости. - 1867-1868. - Ч. неоф. - №29. - с. 975-994 (першопублікація в Санкт-Петербурзькому духовному часописі «Странник», 1867, №2.) 13. Теодорович Н. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Уезд Старокопанинский // Волын.епарх.ведомости. - 1897. - Ч.неоф. - №17.
13. Теодорович Н. Волынская духовная семинария. История первоначального устройства ея и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учения, а также начальников и наставников ея в период времени с 1796 по 1900 г.- Почаев 1901.

АКАДЕМІК АРХІТЕКТУРИ МАР'ЯН ПЕРЕТЯТКОВИЧ - ВИПУСКНИК РІВНЕНСЬКОЇ РЕАЛЬНОЇ ГІМНАЗІЇ

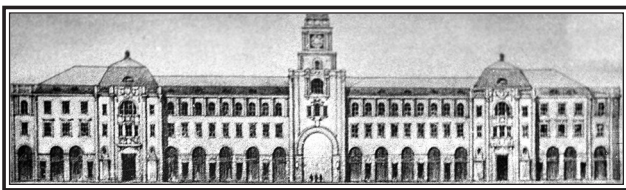
В ювілейній статті до 100-річчя з дня народження Мар'яна Мар'яновича Перетятковича, опублікованій у журналі "Строительство и архитектура Ленинграда" у 1973 році під рубрикою "Мастера русской архитектуры", старший науковий працівник Державного музею історії Ленінграда (нині Санкт-Петербург) Борис Кириков, зокрема, зазначив, що "в російській архітектурі початку ХХ століття він залишив яскравий слід", а "професійна майстерність, висока будівельна і художня культура, прогресивність і глибина теоретичних поглядів висувають його в ряд найкрупніших зодчих... На сьогоднішній час у Ленінграді шість споруд Перетятковича взяті під охорону держави".¹

А "Большая советская энциклопедия" в 19-му томі за 1975 рік у короткій його біографії повідомила, що він родом із маєтку Усичі Волинської губернії, де побачив світ 23 серпня 1872 року.² Є про нього коротенька біографічна довідка і в "Советском энциклопедическом словаре" (1980),³ де він названий представником неокласицизму, який наслідував архітектуру Відродження і ампіру. Село Усичі знаходиться під Торчином Луцького району Волинської області. В матеріалах Державного архіву Рівненської області в "Загальних відомостях класів реального училища" за 1883-1890 роки всюди знаходимо прізвище Мар'яна Перетятковича з високими перевідними балами із класу в клас - п'ятірками і четвітками.⁴ Навіть після закінчення першого класу він був нагороджений похвальним листом і книгою. Отже, учився успішно, що й засвідчує випускне свідоцтво,⁵ у якому виставлені такі оцінки: арифметика - 5, нарисна геометрія - 5, виконання креслень машин - 5, алгебра - 4, геометрія - 4, тригонометрія - 4, фізика - 4, механіка - 4, загальне будівельне мистецтво - 4, бухгалтерія - 4, моделювання - 4, землеустрій і нівелювання - 4, технологія металу і дерева - 4.

Між іншим, у цьому ж училищі навчався і його брат Броніслав, але через неуспішність був виключений з повторного другого класу.

Після училища Мар'ян Перетяткович був призваний на військову службу, де став корнетом драгунського полку. Та в 1896 році він іде в запас і вступає в Петербурзький інститут цивільних інженерів. І знову вчиться зразково. Уже на третьому курсі бере участь у конкурсі на кращий архітектурний проект і здобуває перемогу. З того часу він постійно включався в подібні змагання і ставав переможцем, здобувши славу винахідливого і творчого архітектора.

У 1901 році, закінчивши навчання в інституті, відразу ж поступає до Петербурзької академії мистецтв у майстерню відомого і популярного архітектора Л.М.Бенуа. Талановитому й авторитетному викладачеві сподобався здібний студент. Глибоко вивчаючи класичну спадщину, М.Перетяткович одночасно розробляє проекти нових споруд - готелю "Метрополь", будинків Північного страхового товариства, Музею красних мистецтв у Москві, компанії "Зінгер", купецького банку і Російського військово-історичного музею у Петербурзі. Його великий талант проявився і в дипломному проекті

Проект фасаду
С.-Петербурзького інституту точної механіки. 1909 р.

Будинку народних зібрань, за що він одержав не лише звання художника-архітектора, а й право на зарубіжну поїздку для ознайомлення із відомими палацами і спорудами у Римі і Венеції в Італії, в Парижі і Версалі у Франції. Він захоплено оглядав найвідоміші архітектурні будови в Австрії, Німеччині, Бельгії і Голландії. І скрізь подумки переносився у великі міста Росії і України, де б можна було втілити свої творчі задумки.

Повернувшись у російську столицю, М.Перетяткович сформував авторитетну проектно-будівельну контору, де пізніше починали свій шлях майбутні відомі архітектори Л.М.Тверської, О.І.Джорогов, В.П.Станицький, Є.Ф.Пирвіц. Його творчий розквіт припав на 1908-1915 роки, а в 1912 році він офіційно стає академіком архітектури. За його проектами були зведені будинки страхового товариства "Саламандра", банку Вавельберга, Російського торгово-промислового банку в стилі неокласицизму, костелу

М.М.Перетяткович
(1872 - 1916)

Банківський будинок Вавельберга.
С.-Петербург. 1911 - 1912 рр.

французького посольства, Дому міських установ, Міністерства торгівлі і промисловості, пам'ятник російським морякам, які загинули у війні з Японією в 1904-1905 роках, який був знищений під час блокади Ленінграда в роки Другої світової війни, Миколаївського вокзалу та інші у самому Петербурзі, а ще - Держбанку в Ростові-на-Дону, грязелікарні в Єсентуках, водолікарні в Севастополі, різних громадських споруд у Москві. Мар'ян Перетяткович входив до складу редколегії тодішнього журналу "Зодчий", здобувши майже 30 премій у численних конкурсних розробках. Спадщина академіка архітектури мала й має велике значення для розвитку містобудування. Вона не втратила свого історичного і пізнавального значення до наших днів. Він пропонував, читаючи лекції в академії мистецтв, розробити новий перспективний план розвитку Петербурга, розглядаючи його як організм, де вміло поєднується естетична повноцінність споруд з красою міського життя. Деяко послабилася його творча діяльність із початком Першої світової війни. У травні 1916 року він їде до Києва, щоб зміцнити своє здоров'я, де й помирає 22 травня від розриву серця.

Про гідне пошанування пам'яті видатного земляка-волинця хоча б у назвах вулиць чи відкритті меморіальних дошок піднімали питання у своїх публікаціях директор Торчинського історичного музею, відомий краєзнавець сучасної Волині Григорій Гуртовий ("На землі ж, яка породила академіка, на небозводі славних імен хай би світила і його зоря")⁶ і автор цієї публікації

"Добре було б, якби рівняни увіковічили його світле ім'я хоча б меморіальною дошкою на будинку колишньої гімназії, де він учився"⁷. Та, на жаль, сучасні чиновники органів влади залишилися байдужими до цих пропозицій. Думається, що все ж таки ця "забудькуватість" буде виправлена в наступні роки, коли відзначатимуться ювілейні дати його життєпису.

Фасад С.-Петербурзького інституту точної механіки. 1912-1913 рр.

1. Кирков Б. Мар'ян Мар'янович Перетяткович // Строительство и архитектура Ленинграда. – 1973. - № 1. – с. 30.
2. Большая советская энциклопедия. Т.19.-М.-1975.- С.403.
3. Советский энциклопедический словарь. -М.-1980.-С.998.
4. Державний архів Рівненської області (ДАРО).-Ф.215.-Оп.2.-Спр.314, 315, 316, 318, 319, 320.
5. ДАРО.-Ф.215.-Оп.2.-Спр. 320.-Арк.133-134.
6. Гуртовий Г. Зодчий-академік з Волині // Радянська Волинь.-Луцьк.-1988.-2 серпня.
7. Пашук І. Академік архітектури // Червоний прапор.-Рівне.-1989.-10 жовтня.

Валентина Даниличева

КУРАТОРІУМ ВОЛИНСЬКОГО ШКІЛЬНОГО ОКРУГУ

В ілюстрованому путівнику по Рівному, виданому в 1937 році, вказано, що на вулиці Бандурського (сучасна М.Драгоманова) у будинку №3 (зараз №19) знаходиться кураторіум Волинського шкільного округу. Там же вказані номери телефонів куратора - керівника кураторіуму та шкільного інспекторату.

У міжвоєнний період минулого століття Рівне було повітовим містом Волинського воєводства з центром у Луцьку. Але саме в Рівному розміщувались дві поважні установи, які мали вплив на підпорядковані ним підрозділи на території Волині, тобто були воєводськими. Це були суд і кураторіум.

«Куратор» у перекладі з латини - опікун, на той час - завідувач шкільного округу. Кураторіум - окружний відділ освіти, управління шкільного округу, який виконував функції сучасних управління освіти та інституту післядипломної та педагогічної освіти.

Шкільний округ з центром у Луцьку на території Волинського воєводства був утворений за розпорядженням міністра віросповідань і публічної освіти Польщі 3 травня 1922 року. 31 грудня 1922 року місце перебування куратора було переведене в м. Рівне. В компетенцію кураторіуму Волинського шкільного округу входило керівництво і контроль над виховними та освітніми установами, державними школами; складання проектів бюджету шкільного округу, асигнування коштів на народну освіту, керівництво шкільними кадрами.

З кураторіуму надходили до освітніх установ воєводства циркуляри, розпорядження міністерства та кураторіуму про організацію шкіл та бібліотек, перевірку предметів у школах, проведення курсів підвищення кваліфікації вчителів, про організацію курсів для вчителів початкових та середніх шкіл, екскурсій тощо.

Його було ліквідовано в 1939 році.

Кураторіум Волинського шкільного округу співпрацював з управліннями Польської Мацежі Шкільної (P.M.S). В Рівному управління P.M.S. розміщувалося по вулиці Пілсудського (сучасна В.Чорновола). Воно відало організацією початкових та ремісничих шкіл, а також опікувалось бібліотечною справою. У 1937-1938 навчальному році на Волині було 60 початкових шкіл, 5 ремісничих, 2 купецькі гімназії, 7 дошкільних установ системи P.M.S. Бібліотечний фонд 97 волинських бібліотек нараховував 100000 томів книг, а найбільше їх знаходилось у бібліотеках Рівного - 18551 том.

Я.Гофман в останні роки життя

Кураторіум Волинського шкільного округу розповсюджував свій вплив не тільки на школи, а й на гімназії. Лише в Рівному наприкінці 30-х років їх було декілька: "панствова" (державна), спілки осадників; приватні: українська, російська (Доброчинного товариства), єврейська з польською мовою викладання товариства "Podz" «Освята» (знаходилася в будинку, спорудженому наприкінці 20-х років по вул. 3 Мая (сучасне міське управління освіти по вул. Соборній, 30), купецька, єврейська «Тарбут». Крім шкіл і гімназій, працювали "школа заводова" (фахова) та "гендльова" (торгова).

Кураторіум Волинського шкільного округу і Рівненське управління Мацежі Шкільної були органічно пов'язані з Правлінням Волинської спілки вчителів Польщі, яке було утворене в 1923 році. Правління об'єднувало вчителів шкіл усіх ступенів і типів на території Волинського воєводства з метою підвищення їх освітнього, культурного і професійного рівня шляхом організації курсів, лекцій, екскурсій, здійснювало захист матеріальних інтересів вчительства. За його сприяння проводились різні просвітницькі заходи, у т.ч. тижні польської книги. Правління залучало вчителів до вивчення народної творчості, запису обрядів як польського, так і українського населення Волині, дослідження матеріалів з геральдики, сфрагістики, нумізматики. Воно опікувалось харцерськими (польськими молодіжними скаутськими) організаціями.

Важливими напрямками в діяльності Спілки вчителів Польщі, її осередків на Волині були науковий, педагогічний, просвітницький. За сприяння Спілки було видано «Рочники Волинські», редактором яких був Якуб Гофман, відомий польський діяч освіти та культури. До наукового дослідження волинського

Я. Гофман 30-ті рр. XX ст.

краю він залучив кваліфікованих спеціалістів, у тому числі й вчителів шкіл та гімназій. «Рочники Волинські» і сьогодні є унікальними джерелами відомостей з географії, історії, етнографії Волині. Плідна педагогічна, наукова праця Я. Гофмана невід'ємні від діяльності як Правління Волинської окружної спілки вчителів Польщі і Правління Р.М.С., так і кураторіуму Волинського шкільного округу.

Кураторіум Волинського шкільного округу.
Поштівка. 30-ті рр. XX ст.

Олександр Гладуненко

**АРСЕН ШУМОВСЬКИЙ - КОЛИШНИЙ УЧЕНЬ
РІВНЕСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА**

Серед великої родини Шумовських було чимало видатних людей, які цікаві нам і донині. Серед них - Арсен Шумовський, видатний вчений у галузі техніки. Походив він з роду Шумовських, відомого на Правобережній Україні як священицький рід. Його дідом та бабою (як їх називали в родині) по материній лінії були о. Іван Ціховський та Онисія Скоропадська, донька Михайла Скоропадського, а по батьковій лінії - о. Миколай Шумовський.

Батьками Арсена, двох його сестер та трьох братів були священик о. Федір Шумовський (народився 1861-го року) та піаністка Марія Ціховська, (народилася 1867-го року в Ляхівцях). Майже вся родина так чи інакше була пов'язана з Острогом. Можна хоча б згадати, що мати Арсена та сестра Настя навчалися тут у жіночому училищі імені графа Д. М. Блудова.

Щодо Арсена, то народився він 25 червня 1887 року в с. Мирогоща Дубнівського повіту. Навчився в реальному училищі в Рівному, а потім - у Петербурзькому технологічному інституті та Київській політехніці, яку закінчив у 1921 році з великим запізненням з огляду на те, що як резервний старшина артилерії був мобілізований до царського війська в 1914 році. Звітка про Першу світову війну застала його в Україні на дослідній станції сільськогосподарських машин.

У складі російської армії А.Шумовський воював спершу в артилерії в Галичині, а з 1916 року - у повітроплавних військах на румунському фронті. У ранзі поручника і з 5 військовими нагородами, покинув російську армію в грудні 1917 року і перейшов на службу до Військового Генерального Секретаріату в Києві. З початком революції Арсен Федорович вступає в ряди армії УНР та обороняє Київ перед комуністичною інвазією. Під час гетьманування Петра Скоропадського працює на залізниці і в Київській політехніці, а в 1920 році - урядовцем для доручень при головному комісарі УНР у Житомирі.

Під час громадянської війни він навчається в Київській політехніці, яку закінчив у 1921 році, одержавши звання інженера-технолога (механіка), і став асистентом при відділі сільськогосподарських машин того ж інституту. У той час Арсен Шумовський мав змогу студіювати і працювати під керівництвом професора Є. О. Патона. Якраз за порадою Євгена Оскаровича, Арсен наважився покинути Україну і прибув до Польщі, де працював протягом 18 років на керівних посадах на державній фабриці локомотивів у Хржанові. Згідно довідки, виданої йому в 1965 році дирекцією фабрики імені Ф.Дзержинського в Хржанові, він був „затруджений в тутешньому закладі з 23 серпня 1923 року по 13 вересня 1941 року”, що підтверджується також численними записами і монографією про даний заклад, виданою в 1939 році. Під його керівництвом було випробувано понад 600 локомотивів для польських залізниць і для експорту. У той час він майже щорічно відвідував закордонні виставки машин у Німеччині, Великій Британії, Франції, Швеції, Австрії. На своїй фабриці, не зважаючи на супротив консервативного керівництва, впроваджував нову техніку зварювання на всіх ділянках будівництва локомотивів, замінюючи досить дороге нютування, відливання, куття багатометалевим і кращим способом зварювання. Врешті в 1935 році йому вдалося випустити локомотив, який складався з конструкцій, повністю зроблених методом зварювання за допомогою автентітових електродів. Тоді це було досягненням для усієї Європи. Всі зварювання витримали випробування, і А. Шумовський подав матеріали на 12-й Міжнародний конгрес, який відбувся в Лондоні в 1936 році.

Після початку Другої світової війни його звільнили з керівної посади на фабриці, і він повернувся на Україну, де тимчасово працював у цукроварному промислі. Арсен Федорович брав участь у відновленні цукрового заводу в Бабині, який постраждав у перші дні Великої Вітчизняної війни. Потім його депортували до Німеччини. У таборах брав активну участь у праці Українського Червоного Хреста в таборах для депортованих. У 1948 році А.Шумовський переїжджає до Англії, де працює в Манчестері в одній з компаній, яка займалася проектуванням та виготовленням електрозварювальних частин для першої англійської газової турбіни і для електричних локомотивів.

У 1951 році він переїхав до Канади, де працював спочатку інженером у Торонто, а згодом - на керівних посадах в компанії Вінніпегу, поки не став членом „Welding Digest”. Крім того, він був членом Українського Технічного Товариства (з 1922 року), членом НТШ, Українського військового інституту у Варшаві (1930-1939 рр.), членом Союзу ветеранів (значок під числом 191) ССБУВ у Канаді (з 1951 року) і УНДС в Канаді. Мав Хрест С. Петлюри (ч. 3193) і Військовий хрест.

Отже, як бачимо, А. Шумовський понад 30 років працював як інженер-механік у паровозобудівництві в Польщі, Англії та Канаді в галузі електрозварювання і зварювання металів, мав багато нагород, і друкованих праць у фахових журналах українською, польською та британською мовами. Цікаво, що перший потяг, який було зроблено на першій фабриці локомотивів у Польщі, було зроблено якраз за конструкціями Арсена Шумовського.

Крім блискучого таланту інженера, він володів і надзвичайними музичними здібностями, віртуозно грав на фортепіано, співав та акомпанував. На фабриці локомотивів у Хржанові створив симфонічний ор-

кестр і ансамбль струнних інструментів із працівників, переважно українців, яких набирив з таборів інтернованих у Польщі. Особливо любив він вальс Арама Хачатуряна.

Арсен Шумовський був одружений з Ганною Йосипівною Селецькою. Вона в молодості захоплювалася ідеями Лесі Українки. Навчалася в Петербурзі в школі малярства та мистецтва, мала поетично-художню натуру, була дуже мила і чутлива особа, любила музику, спів, літературні, поетичні, малярські твори. Зустрілися вони, коли Арсен був активним студентом Політехнічного інституту в Петербурзі, на одному з українських політичних зібрань.

Арсен Федорович був обраний членом інституції Canadian Welding Bureau, науково-дослідної установи в галузі зварювання, яка видає стандартні приписи, публікує фахову літературу, провадить навчальні курси та проводить професійні іспити "зварювачів металів". В обсяг його діяльності входило ведення курсу "Weld Quality Control and Inspection" та видання періодичної публікації.

У грамоті президента УНР від 10 серпня 1961 року відзначалося, що УНР указом від 8 березня 1958 року на відзначення сорокових роковин (1917 - 1957) відродження Українських Збройних Сил нагороджує А.Шумовського за участь в збройних змаганнях за державну незалежність, з правами й привілеями для нього й нащадків його. Цю відзнаку за № 56 Арсен Шумовський заповів своєму сину Федору.

Помер Арсен Шумовський в Торонто в 1967 р., де працював останні роки життя в Канадському зварювальному бюро. Саме туди приходили листи з Києва, з Інституту електрозварювання імені Є. О. Патону, в тому числі за підписом Бориса Патона, сина відомого батька. Борис Патон не раз бував в Канаді і зустрічався з Арсеном Шумовським.

Додаток 1.

Про навчання А. Шумовського в Рівному згадує його брат, Юрій Шумовський: "Найстарших з моїх братів, Арсен, вчився в реальній гімназії (реальному училищі - ред.) в Рівному, в котрій колись вчився Короленко, де був вчителем Костомаров та інші наші науковці та письменники. Тут, у реальній гімназії, разом з братом Арсеном вчився один хлопець з села Мощаниці, що недалеко від нашого села Мирогощі, по імені Садовець Олекса, чи, як його звали, Саша. Тоді дуже рідко було можна сину селянина вступити до гімназії та ще й до реальної гімназії, Саша був дуже славний колега і по характеру чоловік та дуже був здібний до наук і вчився першим учнем, так що закінчив гімназію з золотою медаллю. Його батько, простий багатий селянин із побожних парафіян, мріяв свого сина виховати якнайкраще, на якогось високо інтелігентного чоловіка, та все роздумував над тим, ким би було краще його синові бути. Одного разу тато мій зустрівся з батьком Саші та й питає: "Куди ти думаєш, Миколо, послати далі свого сина на навчання? Чим ти хотів би щоб він був? Ти ж знаєш, що він закінчив гімназію з золотою медаллю, отож може вчитись тепер на кожному факультеті і бути інженером, медиком, йти навіть до військової академії тощо". Почухав бідний Микола потилицю та й каже моему татові: "Знаєте, пане Отче, воно - то всюди добре, і всім він міг би бути, але що з того, що він буде інженером, чи фесором, хто там про це буде знати? От я думаю, що найкраще йому таки піти в офіцери, то й здалека кожен мужик шапку перед ним і скине". Ну, але сталось інакше. Саша закінчив гірничу академію, після військової академію, і був вже військовим інженером високої ранги, так що увійшов в Петербурзі до високих кіл, до самого царського двору, де й оженився на одній багатій княгині. Словом, зробив велику кар'єру. Всі наші, хто знав його, аж жахнулись. Колись, як пригадували, Саша приїжджав до брата Арсена на гулянки та танці до нашого дому, то сестра моя Олександра мила йому спеціально руки, бо звичайно вони були від сільського життя брудні, а тепер ось княгиню має та паляц і, напевно, вже сам все робить і блищить від заслужених нагород та погонів.

Перебувши Першу світову війну, під час революції загинула його дружина. Він імігрував до Тунісу, де знов одружився на другій, але бідній княгині, мав власний дім і був інженером з будівництва. Родинного щастя не мав, померла йому і друга княгиня-жінка, і він як вдівець прибув якимось на відвідини в Париж, та зайшов до російської церкви на Рю-Дарю, де цілком несподівано зустрів мою сестру Шуру-Олександру. Радість була велика, бо прецінь десятки літ не бачились і не знали, де хто живе. Згадалися йому молоді літа, село Мирогоща і бали в нашій хаті та любов до моєї сестри Шури. І ось на старість літ стали вони зустрічатись, їздили до Лондону, до брата Петра,, а Саша Садовець так полюбив мене з дружиною, що дуже просив переїхати до Тунісу, і що запише на нас дім і все своє господарство. Ну, але коли ми виїхали до США, то все змінилось, і ми дорогого і рідного земляка Сашу стратили з горизонту, про що лише пожаліли пізніше, коли нам Америка була не до смаку. Ось так закінчилась кар'єра колеги мого брата і земляка, простого селянина, що своїми здібностями закінчив найвищі школи в Петербурзі і дістав чин генерала.

Арсен, мій найстарший брат, відрізнявся по характеру від свого колеги Саші. Арсен всеціло посвятився науці зі свого улюбленого фаху - технології, був учнем знаменитого Патона і вже в 1905 захоплювався політикою і націоналістичними українськими гаслами, традиціями та новими релігійними ідеями. Арсен був співорганізатором і активним членом єдиної тоді в Російській імперії нової революційно-національної організації - т. зв. "Української Громади". У 1905 році Арсен брав участь в таємних революційних організаціях студентства, ходив на різні таємні зібрання, десь попіддашся, аж поки поліція не довідалась

та стала переслідувати та розігнала їх. Не раз козацька нагайка царської гвардії погуляла по спині брата Арсена, по голові та по плечах під час вуличних демонстрацій, та мало царська куля його не трапила на вулиці Петербургу. Не дивлячись на те, що був сином священника і вихований матір'ю з дуже релігійного православного роду, Арсен був "вільнодумець". Перш закохався в Толстого та був вірним толстовцем і носив на грудях замість хрестика фото Толстого. Після став запеклий шевченковець і змінив образок Толстого на Шевченка та носив на грудях. Щодо українізації, то на нього впливала сильно його молода жінка Ганя Селецька, яка теж вчилася в Петербурзі в Академії Мистецтв, але теж вже тоді була революціонерка. Походила вона родом з Уховецька з-під Ковля, сусідка помістя Лесі Українки. Батьки її були вчителі сільської школи, але батько був знаменитим церковним малярем і написав багато ікон до своєї церкви та сусідніх. Загинули старі батьки від бандитів, що спалили їх обох у їхній хаті під час революції. Тому Ганя Селецька була захоплена малярством, а решта дві сестри, Таїса та Люда, також студіювали, і Люда, як найменша, досі ще працює лікарем в Москві. Був у них ще брат Дорко Селецький. То був надзвичайно тихий і скромний чоловік і глибоко переконаний патріот і націоналіст-українець. Під час революції, вийшовши з війська, але носячи ще погони офіцера, перебував біля м. Острога в селі Вілії, де народився комуністичний письменник Островський. Тут, в околицях Острога, збільшовизовані вояки схопили по доносу селян Дорка Селецького і закатували його. Коли я був під час німецької окупації в Острозі у 1943 році, де переймав Остріжський Музей під своє керування, то відвідав і могилу покійного Дорка Селецького. Вічна йому пам'ять".

Додаток 2.

СПОМИНИ АРСЕНА ШУМОВСЬКОГО ПРО ЙОГО ЖИТТЯ У 1917 РОЦІ. "УКРАЇНІЗАЦІЯ 10-ГО КОРПУСУ РОСІЙСЬКОЇ ЦАРСЬКОЇ АРМІЇ В 1917 РОЦІ.

Ми, останні моїкани - учасники Визвольних Змагань 1917-1920 років, поволі відходимо з життєвої сцени і в більшості забираємо з собою в небуття спогади зі всього того, що ми бачили, чули і в чому приймали участь.

Одно з явищ і подій тих часів не було ще відповідно освітлено і описано, а саме стихійна українізація російської царської армії в 1917 р. Про українізацію згадується, щоправда, нараз в багатьох сучасних мемуарах й історичних нарисах, але чомусь автори присвячують дуже мало уваги цій проблемі, актуальній властиво у всіх часах існування Російської імперії, актуальної і тепер, напередодні нової грядучої катастрофи відбудованої імперії, хоч і червоної. Ми всі ще добре пам'ятаємо німецькі "побіди" над Дніпром в початках Другої світової війни. Чи це не був такий самий розклад російської армії, як це було майже півсторіччя тому? Чи не український елемент спричинився до розвалу фронту і побідного маршу німців на схід аж до Кавказу? Це був, щоправда, пасивний спротив України, до властивої акції з нашого боку ще не дійшло, та вина була не наша - ми знаємо, як німці на свою погибель потрактували цей "бунт" українського елемента в червоних ордах москалів. Доля жорстоко помстилася на німцях за їх політичну сліпоту і недолужність.

Не місце тут входити в глибшу аналіз, психологічну підбудову цього спонтанного вибуху в масах українських вояків, розкиданих по величезному фронту російських армій. Це вимагає більших спеціальних студій й аналізів. Моїм завданням є подати один із фрагментів цього руху, в якому довелося мені приймати досить близьку участь протягом літа й осені 1917 року.

Весна того ж року застала мене на Західнім фронті, де я командував відділом Х-го повітроплавного дивізіону /обсерваційні бальони/. Після візиту Керенського /до речі - досить гротескової/ під Молодечном на Білорусі і жорстоких боїв свіжоприбулих сибірських стрілецьких полків та жіночих батальйонів, що саме появились тоді на фронті, мені довелося відвідати кілька мітингів в деяких скупченнях українців в сусідніх дивізіях. Був делегований також на Перший Військовий з'їзд у Києві - в травні 1917-го.

Назгала беручи, в тій частині фронту українців було небагато, жодної ширшої акції не передбачалося, бо обмаль було і людей, з котрих можна було б щось почати. Тому я подав прохання про перевід мене на Південно-Західний фронт, до 8-ої Армії, розташованої в Буковині та Волині, де я сподівався знайти більші скупчення українських вояків, а з тим і можливість більшої активності.

10 корпус (9 і 31 дивізії) і повітроплавний відділ, куди було мене призначено, були майже 3/4 українського складу, щодо солдатів та підсолдатів. Далеко гірше було з командним окладом, який був переважно російський.

Мені вдалося швидко познайомитися з найближчий оточенням, навести контакти і створити перший гурток української акції, яка ще не прибрала одразу якоїсь виразної форми і напрямку. Наші наміри були чисто "культурні" - себто ми шукали способів усвідомлення української маси та її об'єднання. "Українізація" - це був термін вже пізнішого часу, він взяв свій початок правдоподібно в Києві, як наслідок військових з'їздів, акції Військового Генерального Комітету і т.д. Але події так швидко розвивались, що вже осінню, та навіть і в літо 1917 р, ставало кожному ясно, що український елемент російської армії мусить бути

збережений від розкладу і деморалізації, відпрепарований від збольшевиченого московського елементу та переорганізований в українські національні військові з'єднання. На жаль, не було між нами фахових старшин з потрібним розмахом та хоч яким будь революційним досвідом. Ми спонтанно горнулися до своїх мас, які довший час ще зберігали дуже високу мораль і не піддавалися московсько-більшовицькій агітації, якби вичікуючи розвитку подій.

Згаданий вище "гурток" перетворився незабаром в Корпусну Раду, де я зайняв становище культурно-освітнього референта. Та Рада властиво заступала корпусне командування, яке було майже цілковито пасивним і так само вичікувало розвитку подій. До поважніших конфліктів не доходило, такий стан визнавався і Радою, і командуванням як перехідний. Дрібні непорозуміння і сутички були і між солдатами, і між старшинами. Чисто московський елемент корпусу почував себе, звичайно, досить незручно серед переважаючої маси українців. Москалі гуртувалися, але жодної акції не виявляли, бо сили були занадто нерівні. Зрештою, ніяких кривд москалями не діялося, навпаки, господарі положення - українці були дуже толерантні як до солдатів, так і до старшинського окладу.

В міру зкристалізованості задумів і планів Корпусної Ради вже в кінці літа 1917 р. стало ясным, що московський елемент корпусу є зайвий і так чи інакше його треба позбутися. І щось понад 1500 солдатів і поодиноких старшин були списані як москалі і приготовані до вимаршу на північ - до Московщини. Корпусна Рада подбала про харчі і невеликий обоз, дала москалям велику оркестру, але всю зброю відібрала. З піснями і музикою подалися москалі на північ, їх пізніша доля була мені не відома.

Замість цих 1500 солдатів, пущених на волю, які покинули свої полки, батареї та технічні з'єднання корпусу, треба було знайти відповідні поповнення, бо все ж нашою тенденцією було зберегти корпус як бойову одиницю, котра тимчасово займала відповідну лінію фронту. Багато членів Ради поїхали в запілля "набирати рекрута" з етапних пунктів. Мені припала Північна Бессарабія. Об'їхали ми також немало дивізійних і полкових штабів, шукаючи старшин-українців для нашого корпусу. Приходилося уряджувати мітинги в більших скупченнях, вишукувати український елемент, аргументувати, переконувати та вдаватися часами в безнадійні полеміки з нашими "малоросами", а ще гірше - з білорусинами, які дуже часто являлися більшими "патріотами", аніж самі москалі. Все ж, в той чи інший спосіб солдатський склад корпусу був поповнений. Зі старшинами, особливо генерального штабу, було в той час безнадійно - їх не було.

Щоб не гаяти марно часу, бо комплектний застій на фронті і відсутність якого будь пересунення частин на цьому відтинку фронту створювали нестерпне становище безконечного безділля, Корпусна Рада рішила заснувати в м. Сереті "Народний Університет", для уміщення якого обрано було один з кінотеатрів, цілковито порожній і покинутий. З наказу Ради було покликано зі всіх частин корпусу делегатів-студентів, щось коло 200 людей - підстаршин і солдатів і створено педагогічну раду, на чолі якої став відомий ще в передвоєнних часах буковинський громадський діяч, Сокільський Батько, Сильвестр Яричевський. Мені було приділено політична ділянка - інформація про існуючі і діючі українські політичні партії і угруповання. Напрямок викладів був цілковито демократичний в дусі західного європейського парламентаризму.

Щовечора, при свічках (в місті, звичайно, не було електрики, шанці тоді переходили якраз через місто), можна було бачити зворушливу постать "батька" Яричевського, прекрасного промовця і людини високої ерудиції, що викладав своїм слухачам весь комплекс українознавства і провадив надзвичайно цікаві і повчачі дискусії. Позем інтелігенції освіти слухачів був дуже нерівний, але в більшості вже тоді відчувався скептицизм нашого дядька щодо демократії, соціалізму і взагалі всякого правопорядку - вже тоді відчувався вплив більшовицьких гасел "земля і воля", "смерть буржуям" та "граб награвлене". Відчувався тоді також і дуже боляче брак людей сильної волі, революційного досвіду і знаючих добре, що то є залізна дисципліна.

Виклади на цьому "університеті" продовжувались до листопада (і довше, аж до розвалу фронту) 1917 р., коли то було проголошено II Універсал Центральної Ради. Корпусна Рада зорганізувала з того приводу велику параду на плацу м. Серету, в якій взяли участь спеціально делеговані частини всіх родів зброї корпусу. Картина була дійсно величавою, була ілюзія вже ніби існуючої державності і мілітарної сили. Українські прапори маяли навколо, численні оркестри грали гімн "Ще не вмерла Україна", священники відправили молебень з багатоліттям Центральної Раді і українському народові. Ця парада зробила дійсно незабутнє враження на всіх присутніх.

Справа підшукування командувача корпусу та інших відповідальних старшин була все ще актуальною, з тим було, як я вже згадував, найбільші труднощі. Вже значно пізніше, дець по новім році, я довідався в Києві (комунікація центру з фронтовою лінією майже тоді не існувала - комплектний хаос панував у всіх прифронтових областях), що корпус обняв полковник Липко, який мав нібито пізніше зрадити і перейти до більшовиків. Ствердити той факт з яких будь джерел мені, на жаль, і по сей час не вдалося.

В початках грудня 1917 р. я дістав призначення до Києва на становище заступника голови політичного управління Військового Генерального Секретаріату і мусив тоді покинути 10-й корпус, з яким вже зріднився і долю якого хотів розділити.

Що сталося з корпусом? Як видно з небагатьох спогадів і розвідок, де згадується доля українізованих військових частин, рідко деяким з них вдалося пробитися до Києва або Одеси, особливо потерпіли фрон-

тові частини. Хто був в заплілі, як от 34-й корпус (ген. Скоропадського), такі вдалося зберегти і переорганізувати. По одній версії - деякі малі частини корпусу пробілися до Одеси (як це було з частиною генерала Удовиченка, яка була на півдні Бессарабії), по другій - корпус цілковито роззброїли румуни.

Чи повторяться такі події знову? Чи "українізація" вже совітської армії стане колись актуальною? Хто може на це відповісти?

Досвід Другої світової війни в кожному разі підтверджує актуальність цієї проблеми і наказує нам бути готовими.

Сотник Арсен Шумовський

1. Shankowsky Lew. Disintegration of Imperial Russian army in 1917. - The Ukrainian Quarterly, No. 4. December, 1957.
2. Вісті Українських інженерів.- Торонто, рік VIII.- Ч. 2, 1957.
3. Енциклопедія українознавства.- Париж-Нью-Йорк.: Молоде життя. 1984.
4. Шумовський Юрій. Спогади або Зруйноване гніздо. - Саванна, США. - Ч. I. - 1989. - Музей спадщини Острозької академії, КН 758: VI К 217.

Олександр Булига

ТВОРЦІ МУЗЕЙНОГО ДИВОСВІТУ

У 1975 році головному музейному закладу області, Рівненському обласному краєзнавчому музею, було передане приміщення по вулиці Калініна, 19, будинок колишньої гімназії, найкращу пам'ятку історії та архітектури Рівного XIX ст., де до того часу розміщувався обласний комітет комуністичної партії України. Саме з 1975 року у стінах цього приміщення, яке вже бачило багатьох відомих особистостей, приймало різноманітні установи, розпочинається показ різних епох, визначних подій, історичних пам'яток для широкого загалу відвідувачів.

У даній статті представлені імена тих співробітників обласного краєзнавчого музею, хто, починаючи з 1975 року, вносив найбільший вклад у його становлення та розвиток, хто власною працею зберігав та примножував музейні колекції, робив усе можливе, щоб відвідувачі пам'ятали музейні експозиції, виставки, масові заходи.

Згідно посадових обов'язків, штат музейних працівників поділявся на адміністрацію, науковців та господарські служби. До адміністрації музею належали директор, його заступники з наукової та господарчої роботи, вчений секретар та секретар канцелярії.

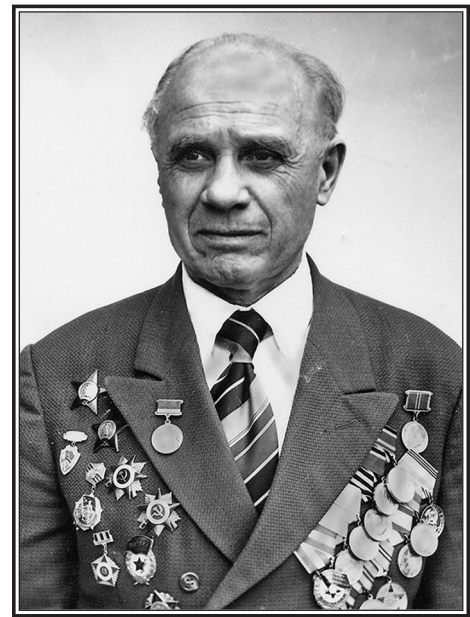
Директором, який приймав музейне приміщення, був Сидоренко Василь Якович, ветеран Великої Вітчизняної війни, військовий журналіст, людина з великим життєвим досвідом. Саме під його керівництвом проходило будівництво першої експозиції, яка, за визначенням знаного тогочасного музейного фахівця Галини Мезінцевої, була однією з кращих поряд з новоствореними у Ворошиловградському, Вінницькому та Донецькому краєзнавчих музеях [2,с.50]. На плечах Василя Яковича лежала відповідальність за облаштування музею, створення умов для його відвідувачів, пристосування нового приміщення під музей, тобто проведення його музеєфікації.

У квітні 1984 року новим директором був призначений Мандрик Василь Якович, колишній завідувач відділу агітації та пропаганди обкому КПУ, який повернувся у приміщення по вулиці Калініна, 19 вже не в якості партійного функціонера, а керівника головного музейного закладу області. Саме в часи його директорства розпочалась перебудова в радянському суспільстві, яку в музейних стінах відчували трохи згодом.

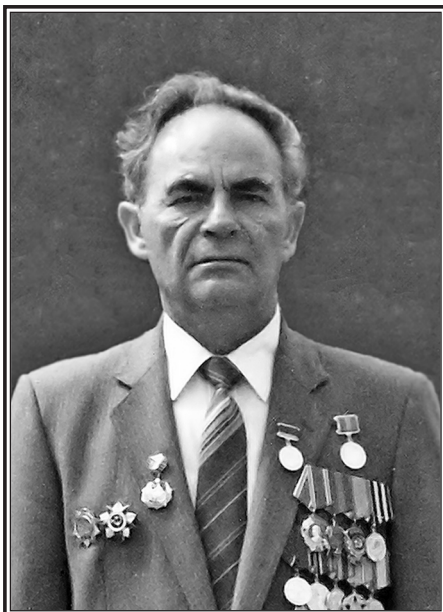
Перехід до змін у музейному "господарстві" пов'язаний з іменем Антоненка Едуарда Едуардовича, який керував Рівненським краєзнавчим з липня 1987 по серпень 1991 рр.

Людина, znana в місті та області, колишній довголітній перший секретар міського комітету КПУ, за чотирьохлітній період роботи в музеї залишив про себе гарну згадку як організатор, адміністратор. Він значно зміцнив матеріальну базу нашого закладу, за його активного сприяння на фасаді музейного приміщення було відкрито меморіальну дошку про перебування тут у 1866-1871 роках майбутнього письменника Володимира Короленка, вулиця отримала свою сьогодишню назву на честь відомого українського вченого, громадського та політичного діяча Михайла Драгоманова, який перебував тут на межі 60-70-х років XIX ст.

У час здобуття незалежності Української держави, з серпня 1991 року, директорство приймає Мушировський Володимир Макарович, людина повоєнного покоління, на той час музейний працівник з двадцятилітнім стажем, учасник створення різноманітних експозицій та виставок, експедиційних досліджень. На його долю випав непростий період керівництва музеєм, коли у музеї розпочалася перебудова експозиції, яка звільнялася від ідеологічних нашарувань попередньої епохи. У 1992 року на фасаді музею була встановлена меморіальна дошка про перебування в цьому приміщенні відомого майбутнього історика Миколи Костомарова. Але економічне становище музею було досить складним, мінімальне фінансування змушувало співробітників працювати не на повну ставку. Проте, не

В.Я. Сидоренко

Е.Е. Антоненко

Зліва направо: директор музею В.Я.Сидоренко, Герой Радянського Союзу В.М. Яремчук, колишній директор музею Г.У. Гапончук, завідувач відділу історії Г.В.Бухало. Фото 1973 р.

зважаючи на це, вдалось зберегти колектив і, долаючи перешкоди, рухати вперед “музейний корабель”.

Нове тисячоліття ознаменувалось значними ремонтними роботами, розпочалась комп'ютеризація музейної справи, до музею прийшло багато молоді, якій директор передає свій багатющий досвід.

Наукову роботу в РОКМ з 1975 по 1981 рік очолював Нікольченко Юзеф Мойсейович. Археолог за фахом, він неодноразово керував музейними археологічними експедиціями. Саме на ньому лежала відповідальність за створення музейної експозиції, фахове відтворення історичних подій, показ природних багатств краю згідно тогочасних музейних вимог та методик. На початку 80-х Ю.М. Нікольченко перейшов на роботу до обласного управління культури, яке згодом, на початку 90-х, очолив. У 1981-1991 роках наукове керівництво музейною роботою провадив Мушировський Володимир Макарович, а після нього за цю ділянку роботи відповідала Соколенко Світлана Миколаївна (1991-2002 рр.). У цей були видані Наукові записки музею, започатковані проведення музейної наукової конференції “Волинь незабутня”, фольклорно-етнографічного свята “Музейні гостини” [1,3]. З лютого 2002 р. цю посаду обіймає Булига Олександр Степанович.

Відповідальність за збереження приміщення музею, забезпечення відповідних підрозділів необхідним господарським спорядженням лежала на плечах заступників директора з господарської роботи. З вдячністю музейні працівники згадують імена Яценка Олександра Мойсейовича, Васильєва Юрія Олександровича, Бунька Миколи Семеновича та інших. З 1997 року господарський підрозділ очолює Стукан Валентина Олексіївна.

Вченими секретарями музею були у 1975 - 1989 рр. - Карабутов Іван Тимофійович, у 1989 - 1991рр. - Аладько Тамара Василівна. У канцелярії музею працювали Лєвошик Марія Логвинівна, Ковшецька Валентина Олександрівна (1978 - 1985рр.), Бацюсь Наталія (1985 - 1988 рр.), а з 1988 Сидорук Ольга Євтихіївна.

Наукова частина музею має такі структурні підрозділи як відділи природи, історії, фондів (з посадами бібліотекаря, реставратора та доглядачів), науково-методичний, історії релігії та мистецтв, науково-освітньої роботи, охорони культурної спадщини та етнографії.

Відділ природи - підрозділ, що вирізняється з-поміж інших об'єктом дослідження, - від часу функціонування нашого закладу в теперішньому приміщенні до 1992 року очолювала Антонова Галина Миколаївна, чудовий фахівець-біолог, знавець своєї справи. Разом з нею експозицію відділу створював Володимир Філановський. У відділі зростали його майбутні завідувачі Власкін Анатолій Петрович (1992-1997) та Сауш Ольга Михайлівна, яка очолює відділ в даний час. Своїми руками вони збирали музейні експонати, які досьогодні милують око відвідувачів нашого закладу. Теплий спогад про себе залишив музейний таксидерміст Дев'ятковський Василь Олександрович. Його руками були виготовленні більшість чучел тварин та птахів, які експонуються в РОКМ та інших музеях області. У 1988-89 роках цю посаду займала Бенедюк Галина Олександрівна, а у 1995 - 1997 рр. - Литвинов Дмитро Львович. Дізнатись більше про братів наших менших, рослинний світ краю, його природні багатства допомагали відвідувачам наукові працівники

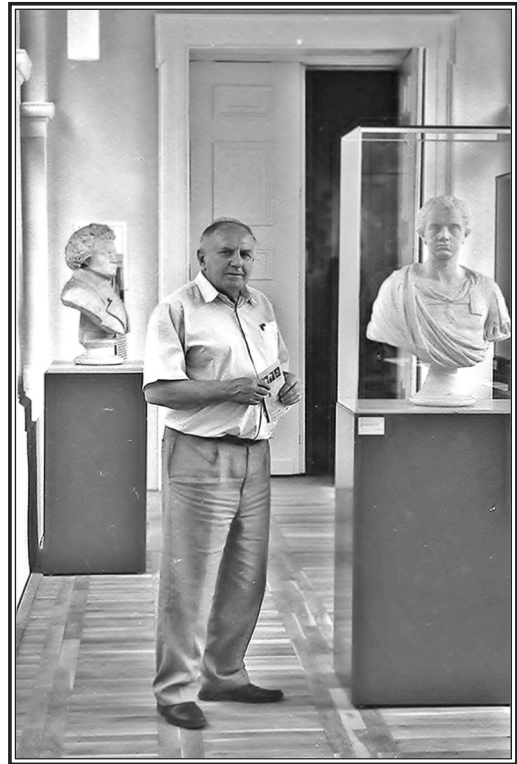
Дзівак Віра Федорівна, Загіней Наталія Тарасівна, сьогодні цю справу продовжує Наумов Дмитро Віталійович.

У 1975 році в музеї функціонувало два історичні відділи: до-радянського та радянського суспільства, у 80-х роках останній було поділено на два окремих відділи: історії будівництва соціалізму та історії розвинутого соціалізму. Об'єднаний відділ історії був створений у 1992 р. Зараз він поділяється на два сектори - давньої та нової історії. В різні роки історичні відділи очолювали Гурій Васильович Бухало, Микола Максимович Гордієнко, Валентина Федорівна Даниличева, Тетяна Олександрівна Пономарьова, Богдан Анатолійович Прищепя. Значний внесок у роботу цього найчисельнішого відділу внесли: Кожушко Наталія Іллівна, Болелова Ірина Анатоліївна, Зима Любов Михайлівна, Українець Алла Миколаївна, Фельдман Ігор Михайлович, Прищепя Олена Петрівна, Боришкевич Надія Степанівна, Коломієць Лариса Іванівна, Лупенко Євген Леонідович, Тихонов Геннадій Миколайович, Калітинський Юрій Миколайович, Шлапак Людмила Володимирівна, Капак Неля Федорівна, Булига Олександр Степанович та інші. Сьогодні під керівництвом завідувачки відділу історії Пономарьової Тетяни Олександрівни працюють наукові працівники сектору давньої історії Кожушко Наталія Іллівна (зав. сектором), Морозова Ольга Володимирівна та сектору нової історії Даниличева Валентина Федорівна (зав.сектором), Гавриш Наталія Мирославівна, Радіонова Надія Костянтинівна та Марчук Ігор Володимирович. Створенні науковцями відділу експозиції та виставки отримували високу оцінку як фахівців музейної справи, так і відвідувачів нашого закладу. Три працівника, Бухало Г.В., Прищепя Б.А., Прищепя О.П., захистили дисертації кандидатів історичних наук.

Працівники відділу фондів "пропускають" через свої руки всі експонати, що потрапляють до нашого закладу, слідкують за їхнім збереженням та станом. Відділ очолювали: у 1975-1976 рр. - Оліфер Ольга Митрофанівна, у 1976-1984 рр. - Борис Наталія Олександрівна, у 1984-1991рр. та з 2002 р. - Соколенко Світлана Миколаївна, у 1991-2001рр. - Аладько Тамара Василівна. Значний внесок у збереження та поповнення музейної колекції зробили Шалімова Світлана Павлівна, яка сьогодні очолює сектор обліку, Думкін Василь Михайлович, Нахратова Тетяна Тимофіївна, Оласюк Ніна Онисимівна, Макарова Ольга Вікторівна, Бабінчук Людмила Анатоліївна. Успішно працюють нові працівники відділу - магістр культурології Мінчук Оксана Миколаївна та заслужений працівник культури Мохнюк Степан Данилович. При відділі функціонують реставраційна майстерня, що опікується документальним та книжковим музейним фондом, її очолювала Безсольниковна Олена Миколаївна, а сьогодні - Крук Олена Тарасівна; бібліотека, де працівники музею підвищують свій науковий рівень. За її роботу відповідали: Новак Людмила, Симончук Олена Олександрівна, Войчук Галина Федорівна та теперішній бібліотекар Радюк Тетяна Петрівна; доглядачі Попіль Стефанида Францівна, Дульнева Олена Альбертівна, Головкина Людмила Іванівна, Варшко Євгенія Володимирівна, Нефедя Євгенія Захарівна, Бікулова Ганна Іванівна, Богданова Олександра Іванівна, Жадан Ксенія Захарівна та інші.

Головним завданням науково-методичного відділу є методична та практична допомога державним і громадським музеям області. Десять років (до 1985 р.) відділ очолювала Галатюк Лідія Андріївна, а у 1985-1989 рр. - Дзівак Віра Федорівна. Починаючи з 1989 р. відділом керує Шлапак Людмила Володимирівна. Через горнило методичного пройшли Киян Едуард Федорович, Булига Олександр Степанович, Костюк Валентина Георгіївна, Товстий Микола Микитович. З 2004 року у складі методичного відділу перебувають музейний фотограф Заболотна Зоя Сергіївна та художник Мічуда Володимир Дмитрович - працівник з 44-річним музейним стажем.

Відділ історії релігії та мистецтв створено на базі колишнього відділу наукового атеїзму. В різні роки його очолювали Мушировський В.М., Стоколос Надія Георгіївна, Луц Віктор Данилович, в даний час - Шахматова Людмила Яківна. У його складі працювали науковці Галуха Любов Юріївна, Саражинський Ігор Володимирович, Полюхович Григорій Андрійович, Борис Наталія Олександрівна, Круль Валентина Петрівна, Кухар Борис Лаврентійович, Дубей Валентина Іванівна, Васьонкін Анатолій Анатолійович, які зібрали церковно-історичну колекцію, що включає волинський іконопис, стародруки, предмети церковного культу, документи та ін. Сьогодні до складу відділу входить сектор мистецтв у складі завідувача Луца Віктора Даниловича та старшого наукового співробітника Романчука Олега Степановича. Сектор комплектує музейну колекцію мистецькими творами минулих епох та сучасності. Два працівника, Стоколос Н.Г. і

Директор музею В.М. Мушировський в палаці Зондерхаузен. Німеччина. 2004 р.

Музейні працівники на святкуванні ювілею директора РКМ В.Я. Сидоренка. 1984 р.

Перший ряд зверху: Бунтін М., Сороцький І., Зіневич Е., Полюхович Г., Кузнецов І.

Другий ряд: Луц В., Мушировський В., Юрчук О., Шалімова С., невідома, Радюк (Юрчук) Т., Заболотна З., Фетісова В., Коломієць Л., Оласюк Н., Стоколос Н., Кожушко Н., Радіонова Н., Аладько Т., Сауш О., Войчук (Данильчук) Г., Українець А., Столярчук В. *Третій ряд:* Прищепя Б., Власкін А., Абрамов Г., Ковальський І. *Четвертий ряд:* невідома, Бікулова Г., Борис Н., Даниличева В., Лотоцький П., Прохоров І., Шапієвський Б., Фельдман І., Думкін В., Дульнева О., Варшко Є., Боришкевич Н., Киян Е., Ковшецька В., Громадченко Л., Соколенко С. *П'ятий ряд (сидять):* Карабутов І., Антонова Г., Безсольникова О., Сидоренко В., Головікіна Л., Потапова З., Пономарьова Т.

Галуха Л.Ю., захистили дисертації кандидатів історичних наук.

Відділ етнографії було створено в 1991 р. як художньо-етнографічний сектор. Від самого початку його очолює Українець Алла Миколаївна. У складі відділу працювали Озирська Надія Андріївна, Сівець Алла Григорівна, Морозова Ольга Володимирівна, а зараз - Пархомеко Тетяна Петрівна. При відділі працює також виставковий сектор, організований у 1993 році, у складі завідувачки Данильчук Галини Федорівни та старшого наукового співробітника Гарбарук Ольги Петрівни.

Першим, хто очолював відділ науково-освітньої роботи у приміщенні на Калініна, 19, була Соколенко С.М., надалі завідувачами працювали Громадченко Людмила Тарасівна (1984-1985), Аладько Тамара Василівна (1985-1989), Кривоносів Олександр Сергійович (1989), Толстуха Лілія Василівна (1989-2001), а з 2001 - Юрчук Ольга Павлівна. Свій шлях у музеї з відділу науково-освітньої роботи розпочинали Радюк Тетяна Петрівна, Шалаєва Олена Миколаївна, Родич Надія Севастьянівна, Крук Олена Тарасівна, Булига Олександр Степанович, Каук Тетяна Леонідівна. При відділі, починаючи з 1978 року, часу відкриття стаціонарної експозиції, працює білетний касир Лєвошик Марія Логвинівна. До 2004 року до його складу входила музейна фотолабораторія, працівники якої - Турський Костянтин, Ткач Ілля Іванович, Заболотна Зоя Сергіївна, Москаленко Олексій Прокопович, Булгаков Микола Володимирович, Філоненко Василь Фокіч - зафіксували та зберегли не одну миттєвість історії рівненського краю.

Відділ охорони культурної спадщини, основним завданням якого є охорона та збереження нерухомих пам'яток історії, археології та монументального мистецтва Рівненщини, у різний час очолювали Прищепя Богдан Анатолійович, Зіневич Євген Євгенович, а з 1999 року - Бикова Тетяна Вадимівна. У відділі працювали Дудаш Арнольд Йосипович, Самолук Валерій Олександрович, Непомнящий Геннадій Геннадійович. Сьогодні відділ складається з молодих випускників вузів Рівненщини: Войтюк Тетяни Степанівни, Василюєвої Ірини Вячеславівни, Гашовської Тетяни Іларіонівни.

З 1991 року музей вийшов з підпорядкування централізованій бухгалтерії управління культури Рівненської державної адміністрації та створив власний підрозділ. Першим головним бухгалтером була Малишева Ганна Сильвестрівна. Музейні фінанси облікували Горбатюк Ірина Миколаївна, Харчук Тамара Анатоліївна, а сьогодні цю відповідальну ділянку роботи під керівництвом Терещенко Світлани Федорівни

Панорама музейного подвір'я. 1986 р.

виконують Чичь Людмила Валентинівна, Кондратчук Наталія Миколаївна, Мельник Вікторія Степанівна.

Не один рік наводять чистоту в музеї Поляк Марія Максимівна, Сень Любов Василівна, Самчук Галина Василівна, Денисова Віра Миколаївна, Маркевич Олена Федорівна, Корнійчук Ганна Петрівна. З серпня 1998 року в штаті музею перебувають сторожі, багато з яких виконували раніше ці функції у складі поза-відомчої охорони. Підрозділ очолює Маркевич Леонард Вацлавович, який майже десять років перед тим працював інженером по сигналізації. У його команді - Коваль Валентина, Мельниченко Ігор Володимирович, Водоп'ян Валентина Адамівна, Чернявська Юлія Валеріївна, Антошко Ганна Тихонівна, Михальчук Марія Петрівна, Сінокочук Лідія Григорівна, Григорчук Людмила Анатоліївна. Сумлінно працює в музеї водій Сень Петро Михайлович. З вдячністю згадують ім'я водія Ковальського Івана Яковича. Велика заслуга у створенні нових музейних експозицій належить Мельничуку Олександрю Григоровичу, який розпочинав роботу в музейній охороні, проте свій талант розкрив на посаді столяра. Його руками зроблено обладнання в залах, реекспозиція яких проходила починаючи з початку 90-х років.

Зустрічаючи 165-річчя будівлі, де сьогодні перебуває Рівненський обласний краєзнавчий музей, його працівники продовжують плідну роботу, результати якої будуть використовувати сьогоднішні та майбутні поціновувачі минувшини Рівненщини, дослідники історії та природи рідного краю.

Будинок по Драгоманова, 19 завжди широко відкриває свої двері, а музейні працівники промовляють: «Ласкаво просимо».

1. Волинь незабутня. - Рівне, 1993. - 95 с.
2. Мезенцева Г.Г. Музеєзнавство. - К., 1980. - 120 с.
3. Наукові записки Рівненського краєзнавчого музею. - Рівне, 1996.-153 с.

Фольклорно-етнографічне свято "Музейні гостини". 1993 р.

Володимир Мушировський

РАРИТЕТИ МУЗЕЮ.

Фондова збірка є основою основ кожного музею, і чим вона багатша, повніша й глибше науково опрацьована, тим кращою є експозиція музею, тим більше зацікавлення викликає вона у відвідувачів.

Фондова колекція є результатом багаторічної наукової, збиральницької роботи музейних працівників, і тому комплектування фондів лежить в основі створення і розвитку музеїв. Це цілеспрямований, плановий процес, що ґрунтується на методологічних принципах профільних дисциплін та музеєзнавства.

Музей сьогодні - складний, багатофункціональний організм, у якому наукова, фондова, експозиційна, науково-освітня робота перебувають у тісному взаємозв'язку. Важливе місце в цьому ряді належить фондовій роботі, особливо науковому комплектуванню фондів.

Краєзнавчі музеї, виходячи зі своєї специфіки, збирають, вивчають, зберігають та популяризують пам'ятки природи та історії свого регіону. Крім цього, вони зберігають твори мистецтва, меморіальні речі, що пов'язані з видатними людьми краю, вироби народних майстрів, ікони, стародруки тощо.

Дана стаття містить лише коротку інформацію про колекцію Рівненського обласного краєзнавчого музею, фондова збірка якого нараховує 132531 од. зберігання основного та 99551 од. науково-допоміжного фондів. Крім того, у Сарненському історико-етнографічному відділі зберігається 7075 од. експонатів основного та 6365 од. науково-допоміжного фондів. Всього фондова збірка РОКМ нараховує 139606 од. основного та 105916 од. науково-допоміжного фондів, що складає разом 245522 од. збереження.

За класифікацією предметів основного фонду, які включені до Музейного фонду України, він зберігає: речових - 9689; образотворчих - 1703; декоративно-ужиткових - 628; писемних - 27632; фото - 6965; фоно - 1607; кіно та відео - 10; природничих - 13135; археологічних - 53417; нумізматичних - 17776; інших - 3553 одиниць зберігання.

Природознавча збірка музею нараховує 15272 од. основного фонду. Вона складається з палеонтологічних, геологічних, зоологічних, ботанічних, книг, брошур, журналів з природознавчої та природоохоронної тематики, слайдів та негативів з краєвидами та рідкісними рослинами Рівненської області.

Палеонтологічна колекція (7144 од.) почала формуватися з 1973 р. У 1975 р. вона поповнилася зразками викопної фауни (430 од.) з Ленінградського музею, а в 1980 р. - великою палеонтологічною колекцією (кістки, зуби давніх тварин - 1515 од.), яка була придбана у професора Татарінова К.А. у Львові.

Найбільш цікавими експонатами цієї колекції є зуби та великі кістки мамонта; відбитки рослин на геологічних зразках; скам'янілі амоніти, белемніти; зуби ската, зуби викопної акули; фрагменти скам'янілих дерев, знайдених на глибині 5-7 м у піщаному кар'єрі с. Спасів Здолбунівського р-ну (1980р.); бивень мамонта, довжиною 3,5 м, вагою 80 кг, привезений з Якутії Валерієм Жабчиком та подарований музею в 1981 р.; колекція бурштину з смт. Клесів Сарненського р-ну та виробів з нього (бл. 50 од.), придбана в 1982 р. у Ємцева Аркадія Федоровича.

Геологічна колекція (1737 од.) почала формуватися з 1974р, коли кафедра біології Рівненського загальнонаукового факультету Київського університету передала музею колекцію мінералів (95 од.). У 1975-1981 рр. вона поповнилася зразками, які передав професор, доктор біологічних наук Авдеев Валерій Дмитрович, а саме колекціями: мінералів та гірських порід (734 од.), яшм (190 од.), агатів та аметистів (64 од.).

У геологічній колекції представлені зразки базальту та виробів з нього, зразки граніту, туфу, габро, фосфоритів.

Зоологічна колекція (836 од.) складається з чучел птахів, плазунів, земноводних, комах. Привертають увагу чучела тварин, які занесені до Червоної книги України: пугач, горностай, чорний лелека, сірий журавель, орлан-білохвіст, беркут, малий підорлик. Крім того, музей має ентомологічну колекцію, яка включає 328 од. метеликів, комах, та ботанічну колекцію, яка нараховує 3354 од.

Основу гербарної колекції РОКМ сформували дослідники Я. Дідух (102 гербарних аркуші), Г. Антонова (1605 герб.арк), Т. Андрієнко (517 герб.арк), О. Сауш (305 герб.арк), В. Кисельова (82 герб.арк).

У 1974р. колекція поповнилася 17 гербарними зразками поч. ХХ ст., які належали членам Товариства дослідників Волині. У гербарній колекції РОКМ зараз представлено 100 родин та 439 родів, з яких 36 видів занесені до Червоної книги України.

Археологічний фонд музею складається з 53179 одиниць збереження. Дослідження, які планомірно проводяться з 1971 року в літописних містах Рівненської області - Муравиці, Торговиці, Пересопниці, Дорогобужі та інших, - принесли хороші результати.

Найбільш цінними є скарби, котрі були знайдені в с. Дорогобуж Гошанського р-ну, с. Торговиця Млинівського р-ну та с. Пересопниці Рівненського р-ну. Серед них особливу увагу привертають скарб жіночих прикрас ХІІ - ХІІІ ст. (12 експонатів) з с. Торговиця; меч давньоруський каролінгського типу ХІ-ХІІІ ст. з с.Дорогобуж 1991р.; речі пшеворської культури: меч двосічний, наконечник списа, умбон від щита з смт Млинів.

У музеї нараховується близько тисячі експонатів, які були знайдені в селах Пляшева та Острів Радиви-

лівського р-ну на полі Берестецької битви 1651 р. у 1970-90-х рр. під час археологічних експедицій РОКМ під керівництвом доктора історичних наук І.К.Свешнікова. Серед них - унікальні мушкети, шаблі, порохівниці, чоботи, багато шкіряних речей (гаманці, сумки, чохла до ножів та ложок).

Археологічна колекція постійно поповнюється експонатами, зокрема лише в 2001-2002рр. були знайдені: бронзові печатки, сережки "київського типу", скроневі кільця (с.Дорогобуж, 2002р.); підвіски-"лунниці" (бронза, срібло; с. Пересопниця, 2002р.); бронзові перстні XI-XIII ст. (с. Дорогобуж, 2002р.); гривні срібні (Дорогобуж, 1992р.); хрест нагрудний - "релікварій" XVIII- поч. XIX ст. (Дубно, біля Підборецького монастиря, 2001р.).

Документальний фонд нараховує 26860 од. основного фонду. Це рукописні та друковані книги, документи XVII - XXI ст. на пергаменті та папері. Найдавніші з них - грамоти на пергаменті XVI - XVII ст. та 3 книги XVI ст. друкарень Альда Мануція та Ельзевірів, латинською мовою.

Діамант музейної колекції - бібліотека князів Любомирських, яка нараховує майже 400 примірників. Книги належали Йосифу, Людвіці та Фридеріку Любомирським, які збирали їх відповідно до вимог ідеальної бібліотеки XVIII ст., що мала складатися з розділів теології, філософії, історії, художніх романів, поезії, географії, етики, словників. Основну частину складають твори французькою мовою, зустрічаються також книги італійською, латинською, німецькою, польською мовами. Значне місце займають твори античних авторів - Лукреція, Софокла, Плутарха, Демосфена, Вергілія. Хронологічні рамки видань охоплюють XVII-XIX ст.

Основу документального фонду складають родинні архіви професора Валерія Авдєєва, художника і педагога Георгія Косміади, письменників М. Хомичевського (Бориса Тена), Валер'яна Поліщука, короленкініана О.Храбровицького, архітектора Бориса Андрєєва, Ніни Заяц та інші.

З останніх надходжень однією з найбільш цікавих є колекція документів та фотографій родини Полікарпа Бульби - бургомистра м. Рівне в роки німецької окупації. Документи передав особисто Ігор Бульба, племінник П.Бульби (через кандидата історичних наук, провідного спеціаліста музею Г.В. Бухало). Всього колекція нараховує 1072 документи (123 - осн.ф., 949 - доп.ф.). Протягом тривалого часу Г. Бухало листувався з Ігорем Бульбою, громадянином США, котрий зібрав багато документів, фотографій своїх родичів, знайомих, які стосуються історії Рівного 20-30-х рр.

Фонд Максима Бойка.

У 1949 р. в Канаді було створене Товариство "Волинь", яке об'єднало навколо себе вихідців з Волині мешканців Канади, США, Австралії, Великобританії, Аргентини, а в 1951 р. - Інститут Дослідів Волині. Інститутом було випущено ряд цікавих видань, присвячених історії Волині. 45 років життя присвятив вивченню історії свого краю Максим Бойко. Народився він у Почаєві. У 1949р. виїхав до Канади. У 1969р. в Українському вільному університеті захистив дисертацію "Економічні фактори Волині". Твори М.Бойка - бібліографічні видання, де автор зібрав матеріали, які публікувались у різних куточках світу, де проживають українці.

Колекція матеріалів Антоніни Горохович.

Уродженка с. Великі Межирічі Корецького р-ну. Помираючи в далекій Канаді, вона заповіла поховати її в рідному селі. Заповіт було виконано 22 квітня 1997р. Разом з нею перевезено на Рівненщину багатотомну бібліотеку, яку вона збирала впродовж багатьох десятиріч. Не так давно родина А.Горохович, зокрема Наталія Тишук, передала музею книги з цієї бібліотеки з автографами відомих авторів: Уласа Самчука, Оксани Лятуринської, Олекси Стефановича. Разом з книгами родичі передали музею її нагороди та відзнаки.

Колекція матеріалів Миколи Арндта.

М.Арндт - виходець із сім'ї німецьких колоністів. Народився в Рівному. Голова Товариства "Волинь" у Німеччині. Автор багатьох історичних та краєзнавчих творів, зокрема монографії "Німці на Волині".

Копії наукових праць Юрія Шумовського.

Уродженець с. Мирогоща Дубенського повіту, жив у США, помер у 2004 р. У 30-ті роки XX ст. брав активну участь у створенні регіонального повітового музею в Дубні. У 1939-1941рр. працював археологом Рівненського історико-краєзнавчого музею, у 1941-1944рр. - його директором. У лютому 1944р. виїхав до Західної Європи. Згодом переїхав до республіки Малі (Африка), де створив перший у цій країні музей. Працював у багатьох американських університетах, викладав антропологію, еволюцію людства, історичну геологію, археологію України, писав статті з історії Волині, Рівненщини. У 80-тих роках в гостях у Ю.Шумовського побував Г.Бухало, через якого були передані документальні матеріали. Частина архіву Ю. Шумовського знаходиться у фондах Дубенського історико-культурного заповідника.

Колекція матеріалів, переданих Булигою Андрієм Фроловичем, уродженцем с.Березини Радивилівського р-ну, членом Товариства "Волинь", представником Інституту Дослідів Волині в Англії.

Документальний фонд також включає: колекцію листівок кінця XIX - XX ст. з краєвидами м.Рівне; колекцію старих фотографій; колекцію документів, які стосуються воєнних подій 1917-1920, 1941-1945 рр., після воєнного відродження, діяльності навчальних закладів, підприємств, розвитку сільського господарства, громадських організацій; документи про діяльність ОУН-УПА на Рівненщині; рукописні конспекти

лекцій з геометрії першого російського математика Леонтія Пилиповича Магницького, складені в 1722 р. учнем Московської навігаційної школи Степаном Арсенєвим; більше сотні стародруків, серед яких Біблія (Острог, 1581 р.), Октоїх (Дермань, 1604 р.).

У фондівій збірці РОКМ зберігається 150 волинських ікон XIII - XIX ст. Початок збірці іконопису було покладено в 1972 р., коли Рівненський краєзнавчий музей розпочав систематичне дослідження пам'яток сакрального мистецтва на території області. Лише першою експедицією під керівництвом П.М. Жолтовського з 5 по 26 червня 1972р. було обстежено 52 церкви в 5 районах Рівненщини.

Багатою на знахідки була експедиція, проведена в липні 1973 р. в Заріченському та Рокитнівському р-нах області під керівництвом В.М. Мушировського. Тоді у с. Річиця Заріченського р-ну було знайдено 5 давніх ікон, серед яких "Покрова Богородиці" XV ст. та "Христос Пантократор" кін. XV - поч. XVI ст.

Найдавнішою в збірці РОКМ є ікона "Богородиця Одигітрія" XIII ст., привезена в 1984 р. В.Д.Луцем, Б.Прищепою та В.Кузьменком з напівзруйнованої Успенської церкви с. Дорогобуж Гошанського р-ну. Ікона була на межі повного знищення. Унікальний твір мистецтва був врятований працівниками Львівського науково-дослідного реставраційного центру. Процес реставрації тривав майже 10 років. З експедицій в Сарненський та Володимирецький р-ни були привезені ікони "Старозавітня Трійця" 1694 р. Семена - "малюра степанського" та "Христа Вседержителя" 1592р. (с. Великі Цепцевичі Володимирецького р-ну), а також "Богородиця з пророками" 1595р. (с.Любиковичі Сарненського р-ну).

Під час експедицій було зібрано 339 одиниць церковного начиння: 97 - церковного одягу та 242 - металевих речей (хрести, потири, диски, лжиці, ножиці, списи, вінці), а також 66 одиниць дерев'яної скульптури (фігури, царські врата, фрагменти іконостасу) та 5069 - релігійних документів XVI - XVIII ст. та друковані видання різних релігійних течій і конфесій.

До унікальних експонатів фонду образотворчого мистецтва, який нараховує 1565 експонатів, входять скульптури Т.О. Сосновського та інших авторів, а також твори живопису: портрети XVII - XIX ст.; картини художників другої половини XX ст.: І.З. Чичеланова, А.А. Куреньова, В.О. Колосова, Р. Звягінцева, В.Є. Ємельянова, О.М. Романченка, керамічні роботи В.В. Гвоздинського, графіка XIX ст. Генріха Пеєра та Наполеона Орди з видами маєтків та палацово-паркових ансамблів Волині, графічні роботи XX ст. на воєнну тематику Є.В. Чорного, Г.Г. Пономаренка, лінотипи В. Литвина та ін.

Колекція нумізматики в Рівненському краєзнавчому музеї налічує 17819 од. основного фонду. Вона складається з монет, паперових грошей, державних нагород, значків, пам'ятних медалей.

Значна частина нумізматичної колекції представлена в даний час на виставці "З історії грошового обігу в Україні", зокрема скарб монет XVII ст. з с. Листвин Дубенського р-ну; скарб монет XVII ст. з с.Невірків Корецького р-ну; скарб монет XVII ст. з с. Новий Корець Корецького р-ну; Березнівський скарб XVI-XV-II ст.; ювілейні монети СРСР та Української держави.

У 1995 р. з Дубровицької митниці музею було передано колекцію срібних монет та нагород Російської імперії (172 од.).

Колекція постійно поповнюється пам'ятними та ювілейними монетами, паперовими грошима, які випускає Національний банк України.

Колекція тканин формувалась з початку 70-х рр. XX ст., налічує в даний час біля 2 тис. од. основного фонду. Це меморіальні речі, військова форма учасників Другої світової війни, прапори 70-80-х рр. XX ст., вимпели, зразки народного одягу мешканців Рівненщини.

Останній збирався під час експедицій по районах області. У колекції жіночих сорочок з домотканого полотна з тканими та вишитими орнаментами кін. XIX - XX ст. нараховується понад 200 од. У збірці РОКМ є також чоловічі сорочки, пояси, хустки, намітки, спідниці, корсетки, свити. Колекція рушників налічує 211 од. У фонді тканин представлені й сучасні вироби декоративно-ужиткового мистецтва: рушники, серветки народних майстрів Шевчук М.В., Дем'янець Н.М., Кот У.П. та інших. Паралельно зі збіркою народного одягу формувалась колекція зразків тканин та вишивок кін. XIX - поч. XX ст. з різних районів Рівненщини. Це фрагменти рушників, сорочок, скатертин(бл. 100 од. основного фонду).

Фонд "Зразки промислової продукції" нараховує 924 од. основного фонду. Він почав формуватися з 1971р. Багато зразків продукції були передані Рівненською фабрикою нетканих матеріалів та Рівненським льонокомбінатом, а також Дубенською трикотажною фабрикою, Рівненським заводом високовольтної апаратури. Протягом останніх років фонди музею поповнились експонатами ВАТ "Рокитнівський скляний завод" та іншими.

У колекції музею зберігаються також зразки посуду фабрики Кузнецова кін. XIX - поч. XX ст., фабрики Гарднера, японського фарфору фірми "Мікадо" кінця XIX ст. та Корецької фарфоро-фаянсової мануфактури, заснованої в 1783 р. у містечку Корець. З 1790р. фабрика почала виготовляти з місцевого каоаліну перші фарфорові вироби в Україні. Основним видом продукції був побутовий та декоративний посуд, відомий зараз у багатьох країнах Європи. В музеї зберігаються чашки з блюдцями, тарілки, салатниці, соусниці, ваза.

У 1987 р. Державний історичний музей УРСР передав Рівненському краєзнавчому музею чайний сервіз, виготовлений у 1970 р., - відтворення сервізу подарованого в 1922 р. В.І.Леніну робітниками Баранівського

Експозиція іконопису РОКМ. Фото 2000 р.

фарфорового заводу Житомирської області (на 12 персон - 28 предметів).

Фонди Рівненського обласного краєзнавчого музею постійно поповнюються. Щороку до них надходить близько 500 експонатів основного фонду. Основним джерелом їх комплектування є щорічні природничі, етнографічні, археологічні експедиції, постійна робота зі старожилами та відомими людьми краю, з представниками української діаспори.

На традиційному святі "Музейні гостини" щороку закупаються вироби народних майстрів, а окремі громадяни, такі як Коташевський О.В., Пономаренко В.А., Ткач В.В., Пясецький В.К., Заяц О., представники Православної церкви безкоштовно передали до фондів музею велику кількість експонатів.

Багато раритетних пам'яток Музейного фонду, що зберігаються в Рівненському обласному краєзнавчому музеї, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання. Музей знаходиться в постійному пошуку, збиральництві, дослідженнях, адже саме від цієї праці, від нових надходжень унікальних пам'яток залежить його значимість у суспільному житті, його майбутнє.

Лілія Толстуха

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ З НІМЕЧЧИНИ.

Нещодавно документальний фонд Рівненського обласного краєзнавчого музею поповнився матеріалами, які передала професор педагогіки Українського Вільного Університету (Мюнхен), доктор філософських наук Бланка Єржабкова [1].

Двадцять обширних томів з копіями документів представляють матеріали, що зберігаються в архівах німецьких міст Кобленц, Фрайбург, та інші джерела. Ці матеріали використані Б. Єржабковою при написанні монографії “Шкільництво і шкільна політика у Рейхскомісаріаті Україна 1941-1944рр.”.

Матеріали відносяться до періоду Другої світової війни, 1940-1945 рр., але є також окремі документи інших років: розпорядження німецького військового міністра від 16.04.1935 р. під грифом “Таємне” про виховну роботу у вермахті; матеріали книги Отто Браутінгема “Східні окуповані території під час Другої світової війни”, 1954 р.

Із матеріалів видно, як гітлерівська Німеччина сподівалася використати природні та духовні багатства загарбаних ними так званих східних територій. Один із документів з державного архіву м. Кобленц має заголовок: “Українська національна група у генерал-губернаторстві (національна інформаційна політика, внутрішнє управління, населення, соціальна опіка)”, 1940 р. При написанні цієї ґрунтовної довідки її автор, д-р Фріц Арльт, використав великий список літератури, який складається з 61 джерела, серед яких праці відомих авторів. Наведемо назви деяких з них: Кубійович В. Географія України. 1938 р.; Феценко-Чопівський. Природні багатства України. 1918 р.; Огієнко І. Українське мовознавство. 1937 р.; Вовк Ф. Студії про українську етнографію і антропологію. 1927 р.; Грушевський М. Історія України; Зілинський І. Нарис про українську діалектологію. 1934 р.

Зміст документів охоплює всі сфери життєдіяльності населення окупованих територій: політику, економіку, релігію, культуру, освіту, соціальні питання. Про це можна судити хоча б із назв наказів, розпоряджень, доповідних записок, довідок і та. ін.:

Доповідна фюреру “Про передбачувані розміри ресхкомісаріатів”,

Витяг з наказу фюрера “Про управління окупованими східними територіями” від 17.07.1941р.,

Рейхскомісару України: Директива “Про створення шкіл в Україні” 1942р.;

Рейхскомісару України Директива: “Про утворення науково-дослідних сільськогосподарських установ у рейхскомісаріаті “Україна”;

Нарада в Рівному 26-28 серпня 1942р.;

Рейхскомісаріат “Україна” в будинку колишньої гімназії.
Поштівка. 1942 - 1943 рр.

Про роботу німецьких органів влади і настрої серед українського населення;
Розпорядження про ввезення оstarбайтерів у Німеччину;
Наказ про свободу релігій на окупованих східних територіях.

В одному з документів міститься розпорядження про газети в окупованих східних територіях і, зокрема, про газету "Волинь".

У Рівному також виходило друковане видання рейсхкомісаріату "Україна" під назвою "Центральна газета". У №1 цієї газети за 1 січня 1943р. вміщена стаття Е.Коха під заголовком "До всіх німців в Україні". Для науковців та дослідників зручним є те, що в окремому томі вміщені накази рейсхкомісаріату "Україна", видані в м. Рівне в 1942-1943рр. і в Берліні в 1944 р.

Бланка Єржабкова передала також музею свою монографію "Шкільництво і шкільна політика у рейсхкомісаріаті Україна 1941-1944 рр." [2]. Книга видана Українським Вільним Університетом (Мюнхен) у 1991р. при фінансовій підтримці Пітера Кайзера із князівства Ліхтенштейн. Солідна монографія, об'ємом 240 сторінок, охоплює різноманітну проблематику. Про це свідчать назви п'яти розділів:

1. Німецька політика на сході і в Україні.
2. Шкільна політика в Україні в порівнянні з шкільництвом у Рейху.
3. Шкільництво на окупованих тилових районах і в рейсхкомісаріаті "Україна".
4. Політика Коха - конфлікт із Міністерством східних окупованих територій.
5. Німецькі плани щодо відновлення шкільництва у окупованій Україні.

У монографії подані примітки, документи, схеми, карти, список літератури та інші довідкові матеріали.

Поза сумнівом, нові надходження до документального фонду нашого музею стануть у пригоді дослідникам, що вивчають українську історію періоду Другої світової війни.

1. РОКМ. КН 10660/1-18; 20661; 20662.
2. РОКМ КН 22506.

Галина Данильчук

ВИСТАВКОВА РЕТРОСПЕКТИВА. 1993-2003 рр.

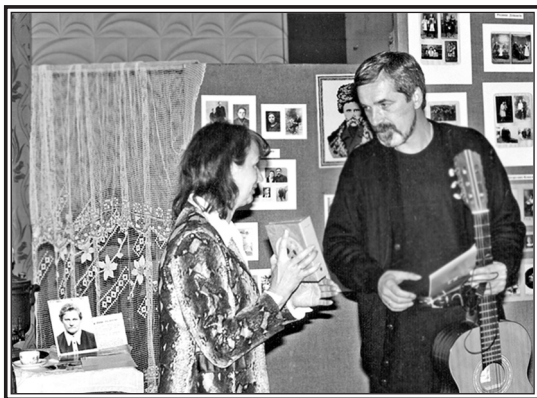
Вже 10 років працює створений у 1993 р. в Рівненському обласному краєзнавчому музеї сектор виставок, який вирішує питання виставково-експозиційної роботи. Всі виставки, створені за десятиріччя, можна поділити на окремі групи за тематикою, формою показу, експонатністю. Найбільшу групу виставок складають мистецькі, які в свою чергу можна розділити на персональні, групові, тематичні, з фондів колекцій, обмінні та ін. Виставка "Краєвиди Рівненщини" (1998 р.) представила глядачам твори художників XIX ст. В. Ємельянова та С. Вереславова з фондів колекції РОКМ. Цікавість відвідувачів викликала виставка "Молодий нерест - 99" (1999 р.), яка об'єднала творчий доробок 16 молодих художників Рівненщини та Волині. У виставкових залах музею періодично організуються персональні виставки як професійних художників, так і талановитих аматорів Рівненщини та інших областей України. "Втрачені церкви України" (2000 р.) - цікава колекція художніх полотен молодого львівського художника О.Ярмолюка, який залишив нащадкам пам'ять про дерев'яні українські храми, що з різних причин були зруйновані. Зачарував рівнян "Дивосвіт Валентини Михальської" (2001 р.) з с. Хворостів Волинської області. Акварелі, малюнки олівцем, монотипії - всього 128 робіт волинської художниці, яка попри тяжку хворобу, що прикувала її до інвалідного візка, творить неповторні прекрасні речі. "Мовчазні свідки минулого" (2001 р.) - таку назву мала виставка графічних робіт Т. Окальської з м. Борщів Тернопільської обл. У своїй творчості художниця віддає перевагу зображенню пам'яток історії та архітектури рідного краю. Виставка в Рівному стала однією з перших її персональних виставок і початком творчого сходження молодої художниці за межами Тернопільщини.

Краєзнавчі читання "Згадаймо разом". 2003 р.

Понад 30 малярських робіт представив на персональній виставці в Рівному художник із Кузнецовська С. Максимчук (2001 р.).

Великий успіх у глядачів мала виставка живопису рівненського художника, викладача дитячої художньої школи А. Іваненка (2002 р.). Центральне місце на ній зайняло полотно "Вакханалія в храмі або Апокаліпсис. Алегорія життя" (1996-2002 рр.), яке вражає і своїми розмірами (300x440 см), і кількістю персонажів, і філософським змістом, і високою майстерністю автора. Це було перше представлення картини широкому загалу.

Краєзнавчі читання "Згадаймо разом".
Виступ О. Смика. 2003 р.

Виставка-акція "В дорозі до Тебе..." (2002 р.) В. Бережницької з м. Коломиї, що складалася з понад 60 картин, проїхала маршрутом з заходу на схід України, несучи емоційний заряд любові до рідного краю, закликаючи до національного єднання українців.

Культурною подією в житті міста стало знайомство з виставками перлин народного малярства - роботами самотньої народної художниці М.Приймаченко та творами петриківського розпису (2002 р.), які прибули до Рівного з Дніпропетровського музею. Новий цикл мистецьких виставок започатковано в 2003 р. під назвою "Золоте сузір'я". Виставка об'єднує митців, котрі в поточному році відзначають

своє 50-річчя. Так, 2003 рік зібрав у музеї 10 ювілярів, серед яких члени Національної спілки художників України І.Гуменюк, М. Годун, С. Руднев, М. Сівак. "Золоте сузір'я" має стати традиційною щорічною виставкою, яка відкриватиметься напередодні свята Святого Миколая.

Не меншу увагу в музеї приділяють і майстрам декоративно-прикладного мистецтва. Започаткував цей цикл майстер соломоплетіння з с. Копитків Здолбунівського р-ну М.Огородник виставкою "Золото променів сонця" (1994 р.). 180-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка була присвячена виставка "З думкою про Кобзаря" (1994 р.), на якій були представлені творчі роботи 16 художників і народних майстрів, присвячені життю та творчості Т.Г. Шевченка. Рівненський скульптор О.Музичук має талант давати друге життя дереву, створювати дерев'яну скульптуру малих і великих форм, що й продемонструвала виставка "Дерево розповідає" (1994 р.). В РОКМ відбулося перше представлення унікальної вишивальниці з с. Верба Дубенського р-ну Г.Бабич на виставці "Волинські вітражі" (1998 р.), де було показано понад 30 вишитих гладдю картин, що вражали своїм високохудожнім рівнем та чудовим технічним виконанням.

У 2000 році в музеї вперше була розгорнута виставка витинанок, фіранок, аплікацій з паперу майстра-різьбярка схимонаха Святоуспенської Унівської Лаври Студійського уставу брата Дем'яна (у хрещенні Дмитро Мимрик), що мала назву "Талант Божою милістю". Тематика творів цієї виставки різноманітна: мотиви української усної і пісенної народної творчості, рослинні орнаменти, сакральні мотиви. "Мистецтво декоративного різьблення" (2002 р.) - виставка художника-майстра з обробки дерева, бурштину, каменю та кості О.Баранової, стала черговою для авторки і одночасно ювілейною. На ній експонувалось 28 робіт: декоративні панно, тарілі, плакети, шкатулки, окремі з яких поєднують два природні матеріали - дерево і бурштин, а також близько 100 ювелірних виробів з бурштину та срібла - вишуканий і прекрасний світ творчої майстерності рівненської художниці.

**Відкриття виставки "Кожне дерево з плоду свого пізнається".
Злів направо: наукові працівники О.Гарбарук, Г.Данильчук,
родина Носалів: А.М.Носаль, С.В. Носаль,
К.І. Носаль. 26.03.2003 р.**

В окрему групу можна об'єднати тематичні виставки. До 60-річчя душпастирської діяльності протоієрея С.Кульчинського була створена виставка "Служити Богу - служити народу" (1996 р.), до якої увійшли документи з особистого архіву родини Кульчинських та матеріали фондів збірок музею. Спільним проектом РОКМ і модельєра з Рівного М.Нечаєвої стала виставка "Весільний костюм. Ретроспектива і сучасність" (1996 р.). Вона вдало поєднала колекції українського народного весільного вбрання, весільного одягу 50-60-х рр. ХХст. та сучасну колекцію М.Нечаєвої. Гарним додатком до виставки були численні весільні фотографії, передані на експонування з різних родин. Відгуком на відзначення 130-річчя створення Українського Товариства "Просвіта" стала виставка "Просвіта. Минуле і сучасне" (1998 р.), створена за сприяння Рівненської організації Товариства "Просвіта".

Результатом співпраці Рівненського краєзнавчого музею та Управління з питань фізичної культури і спорту Рівненської облдержадміністрації стала виставка "Рівненщина спортивна" (1998 р.). Сотні спортивних відзнак, документів, фотографій розповідали про досягнення рівненських спортсменів, у тому числі й олімпійських чемпіонів.

Не залишила байдужими ні дітей, ні дорослих виставка "Ляльковий вернісаж або рівненські лялькарі представляють" (1998 р.). Музей ніби розкрив глядачеві засценічне життя персонажів театру ляльок, розповів про створення ляльки-актора. Потрапили на виставку десятки ляльок із провідних вистав Рівненського театру, створених художниками В.Мельничуком і Н.Ольховик.

Інтер'єр шкільного класу 40-х - 50-х рр. ХХст., школярські речі минулих десятиріч - підручники, зошити, десятки фотографій, шкільний одяг - усе це знайшло місце на виставці "Школа...Якою вона була..." (1999 р.), яка була презентована до початку навчального року. Про християнські зимові свята українців розповіла виставка "Радуйся, Земле, Син Божий народився" (1999 р.), котра була присвячена 2000-літтю Різдва Христового. Вона була створена з матеріалів етнографічної колекції музею, а інтер'єрне оформлення надавало їй особливо цікавого сприйняття. На дні пам'яті Т.Г. Шевченка в березні місяці музей завжди відвідується виставками та іншими масовими заходами. Серед них цікавою була виставка "Шевченкіана в поштових мініатюрах" (2001 р.), створена з матеріалів, які надійшли з приватних колекцій рівненських філателістів і філокартистів. Центральне місце на ній зайняла колекція рівнянина Ю.Стадницького, яка нараховувала понад 200 поштових марок та конвертів. А після завершення експонування усю цю колекцію філателіст подарував музею.

Однією з найбільш цікавих стала виставка "Кожне дерево з плоду свого пізнається" (2003 р.), яка розповіла про життєвий і творчий шлях видатних травознавців України М.А. та І.М. Носалів. Вона стала пер-

шою експозицією про цих визначних людей і результатом великої пошукової і дослідницької роботи. Основою виставки стали матеріали родинного архіву Носалів, які могли б започаткувати майбутній музей народних цілителів. Співробітники сектору також брали участь в обслуговуванні виставок з інших музеїв, які працювали в Рівному на договірній основі. Це виставки воскових фігур з музеїв міст Ялта і Санкт-Петербург. Співпраця з Центром Духовної Культури м.Вознесенськ (Миколаївська обл.) дала змогу рівнянам ознайомитись з колекціями комп'ютерних копій всесвітньо відомих художників М.Періха, Я.Вермеєра, російських майстрів пейзажу, К.Моне.

**Красназавчі читання “Згадаймо разом”. Виступає заслужений лікар України, доктор медичних наук Б.К. Квашенко.
13.01.2003 р.**

Проаналізувавши виставкову роботу, слід визнати, що кожна виставка - це результат творчого пошуку, дослідження окремої теми чи колекції. І майже кожна з них залишає в музеї нові цінні надходження, фото і відеоматеріали, публікації, каталоги і проспекти, проторовує дорогу новим талантам, сприяє поглибленню пізнання історії і культури українського народу, популяризації музею і музейної справи.

Учасники красназавчих читань “Згадаймо разом”. 13.01.2003 р.

Тетяна Пархоменко

ЕКСПЕДИЦІЙНА РОБОТА ВІДДІЛУ ЕТНОГРАФІЇ РОКМ (1996-2004)

Важливою подією в історії відділу етнографії РОКМ (завідувачка - А.М.Українець) стало відкриття наприкінці 1996 р. нової експозиції, присвяченої основним заняттям мешканців краю, традиційним промислам і ремеслам Рівненщини. Був даний новий поштовх для пошукової та експедиційної роботи, і вже в грудні того ж року авторка статті спільно з працівниками лабораторії поліссязнавства Рівненського інституту культури (завідувачка лабораторії - А. Сівець) вирушила у віддалені села Рокитнівського р-ну (Борове, Кисоричі, Нетреба, Масевичі) [1]. Пізніше, у 1998-1999 р.р., експедиція РОКМ була проведена разом з членами Рівненського фольклорно-етнографічного товариства, а також працівниками обласного центру народної творчості на чолі з Леонідом Кашперським: Березово, Біловіж, Блажове, Борове, Буда, Вежиця, Глинне, Дерть, Дроздинь, Залав'є, Кам'яне, Карпилівка, Кисоричі, Купель, Масевичі, Мушня, Нетреба, Познань, Сновидовичі, Старе Село [3]. Фінансова підтримка експедиційної роботи з дослідження північних районів області з боку МНС України, зокрема Ростислава Омеляшка, сприяла продовженню творчої співпраці відділу етнографії з ОЦНТ, художницею Вірою Герасимчук, фотохудожником Анатолієм Похилюком та художнім керівником фольклорного гурту "Веснянка" Рівненського міського Палацу дітей та молоді Віктором Ковальчуком. У 1999 р. обстежувалися малодосліджені села Володимирецького р-ну: Біле, Бишляк, Великі Телковичі, Воронки, Зелене, Красносілля, Луко, Малі Телковичі, Новосілки, Радижево, Хиночі; а також Березнівського - Балашівка, Вітковичі, Михалин, Яцковичі [2]. Республіканського характеру набула здійснена в 2000 році комплексна експедиція селами Сарненського (Люхча, Немовичі, Федорівка) та Дубровицького (Бережниця, Кураш) р-нів, адже, окрім відділу етнографії

Т.Пархоменко - учасниця експедиції, с.Олександрівка, Рокитнівський р-н, Рівненська обл.1996 р.

Учасники республіканської експедиції Центру захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій МНС України. Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл. 1999 р.

Стрільськ, Чудель) р-нів.

У 1999 р. з метою інтерв'ювання переселенців із "забруднених" сіл Чорнобильського, Поліського р-нів Київської області співробітники відділу працювали у складі республіканської експедиції Центру захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій МНС України в Баришівському та Переяслав-Хмельницькому р-нах Київської області, досліджуючи наукові теми: "Народний календар" (Т.Пархоменко), "Народні ремесла" (А.Українець). Пізніше, у 2003 р., у складі подібної ж експедиції авторка побувала в селах Брусилівського, Радомишльського й Попільнянського р-нів Житомирської області, опрацьовуючи теми:

РОКМ (Українець А.М. та Пархоменко Т.П.), у ній брали участь науковці з різних куточків України: Ірина Несен (Національний музей архітектури та побуту, м.Київ), Олена Чабанюк (Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Т.Рильського, м.Київ), Андрій Шкарбан (дослідник народної медицини, Черкаська обл.), Андрій Мазур (Інститут народознавства НАН України, м.Львів), Олександр Романчук (краєзнавчий музей, м.Нетішин), Раїса Тишкевич (історико-етнографічний музей, м.Сарни). 2001 р. відзначився плідною роботою з членами Рівненського фольклорно-етнографічного товариства на чолі з його головою Віктором Ковальчуком у селах Березнівського (Білка, Богуші, Князівка, Ленчин) та Сарненського (Беятичі, Карасин, Карпилівка,

“Народні вірування та знання”, “Бджільництво (бортництво)” (77 інформаторів) Завідувачка відділу етнографії А.Українець досліджувала тему “ Народний одяг”. Аудіокасети та розшифровані записи зберігаються в архіві Культурологічної експедиції МНС України, м. Київ.

У 2004 р. авторка статті брала участь в експедиції ЦЗКС МНС України в селах Черняхівського, Ружинського, Андрушівського, Новоград-Волинського, Баранівського, Житомирського р-нів, Житомирської області та у Немирівському р-ні Вінницької області, де працювали над темою: “Допоміжні господарські заняття: мисливство, бджільництво, рибальство збиральництво”. Влітку 2003 та 2004 рр за кошти, виділені Рівненською обласною держадміністрацією на реалізацію гранта “Шляхами Південної Рівненщини”, була здійснена етнографічно-культурологічна експедиція в села Рівненського (Біла Криниця, Гориньград, Городок, Котів, Пересопниця, Тайкури, Шубків), Гошанського (Воскодави, м.Гоща, Дорогобуж, Красносілля, Пашуки, Русивель, Рясники), Корецького (Велика Клецька, Великі Межирічі, Голічівка, Залізниця, Коловерти, м.Корець, Користь, Крилів, Морозівка, Шекичин); Здолбунівського (Богдасів, Мізоч, Нова Мощаниця, Спасів) районів. Вибір маршруту експедиції не був випадковим. Обстежувались населені пункти, відомі не лише історичним минулим і збереженими пам’ятками, але й самобутніми традиціями народної культури Волині [4], [5].

Склад учасників експедиції: А.Українець - завідувачка відділу етнографії РОКМ, Г. Данильчук - завідувачка виставкового сектору РОКМ, О.Романчук - науковий співробітник Нетішинського краєзнавчого музею, В. Даниличева - завідувачка сектору новітньої історії РОКМ, І.Марчук - молодший науковий співробітник сектору новітньої історії РОКМ, О. Сауш - завідувачка відділу природи РОКМ, О. Нагорнюк - художник, аспірант Європейського колегіуму польських та українських університетів м.Люблін, О.Гуристюк - художник, З. Заболотна - фотограф РОКМ, та керівник проекту, науковий співробітник відділу етнографії РОКМ Т. Пархоменко.

Дослідницька робота проводилась за такими напрямками:

- фотофіксація пам’яток церковної та народної архітектури, меморіальних пам’яток, зразків самобутнього народного мистецтва, предметів побуту;
- аудіозапис розповідей старожилів;
- відеофіксація робочого дня членів експедиції;
- збір предметів музейного значення. З метою збереження матеріальної та духовної культури досліджувались теми:
 - основні господарські заняття, ремесла та промисли краю (зокрема млинарство, теслярство, лозоплетіння, гончарство та ін);
 - дерев’яна архітектура;
 - календарна та родинна обрядовість;
 - усна народна творчість;
 - народна медицина;
 - маловідомі сторінки історії Рівненщини 20-40 рр. XX ст.;
 - національні меншини на Волині поч. XX ст.;
 - фауна та флора краю.

Зібраний матеріал став основою для видання кольорового буклету “Шляхами Південної Рівненщини”, у якому представлені результати експедиційної роботи, що проводилась упродовж двох років. Зокрема, зафіксовано особливості одного з місцевих промислів - теслярства, яке й сьогодні залишається одним із найбільш масових промислів на селі. Проведено фотофіксацію дерев’яних будівель кін. XIX-поч. XX ст., виготовлених зрубною технікою. Зафіксовані архаїчні форми фігурних вікон, які свого часу зацікавили відомого етнографа Федора Вовка. Останній звернув увагу на особливу конструкцію зрубних хат, у яких можна побачити вікно, що являє собою прорізаний навскіс у колоді отвір, у якому брусок видовженої ромбічної форми може повертатися по горизонталі навколо своєї осі. Подібне вікно було зафіксоване нами в с. Нова Мощаниця Здолбунівського р-ну; але не менш цікавими є й вікна у вигляді двох симе-

Учасники етнографічної експедиції, м.Сатни. 2000 р.

тричних трикутників у с. Богдасів Здолбунівського р-ну, хреста - у с. Пересопниця Рівненського р-ну, ромба - у с. Крилів Корецького р-ну. Архаїчний звичай вирізьблювати на дерев'яному сволоку хрест продовжує існувати в с. Морозівка Корецького р-ну.

Окрема увага приділена дослідженню конструкції вітряків у селах Щекичин і Стовпин Корецького р-ну, а також у селах Красносілля й Витків Гощанського р-ну. Більша частина старовинних вітряків належить до стрижневих (стовпових) млинів, адже центральним стрижнем у них слугує грубий дерев'яний стовп. Під час їхньої роботи разом з крилами повертається весь корпус вітряка. Каркас виготовлений у формі квадрата. Власне робочий механізм вітряка розташований у двох ярусах. Через верхню частину млина проходить горизонтальний вал, у комлевій частині якого, що виходить назовні, видовбані перпендикулярні отвори для закріплення бруса, до нього й прикріплені крила.

Лопасті крил розміщені під кутом; починають обертатись тоді, коли повернуті до вітру (з метою визначення напрямку вітру вітряки мають віконця). Щоб повернути корпус вітряка, а відповідно, і крила відносно вітру, потрібно закріпити "коловорот", для чого навколо вітряка в землю вбивають стовпчики. За грубий брус ("дишло"), що виступав із корпусу, закріплювались ланцюги, які намотуючись на колоду коловорта, повертали дишло та весь корпус млина крилами на вітер.

Водяні млини зафіксовані в с. Півче Здолбунівського р-ну, м.Гоща, с. Воскодави Гощанського р-ну, с. Городок Рівненського р-ну. Один із найархаїчніших та найцікавіших - млин у Городку, який згадується в документах, пов'язаних з маєтком барона Ф.Р.Штейнгеля. Цікавий за своїм архітектурним рішенням і самотній триповерховий млин у Гощі, на якому вказаний час побудови - 1889 р.

Про поширення млинів на Україні свідчать традиційні українські прізвища - Мельник, Мельничук, Мірошниченко, котрі вказують на зв'язок їхніх власників з прибутковим заняттям помолу зерна. Усна народна поетична творчість в обрядовій грі кусання калити зафіксувала текстові примовки про млин: - *Куда едеш? / - У млін. / - А що визеш? / - Мешки. / - А що у мешку? / - Смешки. / - А засмієса? / - Не буду. / - Засмейсь! / - Не буду!* (записи авторки, с.Блажове Рокитнівського р-ну).

З роботою мельника пов'язаний також образний вислів "потрапити під жорна", що означає зазнати переслідування, опали, фізичного нищення. Варто згадати, що в часи "розкуркулювання" одними із перших зазнали репресій саме власники млинів як найбільш заможні на селі люди. Сьогодні ще існує реальна можливість зберегти й реконструювати млини - живі свідки минулих століть, пам'ятки дерев'яної архітектури, скарби технічних знань, що заслуговують на увагу прийдешніх поколінь.

Характер господарської діяльності населення краю сприяв також розвитку соломоплетіння - традиційного виду народного декоративно-прикладного мистецтва Рівненщини. За даними археологів, його поява має безпосередній зв'язок із виникненням в епоху неоліту нової форми господарства - землеробства (6 тис. років тому). Існує думка, що соломоплетіння виникло раніше, ніж гончарство, ковальство та навіть ткацтво.

Вироби з соломи - солом'яні мати - використовували в якості матраців і як засіб для утеплення вікон, дверей, вуликів; із солом'яних снопок виготовляли стріхи будівель. Ще й тепер у с. Морозівка Корецького р-ну можна побачити солом'яну стріху, виконану технікою покриття "у снопки".

Сучасним українським дітям, особливо міським, майже невідомий давній атрибут різдвяно-новорічних свят - Коляда, що являє собою сплетений "сніп-дерево" з жита або пшениці, чи з колосків різних культур злакових, зібраних під час жнив. Побачити сплетений снопок "Коляду" можна в селах Гощанського району - Воскодавах, Дорогобужі - та й у самому районному центрі.

Серед традиційних господарсько-побутових солом'яних виробів увагу привертають "солом'яники" - великі місткості для зберігання зерна та борошна, виготовлені технікою спірального суцільного плетіння зі жмутів соломи, обвитих прутиками лози (на Поліссі ця техніка відома під назвою "шиття ликом"). Під час експедиційного обстеження південних районів Рівненщини, у селах Біла Криниця Рівненського р-ну, Дорогобуж, Рясники - Гощанського р-ну, Крилів - Корецького р-ну було зафіксоване побутування традиційних солом'яників різних форм та розмірів, "сіваньок" та солом'яних мірничок. "Сіваньки" - ємкості для ручного сіву, як правило, зі стінками, розширеними догори. Для переносу "сіваньок" слугували вушка з сиром'ятої шкіри, до яких прив'язували ремінь, мотузку, пояс, що надягали через плече. Побутові вироби із соломи є зручними у використанні, бо мають невелику вагу та добре провітрюються.

Сьогодні сприяє відтворенню традицій декоративного соломоплетіння в Рівненській області уродженець с. Копитків Здолбунівського р-ну Микола Сергійович Огородник. У творчому доробку майстра пред-

Бортник П. Ханчич дає інтерв'ю члену експедиції Т. Пархоменко, с. Пилипонка, Брусилівський р-н, Житомирська обл. 1999 р.

ставлений особливий вид соломоплетіння - соломопластика.

Досить часто плетені вироби є предметами першої необхідності, що виготовляються спеціальними майстрами-кошикарями. Матеріалом для них слугують лоза, коріння сосни, соснова, дубова дранка (фанероподібні дощечки, які відщеплювали від колод). Майстер з лозоплетіння Осипчук Володимир Федосійович, 1928 р.н., з с. Морозівка Корецького р-ну спеціалізується на виготовленні квадратної форми кошків та дитячих кошиків, вміє робити й дерев'яні коробки - "сіваньки". Так само, як і інший майстер з лозоплетіння, Татарин Дмитро Гаврилович, 1942 р.н., родом із с. Нова Мощаниця Здолбунівського р-ну, Осипчук Володимир за допомогою прийому чергування відтінків лози досягає збільшення художньої виразності виробу, отримуючи потрібний декоративний ефект. Якщо перший майстер у своїй роботі переважно використовує круглі пагони лози, то другий - стругані, розщеплені вздовж лозини. У с. Щекичин Корецького р-ну мешкає майстер з лозоплетіння Коток Павло Сергійович. Він славиться виготовленням традиційних кошків з покришкою, що застосовуються для зберігання сала, риби. Основна техніка плетіння - каркасна.

Традиційний промисел виготовлення хатнього начиння з клепки відзначений в с. Нова Мощаниця Здолбунівського р-ну, де мешкає бондар Процюк Дмитро Ількович. Бондарство потребує спеціального обладнання, зокрема - верстата у формі ослона з сегментоподібним виступом посередині (шаблоном для клепки). Бондарні вироби - це бочки, бодні, відра, цебра, жлукта, дійниці, мірки, солонки тощо. У "п'яній" (для тіста) діжі дубова клепка іноді чергувалася з сосною. Діжки, як і бочки, стягували дерев'яними обручами, способом "в замок". Для виготовлення обручів використовували ліщину. Часом застосовували залізні обручі, виковані місцевими ковалями. Однією з найцінніших порід був дуб, адже, крім міцності й довговічності деревини, враховувалась її здатність надавати продуктам особливого смаку, сприяти процесу квашення. Як правило, з дуба, сосни, граба виготовляли традиційне пристосування для обробки зерна на крупу - ступу. Для цього відшукували шматок грубого стовбура, у середині якого випалювали або видовбували конусоподібне заглиблення-виїмку. Часом видовбували нижню випуклу частину ступи, і тоді вона стояла, немов на ніжках (с. Богдасів Здолбунівського р-ну). Для збивання масла користувались масничками - вузькими високими діжками, які зверху накривались циліндричним верхняком з отвором посередині, куди вставлялась палиця з насадженням на неї кружком з 5-6 дірками (с. Н. Мощаниця Здолбунівського р-ну).

Посуд вміли робити й місцеві гончарі, адже Рівненщина відома покладами білої, червоної, жовтої, сивої глини. У с. Велика Клецька Корецького р-ну мешкають гончарі Кирильчук Дмитро Назарович, 1929 р.н., та Коваль Михайло Іванович, що пам'ятають секрети праці на ножному гончарному крузі та випалу в горні. На жаль, це ремесло в даний час занепало, гончарі практично не працюють. За день кожен майстер міг зробити до 40 горщиків, випалювати які починали навесні, заставляючи в горн по 300-500 шт. глиняного посуду. Звичайно обпалювання тривало звечора до 5-ої ранку, всього 7 годин. Піч розпалювали сосновими дровами, очікували, коли з горна вийде білий вогонь. Глиняний посуд села Велика Клецька був виготовлений із білої глини з домішками чорного глею. Декор стриманий, часто взагалі відсутній. Виготовляли горщики, миски, полумиски, глечики, макітри, гладішки, баньки, двійнята, слоїки, маснички.

З давніх давен майже все жіноче населення нашого краю займалось ткацтвом та вишивкою. В обстежуваному регіоні нитки для тканин виготовляли в основному з конопляного прядива. Ткали як ужиткові речі (скатертини, рядна, рушники), так і тканини для одягу, які часто оздоблювали вишивкою, виконаною переважно червоними, чорними, білими нитками. Традиційні в минулому техніки вишивки - заволікання, верхоплут, гладь, вирізування - згодом були витіснені хрестиком. Найпоширеніші мотиви в геометричному орнаменті рушників, хусток, наміток, фартухів, сорочок - це ромби, трикутники, квадрати, розетки, хрести, зубці, меандри. Рослинний орнамент характеризується розмаїттям зображень квітів, листя, квіткових галузок. Головний мотив архаїчних композицій у волинських вишивках - восьмипелюсткова розетка, виконана червоними й чорними нитками. У зафіксованих нами хустках мотив розетки поєднаний із зображенням ромбів, квадратів, хрестів. Рідкісними є платові головні убори, композиція кожного кута яких має різне художнє вирішення. Зразки самобутньої народної вишивки та ткацтва переважно зберігаються у шкільних музеях та музейних кімнатах (сmt Мізоч Здолбунівського р-ну, м. Корець, с. Біла Криниця Рівненського р-ну).

Осередками кушнірства - промислу з вичинки шкур з хутром та пошиття кожухів - на поч. ХХ ст. були містечка Корець, Межирічі, Тучин. Невипадково в Корці збереглися назви старих вулиць - Гарбарська та Шнайдерська. Декілька кожухів того часу були виявлені нами в с. Голичівка Корецького р-ну. Тут виготовляли жіночі темно-червоні кожухи, колір яких досягався процедурою дублення - занурення шкур у розчин з кори дуба. Від складу розчину, тривалості дублення колір кожуха змінював своє забарвлення від світло-жовтого до червонуватого відтінку. Якщо кожух у вологу погоду ставав вогким, це свідчило про його неякісне дублення. З метою закріплення кольору шкуру натирали крейдою або перепаленою червоною глиною (в останньому випадку шкура завжди мала червоний відтінок). Жіночі кожухи переважно короткі, з малим коміром-стійкою та прямими рукавами. Довгі чоловічі кожухи вирізняються широким викладеним коміром (м. Гоща). Вишивкою з геометричним орнаментом оздоблювалися поли, низ, рукави кожуха (ви-

користувались жовті, зелені, червоні, сині нитки).

Під час експедиційного обстеження було виявлено багато фотографій поч. ХХ ст., 20-30-х років ХХ ст., на яких зафіксований традиційний одяг представників різних верств населення нашого краю, однострої російської царської та польської армій, форма учнів різних навчальних закладів, місцеві краєвиди та ін. Це світлини з родинних альбомів О.П. Світлицької та О.К. Вінничука з с. Шубків Рівненського р-ну; Г.І. Остапчук з с. Богдашів Здолбунівського р-ну; М.М. Горбової з с. Великі Межирічі Корецького р-ну; барона Ф.Р. Штейнгеля з с. Городок Рівненського р-ну.

Проведена комплексна експедиція дала можливість розкрити маловідомі сторінки історії нашого краю, поповнити етнографічну колекцію РОКМ новими експонатами та фото-документальними матеріалами, аудіо-, відеозаписами. Сподіваємось, що вони викличуть зацікавлення науковців, краєзнавців та всіх, кому не байдужа доля рідного краю, історична та культурна спадщина Волині.

**Учасники експедиції “Шляхами Південної Рівненщини”.
с.Нова Мощаниця, Здолбунівський р-н, Рівненська обл. 2004 р.**

- 1.Рокитнівський р-н, КН 21233 / IV Т 4046; КН 21234 / IV Т 4047; КН 21235 / IV Т 4048; КН 21236 / IV д 5467; КН 21237 / IV д 5468; Доп. №17070.
2. Березнівський р-н, КН 21722 / IV Т 4101
- 3.Рокитнівський р-н, КН 21723 / IV Т 4102, КН 21724 / IV Т 4103, КН 21725 / IV Т 4104, КН 21726 / IV Т 4105, КН 21727 / IV Т 4106, КН21728 / IV Т 4107
4. Гоцанський, Рівненський р-ни, КН 22329 / IV Т 4177, КН 22330 / IV Т 4178, КН 22332 / IV Т 4174, КН 22333 / IV Т 4175, КН 22334 / IV Т 4176 4175, КН 22334 / IV Т 4176
5. Здолбунівський, Корецький р-ни, КН 22537 / IV К 5668, КН 22538 / IV К 5669, КН 22539 5671, КН 22541 / IV д 5672, КН 22542 / IV д 5673, КН 22543 / IV С 5674, КН 22544 / IV С 5675, Доп №20740, КН 22546 / IV Т 4240, КН22547 / IV Т 4241, КН 22548 / IV Т 4242, КН 22549 / IV Т 4243

Ірина Локшук

“МУЗЕЙНІ ГОСТИНИ” - БАРВИСТИЙ ВІНОК ТАЛАНТІВ

Цього року виповнюється 165 років з часу відкриття Рівненської гімназії, будинок якої є архітектурною пам'яткою нашого міста. У цьому приміщенні зараз розташовується Рівненський обласний краєзнавчий музей. Формування його фондової колекції триває, а це важливо, оскільки первинним у роботі таких закладів є нагромадження фондів, їх вивчення і формування колекцій, а згодом - створення експозицій та обслуговування відвідувачів. Звичайно ж, час від часу залучаються до роботи колекції інших музеїв або матеріали приватних зібрань.

В експозиції краєзнавчого музею подано найцікавіші матеріали з його фондів. Відвідувачі можуть оглянути діючі тематичні експозиції та виставки: “Природні багатства Рівненщини”, “Наш край у давнину” (до початку ХХ ст.), “Битва під Берестечком”, “Тарас Шевченко і Леся Українка та наш край”, “Рівненщина в роки Другої світової війни”, “Основні заняття та ремесла мешканців краю”, “Старе Рівне”, “Волинський іконопис ХІІІ-ХVІІІ ст.”, “З історії грошового обігу в Україні”, “Батько і син Носалі - відомі цілителі-травники Рівненщини”, “В.Короленко і наш край”.

У нашому місті вже стало доброю традицією проводити “Музейні гостини” на подвір'ї Рівненського обласного краєзнавчого музею. Ось і в цьому році 13-ті “Музейні гостини” ласкаво відчинили двері рівнянам та гостям міста - свято, покликане сприяти збереженню та розвитку народних ремесел. Піднесений настрій відчувався навіть у повітрі. Ще здалека лунала музика духового оркестру та мелодії народних пісень. Виставлені на подвір'ї музею роботи народних умільців випромінювали красу [7]. Подібні заходи - не новина в Україні та в музейній справі - згадаємо щорічні ярмарки на Андріївському узвозі чи в Музеї архітектури та побуту в Києві. Особливістю рівненського свята є те, що воно присвячене Міжнародному дню музеїв (18 травня) і покликане сприяти також популяризації колекцій даних закладів, піднімати їхній престиж.

У 1992 році з ініціативи Алли Українець, завідувачки відділу етнографії, у Рівному вперше було проведене зібрання майстрів декоративно-прикладного мистецтва. Той захід став ознакою нового часу: Україна стала незалежною, і кожен митець міг вільно пропагувати свої твори, не боячись ідеологічного контролю. І вже в ті перші роки самодіяльні художники, гончарі, вишивальниці, ткалі, майстри з лозоплетіння, ліплення, різьбярі представляли на глядацький суд оригінальні твори, в яких були відображені історія України, звичаї, побут, традиції.

Продемонструвати свої вироби, поділитися таємницями свого ремесла, поспілкуватися між собою прибувають самодіяльні майстри із багатьох районів Рівненської області. На людному, заповненому різноманітним рукотворним скарбом подвір'ї можна зустріти і вже знамих рівненських майстрів, доробки яких експонувалися на багатьох престижних всеукраїнських і міжнародних виставках, і ще порівняно молодих, котрі взяли участь у “Музейних гостинах” вперше [5]. “Музейні гостини” - це завжди свято не лише для тих, хто виставляє на суд глядачів витвори своїх рук, а й для багатьох мешканців обласного центру. З різних куточків Рівненщини сюди приїжджають умільці продемонструвати вишивку, кераміку, вироби з дерева, соломки, шкіри, бурштину, бісеру, лози, мереживо, писанки, іграшки. Багато чудових речей розкупають шанувальники народного промыслу [13,с.6]. Дуже приємним є те, що на “Музейні гостини” майстри приводять своїх дітей - майстрів [10,с.7]. Свято супроводжується театралізованими виступами фольклорно-етнографічних колективів міста та області [3].

Чим нас насамперед захоплюють вироби народних умільців? Неповторністю! Навіть в однакових на перший погляд вишивках, килимках, рушниках ніколи не знайдеш однакового орнаменту. Тим і приваблюють нас ці твори, які наповнюють серця бадьорим настроєм, відчуттям добра і краси [6]. Серед традиційних ремесел, які розвиваються в наш час, найпоширенішим є вишивка - улюблене заняття багатьох поколінь українських жінок. Художні особливості вишивки нашого регіону формувались віками. Вони знайшли подальший розвиток у роботах кращих майстрів нашого краю, зокрема рівнянок Марії Шевчук, Ольги М'якоти, Орісі Рябунець, Валентини Галапач; вдало працюють у цьому напрямку Євгенія Ємельянова, Галина Семенович, Раїса Цапун, Ніна Гіроль, Ярослава Вернюк, Людмила Лисюк.

Значне місце в сучасному народному мистецтві Рівненщини належить різьбярству. Відомими представниками цього виду мистецтва в рівному є Вілен Зимовський, Ольга Баранова, Микола Коротюк, Леонід Тимошук. Один з поширених видів сучасного народного мистецтва - художній розпис по дереву. Найяскравішим представником даного напрямку в рівному є Людмила Пікіна.

Сьогодні ми можемо говорити і про відносно новий вид народного мистецтва - художню кераміку. Майстри, які працюють у цій галузі, кращими своїми творами опираються на місцеву гончарну традицію, але основне місце у їх доробку займають сучасні декоративні вироби: керамічна скульптура, декоративні вазы, підсвічники, дитячі забавки, сувеніри. Представниками такого напрямку в Рівному є керамісти: В.Гуменюк, Н.Іванюк, Н.Камінська, В.Чернієнко. Серед талановитих майстрів Рівного, які займаються лозоплетінням, особливою майстерністю виділяється Валерій Марченко. Здавна матеріалом для плетіння слугувала солома. У місті проживає декілька майстрів, які працюють з цим матеріалом, зокрема Олександра Андреева

Демонстрація моделей одягу на “Музейних гостинах - 2004”.
Колекція “Червона калина”.

Керівник: член національної спілки художників України, ст.викладач О.Охримик

Демонстрація моделей на “Музейних гостинах - 2004”.
Костюми з колекції “Весняний подих”.

Керівники:
член Національної спілки художників України, ст. викладач Іванна Токар,
викладач Ірина Локшук.

та Петро Гаврилук. Останній полюбляє виготовляти традиційні головні убори чоловіків - солом'яні капелюхи. Невичерпним джерелом розвитку сучасного декоративно-прикладного мистецтва є писанкарство, традиції якого дбайливо зберігає та розвиває разом зі своїми учнями Микола Коритнюк. Знаходять своїх шанувальників і нові види декоративно-прикладного мистецтва. Вишуканістю та майстерністю виконання характеризується мереживо Людмили Каландюк. Визнання здобула і творчість Вікторії Кисиленко, яка пробує свої сили у багатьох видах народного мистецтва. Рівнянам добре відомі її вироби: ляльки з лляного прядива, писанки, витинанки, флористичні композиції. Популярністю користуються також вироби зі шкіри, виконані рівнянкою Тетяною Соловей.

У наш час набуває поширення такий вид мистецтва, як плетіння з бісеру. Чудові жіночі прикраси з цього матеріалу виготовляють рівнянки Оріся Рябунець та Олена Ковтунець, учасниці багатьох виставок у нашому місті [12,с.71-75]. Усі вище згадані майстри й десятки умільців з Рівненської області щорічно беруть участь у святі "Музейні гостини".

На минулому святі відбулася демонстрація зразків народного одягу поліщуків Рівненщини з фондової збірки музею і моделей українського костюма Раїси Казначеевої [4]. Родзинкою свята - 2004 був показ стилізованого молодіжного одягу, виконаного рівненськими студентами в народній традиції.

Ціле театральне дійство розгорнулося на подвір'ї краєзнавчого музею. Учні Рівненського міського Палацу дітей та молоді, студенти Рівненського професійного ліцею сфери побуту, студенти кафедри українознавства Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету відділення художнього текстилю демонстрували сучасний одяг, виконаний власноруч. Гучними оплесками відвідувачів був нагороджений показ тканого одягу "Українське вбрання - частка народної душі", виготовлений студентами Інституту мистецтв.

Рівненський текстиль - поняття багатобарвне і багаторівневе. Це й народні поліські традиції, і творчий доробок в галузі художнього оздоблення тканин Рівненської фабрики нетканих матеріалів та Рівненського льонокомбінату, і творчість Раїси Казначеевої, Алевтини Єлсукової, Параски та Віктора Липових, Тетяни Лукашевич. Важливою ланкою рівненського осередку художнього текстилю є школа - відділення художнього текстилю кафедри українознавства Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету. На тлі різноманітних тенденцій сучасного мистецтва рівненська текстильна школа відрізняється тяжінням до історичного підґрунтя, прадавніх традицій, усвідомлення неповторності власної мистецької генези. При декларативній кореневості рівненська школа зберігає за собою право на експеримент, свободу творчого пошуку, широту стилістичного діапазону.

Мистецька школа - це в першу чергу педагог. На кафедрі українознавства плідно працює зі студентами Іванна Токар - член Національної спілки художників України, старший викладач Інституту мистецтв РДГУ; член Національної спілки художників України, старший викладач Олена Охримик. Очолоє відділення художнього текстилю кафедри українознавства кандидат педагогічних наук, доцент Ольга Чернюшок. На різних етапах навчання студенти засвоюють широкий діапазон техніки художньої обробки тканини. Це традиції класичного ткацтва з гладкою поверхнею та полотняним переплетінням; авторські техніки, що активно використовують згущені та розріджені структури ткацтва; аплікативні форми, активна фактурність, що дає ефект високого рельєфу та об'ємно-просторових форм [8,с.75-77].

Студенти II-III курсів спеціальності "Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво" створили високопрофесійні зразки текстильного мистецтва на основі традиційного жіночого одягу конкретного регіону України (переважають Волинь та Полісся), працюючи на ткацькому верстаті й вертикальній рамі. Ткані деталі одягу комбінувалися з фабричною лляною тканиною. Стійкі традиційні основи, які часто сягають глибокої давнини, зберігає народний одяг, відображаючи загальнонаціональні й етнічні, локальні риси. У ньому відбита сфера знань, виробничий досвід, художні смаки, естетичні погляди, а також обрядові аспекти, етнічні переконання. Народний одяг містить інформацію про людину, соціальне середовище, культуру певної епохи, виконуючи комунікативну функцію [1,с.48-49]

1. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич Н. Декоративно-прикладне мистецтво. - Львів: Світ, 1993.
2. Богуш Г. 100 років музейної справи на Рівненщині // Вільне слово. - 1996. - 4 грудня.
3. Гордич В. На гостини - до музею // Сім днів. - 2003. - 23 травня. - С.12.
4. Кидрук І. Десяті музейні гостини // Вісті Рівненщини. - 2002. - 29 травня. - С.2.
5. Приймачук К. Музейний двір запросив гостей // Народна творчість.-2000. - Липень-вересень, №15. - С.7.
6. Скібіцька О. Чи є краща "молодиця", ніж у Рівненському професійному ліцеї сфери побуту // Рівне ракурс. - 2004. - 27 травня. - С.5.
7. Смирнова Т. Розвій художнього текстилю // Рівне-720: від давнини до сучасності. Книга II. - Рівне: Волинські обереги, 2003. - С.75-77.
8. Українець А. Рівненські гостини // Українська культура. - 2000. - Вересень-жовтень, №9-10. - С.13.
10. Українець А., Пархоменко Т. Два кольори мої, два кольори // Рівне-720: від давнини до сучасності. Книга II. - Рівне: Волинські обереги, 2003. - С.71-75.
11. Фоменко М. Таланти і прихильники // Народна творчість. - 2001. - Квітень-червень, №18. - С.6.

Неоніла Кожан, Тетяна Радюк

БУДИНОК, У ЯКОМУ ЖИВЕ ІСТОРІЯ

Бібліографічний покажчик укладений до 165-річчя, будинку по вул. Драгоманова, 19, у якому спочатку була відкрита Рівненська чоловіча гімназія, потім реальне училище, а згодом розміщувалися: Департамент освіти Директорії, Кураторіум округу шкільного Волинського воєводства, канцелярія гауляйтера України Еріха Коха, обласний комітет КП(б)У, а зараз розміщені експозиції Рівненського обласного краєзнавчого музею. В різний час тут перебували видатні діячі української та світової історії і культури, зокрема П.Куліш, М.Костомаров, В. Короленко, І.Огієнко та інші. Матеріали покажчика охоплюють книжковий фонд Рівненської державної обласної бібліотеки та бібліотеки музею. Вони систематизовані за алфавітом, окремо виділений розділ літератури іноземною мовою. Бібліографічний покажчик адресований науковцям, викладачам та учнівській молоді, всім, хто цікавиться історією рідного краю.

1. Антоненко М. В.Г. Короленко про вчителя (Рівненської реальної гімназії В.В.Авдієва) // Червоний прапор. 1980. - 21 жовтня.
2. Антонова Г.М., Нікольченко Ю.М., Пономарьова Т.О., Бухало Г.В. Ровенський краєзнавчий музей: Путівник / Упоряд. Ю.М.Нікольченко, М.Г.Медяник. - Львів: Каменяр, 1978. - 95 с.: іл.
3. Булига О. Тут дух епох і слава поколінь. Сторінки історії Рівненського обласного краєзнавчого музею. // Вільне слово. - 2003. - 16 травня.
4. Бухало Г. Будинок колишньої гімназії // Червоний прапор. - 1968. - 22 вересня.
5. Бухало Г. Волинські шляхи Миколи Костомарова // Вільне слово. - 1992. - 14 травня.
6. Бухало Г. Мовою пам'яток: кілька сторінок з історії обласного краєзнавчого музею // Червоний прапор. - 1981. - 1 березня.
7. Бухало Г.В. «Як ми бунтували» // Червоний прапор. - 1985. - 3 лютого.
Про О.Григор'єва, який навчався у 1905 році в Рівненському реальному училищі, описується революційні події, які тут відбувалися.
8. Бухало Г., Матійченко В. Рівне, вулиці, майдани, проспекти...: Короткий довідник. - Рівне: Волинські обереги, 2000. - 118с.
У 1836 р. розпочалося будівництво Рівненської гімназії, яка відкрилася 24 липня 1839 р. (С.95)
9. Вернюк Я. Деякі народознавчі і українознавчі проблеми 40 - 60-х рр.. XIX століття у діяльності Рівненської гімназії // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури: Зб.матеріалів і тез наук.конф. 1998 р. - Рівне, 1998. - С.82 - 86.
10. Вернюк Я. Книга як джерело формування фундаментальних знань:(за матеріалами Рівненської гімназії середини XIX ст.) // Українська культура в іменах і дослідженнях: Наук.записки Рівнен.держ.інституту культури. - Рівне, 1998. - Вип.ІІІ. - С.268 - 271.
Про формування гімназійної бібліотеки та популяризацію книжок серед учнів гімназії.
11. Володимир Галактіонович Короленко і Рівненщина: До 150-річчя від дня народження: Бібліографічний покажчик / Уклад.: Н.М.Кожан; Т.О.Пономарьова; наук.ред. В.П. Ярошук; ред. З.М.Тирак. - Рівне: Волинські обереги, 2003. - 56 с. - (Сер. «Славетні земляки»).
12. Гень О.М. Волинь у долі Миколи Костомарова // «Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах: У 2 т. - Луцьк, 1996. - Т.2. - с.129 - 131.
13. Гладков Т.К. Медведєв. - М.: Молодая гвардия, 1985. - 304 с. - (ЖЗЛ).
У будинку колишньої гімназії в роки Другої світової війни знаходилась резиденція гауляйтера України Еріха Коха (С.219).
14. Державний реєстр національного культурного надбання: (пам'ятки містобудування і архітектури України) / Упоряд. М.Кучерук та ін. // Пам'ятки України. - 1999. - № 2-3. - С.124.
Будинок гімназії є в переліку архітектурних пам'яток, що перебувають під охороною держави.
15. Дем'янчук Г. Назустріч новому дню: (про роки навчання В.Короленка у Рівненській реальній гімназії (1866 - 1871 рр.)) // Червоний прапор. - 1978. - 26 липня.
16. Доброчаєва Д.М. Життя і діяльність Й.К.Пачоського // Досягнення ботанічної науки на Україні. 1965 - 1966 рр. - К.,1968.-С.64-65.
Й.Пачоський навчався в Рівненському реальному училищі.
17. Ігнатенко Г.Г. Володимир Короленко: Біографічна повість. - К.: Молодь, 1986. - 296 с.: іл.. - (Уславлені імена. Вип. 66)
Рівненський період життя В.Короленка (С.24-37).
18. Ігнатенко Л., Кучинський М. Микола Костомаров і Рівне // Микола Костомаров і проблеми суспільного і культурного розвитку української нації: Наук.практ.конф., присвячена 175-й річниці з дня народження Миколи Костомарова. - Рівне, 1992. - С.94-95.
19. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. - К., 1973. - (Т) Ровенська обл. - 652 с.
В 1839 р. з Клевани до Рівного була переведена гімназія (с.76).
20. Историческая записка о Ровенском реальном училище 1832 - 1882. / Сост. Учитель истории и географии А.А.Анципо-Чикунский, по случаю празднования 50-ти летнего юбилея училища. - К., 1894. - 148 с.
21. Калько С. Будинок, в якому «живе» історія // Сім днів. - 1999. - 12 березня.
Рівненський обласний краєзнавчий музей розміщується в будинку по вул. Драгоманова, 19, колишній гімназії.
22. Короленко В.Г. История моего современника // Короленко В.Г. Собрание сочинений в 10 т. - М.: Художественная литература, 1954. - Т.5. Кн.1.Ч.3. В уездном городе. Ученический годы (с.146 - 212); Ч.5. Новые веяния (с.249 - 332).
Про період навчання в Рівненській реальній чоловічій гімназії.
23. Костомаров М.И. Автобиография // Костомаров Н.И.Исторические произведения. Автобиография. - К.: Изд-во при Киевском государственном университете, 1989. - С.464 - 472.
Про період вчителювання в Рівненській чоловічій гімназії.
24. Лобас П. Національно-патріотичні ідеї драматургії Пантелеймона Куліша (в творах волинської тематики) // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку національної культури: Зб.матеріалів і тез наук.конф.29-30 вересня 1998 р. - Рівне, 1998. - С.125 - 133.
25. Масний О.С. М.І.Костомаров і Волинь// Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези регіон.наук.конф. 14 - 16 листопада 1991. - Рівне, 1991. - С.62-63. Мас 27.
26. Масний О.С. М.І.Костомаров як викладач рівненської гімназії, краєзнавець і фольклорист // Микола Костомаров і проблеми суспільного і культурного розвитку української нації: Наук.практ.конф., присвячена 175-й річниці з дня народження Миколи Костомарова. - Рівне, 1992. - С.96-97.
27. Меламед Ю. Доля Авдієва: Слідами героїв В.Короленка // Червоний прапор. - 1979. - 20 травня.
28. Молчанов О. Ровно: Іст.-архітектур. нарис. - К.: Будівельник, 1973. - 80 с.
За проектом архітектора Бурганіона було споруджено гімназію (с.19).
29. Муширський В. Сторінки історії (Рівнен.обл.краєзн.) музею // Наукові записки: 100- річчю музейної справи на Рівненщині при-

- свячується. - Рівне, 1996. - Вип. 1. - С.7-11.
30. Нечаєва В. Співець життя народного // Вільне слово. - 1999. - 6 серпня.
Куліш П. і Рівненщина.
 31. Нікольченко Ю., Бухало Г. Новосілля (Рівненського обласного краєзнавчого) музею // Пам'ятники України. - 1979. - №3. - С.17-18.
Музей розмістився в будинку колишньої гімназії.
 32. Памятная книжка Дирекции народных училищ Вольнской губернии на 1912 год. - Житомир: Изд. Дирекции народных училищ, 1912. - С.88-94.
 33. Памятная книжка Дирекции народных училищ Вольнской губернии на 1914 год. - Житомир: Изд. Дирекции народных училищ, 1914. - С.118-125.
 34. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: (Справочник-каталог). В 4 т. / Ред.кол.: Г.Н.Логвин и др. - К.: Будівельник, 1983. - Т.3. Львовская обл., Полтавская обл.; Ровенская обл. - 337 с.: ил.
Про гімназія як пам'ятник архітектури XIX ст. (с.300).
 35. Памятники истории и культуры Украинской ССР: Каталог-справочник. - К.: Наукова думка, 1987. - 736 с.: ил.
Гімназія як пам'ятник архітектури XIX ст. Тут вчився письменник В.Короленко, меморіальна дошка 1953 р. (с.426).
 36. Панасенко О. «Резиденція гауляйтера та рейхскомісара України тимчасово знаходиться в місті Рівному» (в будинку колишньої Ровенської гімназії (серпень 1941 - лютий 1944 рр.)) // Панасенко О. Рівненщина. Сторінки минулого. - Рівне, 2001. - С.237 - 239.
 37. Пащук І. Знатний організатор духовної праці: До 175-річчя від дня народження П.Куліша // Вільне слово. - 1994. - 6 серпня.
Про педагогічну діяльність П.Куліша в Рівненській гімназії.
 38. Поліщук Я. Рівне. Мандрівка кризь віки: Нариси історії міста. - Рівне, 1998. - 196 с.: іл.
Опис історії гімназії - з 1839 по 1922 рр. (с.73 - 91) 39.
 39. Поліщук Я. «Серед найісторичнішої і найглибшої української країни»: (Костомаров на Волині) // Рівне. - 1992. - 8 травня.
 40. Пономарьова Т. Вчителі Володимира Короленка // Сім днів. - 1994. - 23-29 серпня.
 41. Пономарьова Т.О. В.Г.Короленко на Рівненщині // Наукові записки: 100- річчю музейної справи на Рівненщині присвячується. - Рівне, 1996. - Вип. 1. - С.66-72.
 42. Пономарьова Т.О. Перші кроки до науки // Сім днів. - 1994. - 16-22 серпня.
Про навчання Й.Пачоського в Рівненському реальному училищі.
 43. Пономарьова Т. Рівненські малюнки В.Г.Короленка // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку національної культури: Зб. матеріалів і тез наук. конф. 29-30 вересня 1998 р. - Рівне, 1998. - С.150-156.
 44. Пономарьова Т., Смирнова Т., Шолудько Н. Любомирські - будівники культури рідного краю // Нова педагогічна думка. - 2000. - №3-4. - С. 134 - 135.
Про будівництво Рівненської гімназії.
 45. Прищепя О. Вулицями старого міста: Топонімічні дослідження з історії Рівного. - Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 1997. - 152 с.: іл.
З історії Рівненської гімназії (с.19-25, 32-35).
 46. Рівне - 720: від давнини до сучасності: В 2 кн. / Упоряд. Бухало Г., Шанюк В. -Рівне:Волинські обереги,2003.-Кн.1.-240с.: іл.
Про Рівненську гімназію (с.47-48, 50).
 47. Рівненщина: Фотоальбом / Фотографії, тексти, дизайн А.Мізерного. - Братислава(Словачина). - 1997. - 258 с.: іл.
Фото Рівненського краєзнавчого музею, колишньої гімназії (с.163) 48.
 48. Ровно: Фотоальбом / Упоряд. Та фото В.В.Школьного; Авт. тексту Г.С.Дем'янчук. - К.: Мистецтво, 1983. - 111 с.: іл.
 49. Ровно // Энциклопедический словарь / Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. - СПб., 1899. - Т. XXVI-а. - С. 874 - 875.
У Рівному в другій половині XIX ст. працювало 43 навчальних заклади у т. ч. реальне училище.
 50. Ровно - 700 років 1283 - 1983: Зб. док. і матеріалів / Упоряд. Андрусєва З.А., Бухало Г.В. та ін. - К.: Наукова думка, 1983. - 198с.
З постанови обкому КП(б)У та виконкому Ровенської обласної ради трудящих про відбудову та реконструкцію м. Ровно 10 квітня 1945 р. (с.102-103).
 51. Рычков П.А. Дорогами южной Ровенщины: (От Корца до Пляшевой). - М.: Искусство, 1983. - 175 с.
Архітектурний опис будинку Рівненської гімназії (с.52-53).
 52. Самольчук Г. Огієнко та українське шкільництво // Сім днів. - 1997. - 29 березня.
У квітні 1919 р. в Рівному в приміщенні реального училища знаходився Департамент освіти очолюваний міністром І.Огієнком.
 53. Сендудський С.А. Город Ровно // Вольнские епархиальные ведомости. - 1880 - №5. - С. 244, 246 - 247.
З історії будівництва Рівненської гімназії.
 54. Сербін Г. Ровенщина: Историко-краєзнавчий нарис. - Львів: Каменяр, 1970. - 248 с.: іл.
В будинку по вул. Калініна, 19 (тепер Драгоманова) знаходилася Рівненська гімназія (с.72-73).
 55. Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. - Почаев, 1890. - Т.2. - С. 437 - 461.
Опис міста Рівного, в т.ч. є дані про реальну гімназію.
 56. Учні заклади: Ровенське реальне училище // Ровенський обласний державний архів: Путівник / Ред. кол.: К.І.Тищенко, З.О.Сендик, А.П.Купчинський. - К., 1970. - С.22-24.
Документальні матеріали Ровенського реального училища, що знаходяться в РОДА (м. Рівне, вул. С.Бандери, 26а).
 57. Шевчук С. Народність у зацікавленні педагогів Рівненської гімназії 40-60 рр. XIX ст. // Українська культура в іменах і дослідженнях: Наук. записки Рівненського державного інституту культури. - Рівне, 1998. - Вип. III. - С. 272-291.
Про просвітницьку роль педагогів гімназії - Чуйкевича П.О., Костомарова М.І., Андрієвського М.О.
 58. Шевчук С. Петро Чуйкевич - учитель, етнограф, фольклорист // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку національної культури: Зб. матеріалів і тез наук. конф. 29-30 вересня 1998 р. - Рівне, 1998. - С.205-210.
Про учителя гімназії Петра Чуйкевича.
 59. Michalski S. Wspomnienia szkolne (1874 /5 - 1881/2)// Rocznik Wołyński. - 1937. - T.V, T. VI. - S. 159 - 164.
Міхальський С. Описує роки свого навчання в реальному училищі м.Рівного.
 60. Rymwid-Mickiewicz W. Wspomnienia z lat szkolnych w Równem. 1900 - 1906 // Rocznik Wołyński. - 1938. - T.VII. - S. 262-279.
Римвід-Міцкевич В. згадує про шкільні роки проведені в Рівненському училищі.
 61. Stecki T. Równo // Z boru i stepu. Obrazy i pamiątki. - Kraków, 1889. - S. 1-59.
Міститься матеріал про Рівненську гімназію.
 62. Szczepkowski M. Wspomnienie // Rocznik Wołyński. - 1937. - T.V, T. VI. - S. 153 - 158.
Щепковський М. згадує про відношення шкільної молоді Рівненської гімназії до подій Польського повстання 1863 р.

Людмила Леонова, Наталія Кожушко

**ІСТОРІЯ БУДИНКУ ПО ВУЛ. ДРАГОМАНОВА, 19 МОВОЮ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ.
(Описи архівних фондів)****Фонд 215. Рівненське реальне училище (1832 - 1925 рр.).
1402 одиниці зберігання**

Циркуляри Міністерства народної освіти, Київського навчального округу та Ради Київського університету про перетворення реальної гімназії в реальне училище, про організацію лікувально-санітарного нагляду в середніх навчальних закладах, організацію позакласного нагляду за учнями та перевірку їх політичної благонадійності, недопущення до викладання політично неблагонадійних вчителів, про доручення директору гімназії завідування всіма учбовими закладами у Клевані, про створення трудових дружин (1916 - 1917 рр.), з питань адміністративної та навчальної роботи, про виключення різних осіб з навчальних закладів без права вступу в інші учбові заклади, переміщення посадових осіб, доповнення правил для вихованців середніх учбових закладів, наукову діяльність викладачів, проведення вступних, перевідних та випускних екзаменів, про зміну програм, про недоліки викладання окремих предметів та відміну викладання логіки з розпорядження директора, про проведення ревізії, про гімназійні гуртожитки та квартири, про заміну старих гімназійних печаток, заміну підручників, організацію екскурсій, будівництво гімнастичного залу, представлення вчителів до нагород, постачання обладнання для гімназій.

Циркуляри про надання відпусток, медичних довідок, свідоцтв про одруження для вчителів, про учнівські квартири, розподіл класів на паралельні.

Припис Волинської казенної палати про порядок проведення перепису населення і участі в ньому учнів (1851 р.). Листування з попечительством Київського учбового округу про відкриття в м.Рівне чоловічої гімназії (1913 - 1914 рр.), про відкриття жіночої гімназії (1900 р.), організацію інтернату (1891 - 1896 рр.), про наявність приватних шкіл та приватних вчителів (1837 - 1838 рр.), діяльність духового оркестру (1891 - 1912 рр.), про подання вчителів на нагородження, про друкування різноманітних бланків для гімназії, комплектування бібліотеки, про продаж книг та підручників за аукційними списками, ремонт гімназійних приміщень (1856 - 1871 рр.).

Листування адміністрації гімназії з повітовим судом та гімназійним лікарем про розповсюдження епідемії холери (1837 р.) та епідемії скарлатини і продовження канікул (1840 - 1844 рр.). Циркулярний лист про призначення П.Куліша на посаду вчителя історії. Повідомлення про відкриття у м.Рівне книжкового магазину - складу московського книготорговця Ферапонтова.

Книги розпоряджень директора (1884 - 1886, 1888 - 1889, 1894 - 1896, 1902 - 1905, 1909 - 1912 рр.). Книга обліку прийому учнів до гімназії (1832 р.). Журнали засідань педагогічних рад Рівненської чоловічої гімназії та Луцької гімназії (1832 р.). Протоколи засідань педагогічних рад (1854 - 1857 рр.). Протоколи засідань екзаменаційних, господарських комісій та батьківського комітету.

Рапорти вчителя Якутовича про знахідку кісток викопних тварин (1834 р.).

Звіти директорів (1840, 1844, 1859, 1863 - 1865, 1872, 1876, 1884, 1888, 1892, 1893, 1896, 1902, 1909, 1915 рр.), завідуючого бібліотекою. Рапорти вчителів про стан навчальної роботи та дисципліни, наукову діяльність, про позакласний нагляд за учнями. Формулярні списки чиновників та вчителів. Списки вчителів, послужні списки вчителів і чиновників, представлених до нагород та надання дворянства (1844 - 1861 рр.). Відомості про вчителювання М.І.Костомарова в Рівненській чоловічій гімназії та звіти про його наукову діяльність (1844 - 1845 рр.). Петиція батьківського комітету при Рівненському реальному училищі генеральному комісару східних земель з протестом проти колонізаційної політики уряду (1920 р.). Навчальні програми, зведені відомості успішності учнів і класні журнали (1865 - 1872 рр.). Рапорти вчителів про учнів, що пропускають уроки (1856 - 1857 рр.). Відомості про успішність учня гімназії В. Короленка - майбутнього відомого письменника.

Книги обліку прийому учнів до гімназії та списки тих, що її закінчили. Прохання різних осіб про допуск до здачі екзаменів та плати за навчання, загальні екзаменаційні протоколи учнів 1 - 7 класів за 1841 - 1854 навчальні роки. Особисті документи учнів. Списки учнів, що живуть на учнівських квартирах (1844 - 1849 рр.).

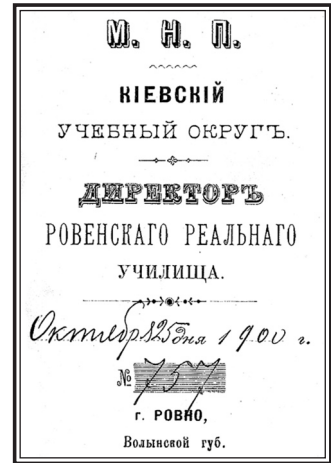
Алфавітні списки учнів, виключених з навчальних закладів Київського навчального округу за 1840 - 1843 рр. Алфавітний штрафний журнал (1871 - 1872 рр.). Списки чиновників та вчителів Клеванської гімназії та Клеванського парафіяльного училища (1837 р.).

Особисті справи вчителів та службовців. Списки приходських училищ, що знаходились у віданні гімназії (1847 - 1871 рр.). Прохання вчителів та чиновників про призначення пенсій, відпусток тощо. Твори учнів з російської літератури. Замітки про історію закладу. Реферат «Римсько-католицький костел при Рівненському реальному училищі в зв'язку з польським питанням в Південно-Західному краї» (1922 р.). Справа

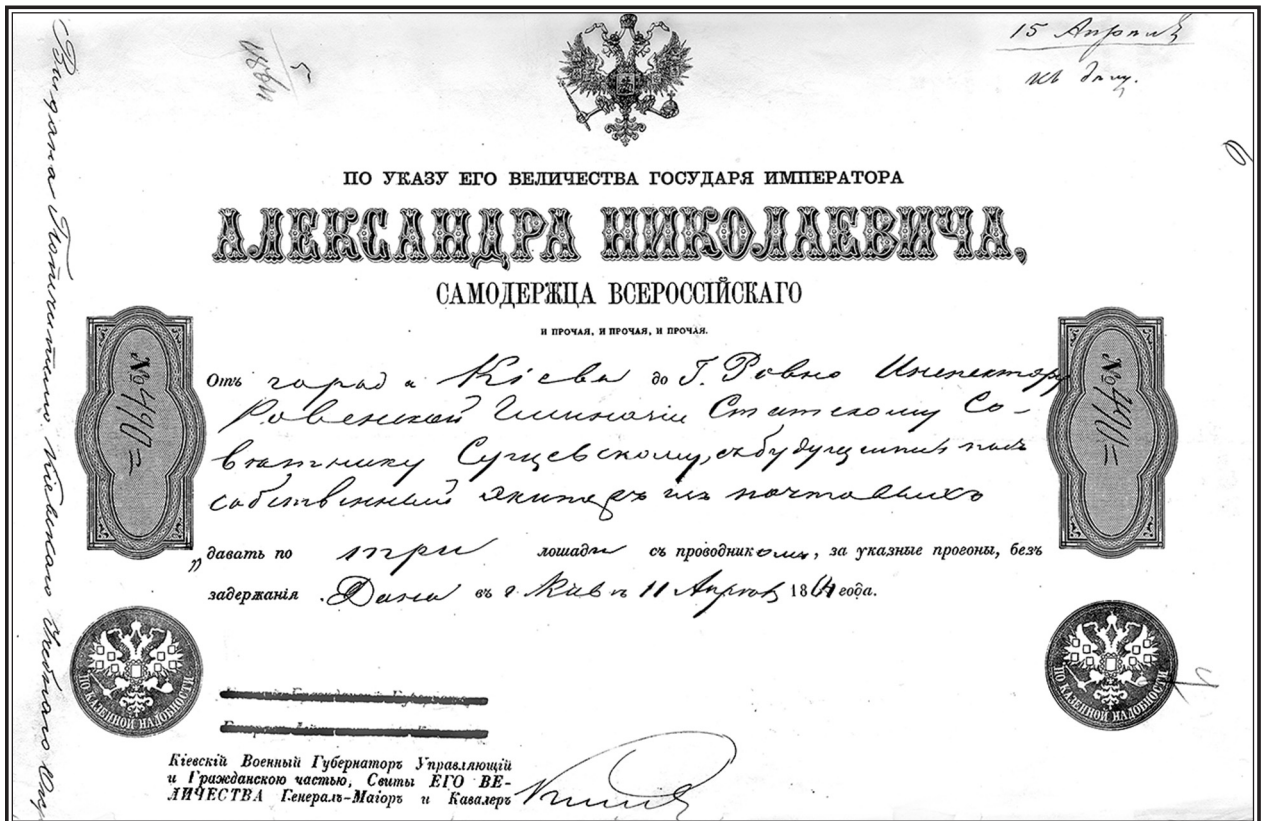
про розслідування поширення в церкві 16 березня 1861 р. листів політичного змісту.

Фінансові звіти, прибутково-видаткові відомості. Головні касові книги. Журнали вхідної, вихідної та таємної кореспонденції, систематичний каталог учнівської бібліотеки, інвентарні книги. Листування управителя клеванської економії з приводу ремонту приміщення гімназії (1837 - 1840 рр.). Кошториси на ремонт приміщень та меблів, книги обліку майна. Книга реєстрації витрат на рівненське приходське училище за 1870 р. Рапорти вчителів про інвентаризацію навчальних кабінетів. Список наочних посібників кабінету природознавства.

Доступ та користування документами фонду - без обмежень. Копіювання документів фонду проводиться з дозволу адміністрації. Мова документів - польська, російська. Довідковим апаратом документів фонду є описи та каталог архіву.

Печатки та штампи гімназії та реального училища з документів Державного архіву Рівненської області

Документ на проїзд до Києва, виданий інспектору Рівненської гімназії Я.С.Сушевському. 1864 р. ДАРО

Підготували Л.Леонова, Н.Кожушко

**Фонд 248 Рівненський шкільний інспекторіат попечительства
Волинського шкільного округу (1921 - 1938 рр.)
6 одиниць зберігання.**

Циркуляри і розпорядження попечительства Волинського шкільного округу про видачу посібників вчителям початкових шкіл (1928 - 1938 рр.). Листування зі школами з питань навчальної та виховної роботи. Витяги з персональних актів (особових справ) вчителів (1933 - 1938 рр.). Протоколи засідань педагогічної ради семикласової школи у м. Березне та листування з нею (1921 - 1923 рр.). Екзаменаційні роботи учнів приватної кодукаційної гімназії з російською мовою навчання Рівненського російського Добродітного товариства з польської, латинської, французької та німецької мов (1938р.). Доступ та користування документами фонду - без обмежень.

Копіювання документів фонду проводиться з дозволу адміністрації. Мова документів - польська, російська. Довідковим апаратом документів фонду є описи та каталог архіву.

Підготувала Н.Кожушко

**Фонд 184. Окружне правління союзу польських вчителів у Рівному (1926 - 1939 рр.)
73 одиниці зберігання.**

Устав «Союзу польських вчителів».

Журнали реєстрації, списки вчителів та облікові картки членів. Протоколи засідань. Циркуляри правління у Рівному та Варшаві, звіти, документи з'їздів 1930 - 1932 рр. Листування з питань організації шкіл та бібліотек, друкування наукових досліджень, підписки журналів. Присуди Вищого адміністративного Трибуналу (1930 - 1938 рр.). Матеріали про зміцнення закону від 1 липня 1926 р. про службу вчителів. Список ліцеїв, семінарій та інститутів Польщі. Рукопис «Пара днів у Берестечку» (враження туриста) 1935 р. Фінансові документи: членські внески, матеріальна допомога, страхування.

Доступ та користування документами фонду - без обмежень. Копіювання документів фонду проводиться з дозволу адміністрації. Мова документів - польська. Довідковим апаратом документів фонду є описи та каталог архіву.

Підготувала Н.Кожушко

Фонд 400. Рівненський обласний комітет комуністичної партії України (1939 - 1991 рр.)

Фонд знаходиться в процесі дослідження. Остаточна кількість документів не встановлена.

Постанови ЦК КПРС, ЦК КПУ та Ради Міністрів СРСР, УРСР, листування з питань розвитку народного господарства області. Резолюції, стенограми, протоколи та інші документи пленумів, обласних партійних конференцій, секретаріату партійно-господарчого активу Рівненської області. Анкети делегатів з'їздів та партійних конференцій. Інформація з питань організаційно-партійної роботи, нагородження державними нагородами, почесними званнями та надання персональних пенсій. Звіти Рівненського обкому КПУ, протоколи засідань обласної ревізійної комісії. Довідковий матеріал та протоколи засідань бюро обкому партії. Особові справи членів та кандидатів у члени обкому КПУ, кандидатів у народні депутати Верховної Ради СРСР, УРСР, обласної ради депутатів трудящих. Передвиборні агітаційні листівки. Списки укомплектування керівними кадрами підприємств і установ області.

Особові справи номенклатурних працівників в алфавітному порядку. Документи відділів Рівненського обкому КПУ: промислово-транспортного, сільськогосподарського, загального, агітації та пропаганди, торгово-фінансового, науки та навчальних закладів, фінансово-господарського, адміністративного та канцелярії. Статистичні звіти про склад партійної організації області (1954 - 1990 рр.). Інформація та рішення бюро обкому КПУ з питань сільського господарства, промисловості, будівництва, медичного обслуговування, науки, освіти, культури та побуту на Рівненщині (1939 - 1991 рр.).

Перспективний план розвитку народного господарства і культури Рівненської області на 1959 - 1965 рр. Листування з Контрольною партійною комісією при ЦК КПРС з питань персональних справ комуністів. Апеляції.

Рішення засідань бюро обкому партії про організацію музею в Рівненській області (1940 р.), про стан бібліотечної справи в області, про розвиток кінофікації (1940 р.), про стан організації обласного українського театру в Рівному, про надання приміщення для філармонії та обласного Будинку народної творчості (1944 р.), питання про відкриття обласного історико-краєзнавчого музею (1945 р.). Створення комісії з питання прийому експозиції обласного краєзнавчого музею. Про проект детальної забудови головної магістралі в м.Рівне та про будівництво нового приміщення обласного драматичного театру (1955 р.). Спо-

рудження пам'ятників у Рівненській області (1971 - 1975 рр.).

Фінансові звіти, відомості про заробітну плату працівників апарату, акти перевірок фінансово-господарської діяльності і сплати членських внесків, картки особових рахунків. Документи про списання з балансу обкому та райкому КПУ автотранспорту, літератури, малоцінного інвентарю та інших матеріалів. Документи про асигнування на ремонт та будівництво нових приміщень партійних установ області. Рішення про преміювання робітників обкому КПУ за введення в експлуатацію адміністративного будинку обкому КПУ, облвиконкому та Будинку політосвіти (1974 р.). Документи обкому КПУ з грифом «Совершенно секретно, особой важности», («Особая папка») (1968 - 1970 рр.)

Доступ та користування документами фонду - без обмежень. Копіювання документів фонду проводиться з дозволу адміністрації. Мова документів - російська, українська. Довідковим апаратом документів фонду є описи архіву.

Підготувала Н.Кожушко

Фонд Р-562. Рівненський обласний краєзнавчий музей (1939 - 1975 рр.).

486 одиниць зберігання.

Накази народного комісара освіти УРСР та Рівненського відділу народної освіти (1939-1940рр). Постанови, накази та вказівки Міністерства культури УРСР, рішення і постанови виконкому Рівненської обласної Ради депутатів трудящих, рішення Рівненської обласної Ради депутатів трудящих і акт про передання приміщення по вул. Калініна, 19 краєзнавчому музею (1975 р.). Накази і розпорядження обласного управління культури. Накази по Рівненському обласному краєзнавчому музею (1940 - 1975 рр.). Плани роботи музею, тематико-експозиційні плани. Структурні плани музеїв М.Приходька, М.Кузнецова, М.Островського, музею - заповідника "Партизанська слава" в с. Оржів Рівненського району тощо.

Короткі відомості про Рівненський історико-краєзнавчий музей (1949 р.), путівник по музею (1949 р). Книги відгуків відвідувачів музею з 1949 року.

Протоколи: обласної наради музейних працівників з питань науково-дослідницької та культурно-масової роботи в музеях (1959 р), засідань науково-методичної ради музею. Доповідні записки про хід паспортизації пам'яток історії та культури.

Інформації: директора музею управління музеїв НКО УРСР про пошуки місцезнаходження могили героя громадянської війни Олеко Дундича (1940 р.); колишнього делегата Варшавського, Львівського та інших музеїв Польщі магістра Шумовського про місцезнаходження слов'янських городищ та інших пам'яток давнини на території Рівненської області (1940 р.). Листування директора музею з Управлінням музеїв НКО, іншими краєзнавчими музеями з питань придбання, походження експонатів, організації виставок, збору матеріалів з історії області тощо. Листування з Українським республіканським Комітетом культурно-освітніх установ, республіканськими та обласними культосвітніми установами з питань діяльності музею.

Річні звіти про роботу музею (1940 - 1975 рр.), автомuzeю, вагона - музею; звіти археологічної експедиції АН УРСР під керівництвом М.Я.Рудинського, експедицій Рівненського історико - краєзнавчого музею, археологічних експедицій краєзнавчого музею, Поліської археологічної експедиції державного Ермітажу (1970 р). Відомості про стан фондів музею (1952р.), довідка про експозиційну площу та про проведenu музеєм роботу за 24 роки (1964 р).

Стаття з історії культури волинських племен X - XII століття, інші статті, підготовлені працівниками музею, рукописи статей про Героїв Радянського Союзу, які воювали на Рівненщині, географічний нарис Волині. Плани - карти розкопок курганів на Рівненщині (1973 р.). Копії статей з історії Волині, опублікованих у "Волинських епархіальних відомостях". Загальна характеристика фізико-географічних умов, рослинного і тваринного світу області, хронологічна таблиця з історії Рівненщини, алфавітно-географічний довідник-словник по Рівненській області. Список пам'яток археології та історії області, матеріали сільськогосподарської виставки (1951 р.). Списки старовинних знарядь, предметів побуту, творів народного мистецтва, відібраних у районах області для експонування в Музеї народної архітектури та побуту УРСР. Список експонатів образотворчого мистецтва українських, російських, західноєвропейських художників, що зберігаються в обласному краєзнавчому музеї (1970р.). Анотовані списки пам'яток археології, історії та культури Рівненщини (1972 р.). Довідки про визначні пам'ятки м. Рівне. Проект виставкових зал у новому приміщенні музею. Списки музеїв та музейних кімнат в районах області. Паспорти народних музеїв. Акти перевірки роботи музею, ревізій адміністративно-фінансової діяльності (1940), довідки про перевірки роботи районних музеїв. Акт прийому експозиції Дубенського музею (1973 р.). Кошториси витрат музею з 1940 року. Річні фінансові звіти. Відомості нарахування та видання заробітної плати. Заяви робітників і службовців про прийом на роботу (1941 р.). Документи МК профспілки.

Доступ та користування документами фонду - без обмежень. Копіювання документів фонду проводиться з дозволу адміністрації. Мова документів - українська, російська. Довідковим апаратом документів фонду є описи та каталог архіву.

Підготувала Л.Леонова

БЛАГОДІЙНИЦТВО В ГІМНАЗІЇ.

Галузь освіти одна із тих, які потребують постійної матеріальної підтримки не тільки держави, а й благодійників. У XIX ст. головними турботами останніх були піклування про бідних учнів та покращення матеріального стану навчальних закладів.

Кожна гімназія мала своїх почесних попечителів, які разом з директором мали право нагляду за навчальною та виховною роботою. Однак основним їхнім обов'язком було за сприяння місцевого дворянства, відшукуванню засобів на відкриття пансіонів для бідних учнів.

Це правило діяло і в Луцькій гімназії (попередниці Рівненської), яка була відкрита в 1832 р. Місцеве дворянство вибирало кожних три роки почесних попечителів. Першим з них став Скибицький, який впродовж 1833-1835 рр. опікувався справами гімназії.

У 1834 р. гімназію через матеріальні труднощі перевели до Клевана. Як зазначає у своїй роботі А. Анципо-Чикунський, що серед учнів Клеванської гімназії було дуже багато бідних. Поки гімназія знаходилася в Луцьку, то бідні учні, на прохання директора Кулжинського, користувалися квартирою і столом від тамтешніх монастирів, крім того, тодішній почесний попечитель Скибицький забезпечував багатьох одягом [1, с.18]. Вже в Клевані малозабезпечені учні жили безкоштовно в настоятеля Клеванського костелу Дваржинського, якого попросив про це директор Кулжинський. Допомогу в міру можливості надавали і вчителі гімназії, зокрема Діонісій Адамович Якутович - викладач латинської мови в 1832-1838 рр., який виділяв їм частину свого заробітку.

З 1835 р. гімназія щорічно роздавала таким учням безкоштовно книги з книгарні, яка діяла при навчальному закладі. Бажаючи мати постійні засоби для допомоги педагогічна рада в 1837р. постановила просити про відпуск з казни 1000руб. сріблом. Проте на сьогодні невідомо, чи було задоволене дане прохання.

Напевно, одну з найбільших пожертв на діяльність гімназії зробив князь Фридрих Любомирський, який збудував для навчального закладу в Рівному новий будинок для неї, подарував "Оранжерею" для проживання директора [2, арк. 3 зв]. Що дало змогу перевести в 1839 р. гімназію з Клевана до Рівного. Однак, проблема з квартирами для учнів, особливо бідних постала знову. За її вирішення взяли почесні попечителі. У 1841р. на цю справу почесний попечитель Рівненської гімназії Кашинський пожертвував для загальних квартир 80 ліжок, стільки ж стільців і 10 столів [1, с.32].

Гімназія намагається виробити певну систему допомоги малозабезпеченим. Зокрема, у 1843р. відкриваються призначені для них квартири. Ця ідея належала директору П.О.Аврамову, активно допомагав йому почесний опікун гімназії Віталій Дмитрович Корчинський, який обіймав цю посаду в 1841-1847 рр. Він переконав найбільш заможних батьків зробити невеликий додаток до плати за утримання своїх дітей. З цього додатку склалася особлива сума, яка становила близько 30р. і стала капіталом для допомоги бідним учням, а також дала можливість зменшити плату за утримання на квартирах.

Для покращення матеріальної бази гімназії, збільшення кількості приміщень, яких не вистачало, оскільки постійно зростала кількість учнів, „князь Казимир Фридрихович Любомирський у 1844 р. подарував гімназії свій Рівненський замок” [1, с.34]. Однак, в 1859р. у стані повного занепаду його повернули колишньому власнику. Намагаючись допомогти найбільш нужденним учням, педагогічна рада вирішила спрямовувати кошти, які отримувала гімназія від учнів, котрі вчасно не повернулися з літніх та зимових канікул, на плату за навчання бідних [1, с.47].

У 1862р., після введення в гімназії викладання природознавства, постала проблема організації кабінету природничих наук. На цю справу були виділені кошти, однак їх, як завжди, не вистачало. Тоді почесний опікун князь Казимир Любомирський пожертвував кабінету колекцію мушель і мінералів. За рік до цього, у 1861р., князь пожертвував учнівській бібліотеці 125 творів польською мовою. Користування книгами в цій бібліотеці було платним, тому для бідних учнів педагогічна рада запровадила при гімназії особливу бібліотеку підручників та посібників, з якої роздавали книги в безкоштовне користування. Дехто з працівників гімназії погодився жертвувати для цієї бібліотеки щомісячно протягом року 1% від своєї платні. Їх список наводить нам А. Анципо-Чикунський, а саме: директор Кривоносов, вчителі - Ключовський, Ейсмунд, Андрузький, Цис, Лемп, Ланг, Авдеев, Хмелевський, Завілейський, Стахорський і гімназійний лікар Ландсберг [1, с.71-72].

Становище бідних учнів у Рівненській гімназії описує в своєму автобіографічному творі „Історія мого сучасника” В.Г. Короленко. Однак він припустився деяких помилок, зокрема, зазначивши, що „Товариство допомоги бідним учням м. Рівного було затверджене десь у 1874-1875рр.[3, с.283]. Проте А. Анципо-Чикунський вказує іншу дату, а саме 1883р.[1, с.90], до того ж, заснування цієї організації спричинило нове підвищення плати за навчання до 40 руб. у 1882р.

Основною метою діяльності товариства була опіка бідних учнів Рівненського реального училища. Допомога могла надаватися шляхом внесення плати за навчання, безкоштовного надання книг та навчальних посібників, забезпечення одягом, їжею та ліками. У виключних випадках учні могли отримувати грошову

І.Куліш Фото. Початок ХХ ст.

Знак Товариства допомоги бідним учням

допомогу. На виділення такої допомоги впливав не лише матеріальний стан учнів, але також і старанність у навчанні та хороша поведінка, що повинне було підтвердити керівництво училища.

Рівненське Товариство свою діяльність розпочало загальними зборами, які відбулися 1 травня 1883р. На них були вибрані члени правління: законовчитель училища ксьондз Р.В. Бялостоцький, вчитель історії та географії О.М. Коркушко, вчителі механіки І.М. Дубенецький та російської мови М.Л.Сеферовський; казначеєм обрали Р.Бялостоцького, а кандидатами - вчителів математики М.В.Котляревського та С.А.Черногора; ревізорами каси - мирового суддю З.С.Лучинського, полковника Ф. Ромашевський і лікаря училища Н.А.Погоновського; депутатами - землевласника Спендовського та повітового лікаря Леймана [1, с.90].

Кількість членів Товариства постійно зростала. Діяло воно до 20-х рр. ХХ ст., тобто припинило своє існування разом з гімназією. Його активними членами були Ф.Р.Штейнгель та І.Х.Куліш. Останній мав знак Товариства допомоги бідним учням Рівненського реального училища. Видавалися такі знаки не лише для того, щоб засвідчити належність до Товариства. Часто вони розроблялися для відзначення найбільших жертводавців і часто мали три ступені. Зовні знаки виглядали однаково, проте були зроблені з різного металу. Для найнижчого ступеня робився залізний знак, для серед-нього - срібний; для найвищого - золотий.

Знак, що належав І.Кулішу, а сьогодні експонується у РОКМ,- срібний. Він зроблений у формі геральдичного щита. На аверсі в центрі зображено розкрити книгу, трикутник, циркуль, стил, обрамлені лавровим вінком. На реверсі - напис: „Общество вспомо[е]ствован[ия] нуждающ[имся] учащ[имся] Ровенскаго городск[ого] училища”[4].

Таким чином, бачимо, що навчальні заклади часто змушені були самотужки відшукувати засоби для забезпечення своєї діяльності. Лише з 80-х рр. ХІХст. їм на допомогу приходять громадські організації - опікунства та товариства допомоги бідним учням, що дало можливість покращити матеріальне забезпечення шкіл, гімназій та училищ.

1.Анципо-Чикунский А.А. Историческая записка о Ровенском реальном училище. 1832-1889 - К., 1894. – 148 с.

2. Доповідна записка// Російський державний історичний архів. - Ф. 733. - Оп. 69. - Од. зб. 291. - Арк. 1-12.

3.Короленко В.Г. Собр. соч. В 10 т. - Т.5: История моего современника. - М.: Гос. изд-во “Художественная литература”, 1954. - 400с.

4. РОКМ КП 11022/ІVН 2627

Автори

1. **Булига Олександр Степанович** - заступник директора з наукової роботи Рівненського обласного краєзнавчого музею (далі РОКМ).
2. **Бухало Гурій Васильович** - професор Рівненського інституту слов'янознавства Київського Слав'янознавчого університету, кандидат історичних наук, провідний фахівець РОКМ.
3. **Гладуненко Олександр Васильович** - кореспондент Острозької міської газети „Замкова гора”, член науково-краєзнавчого товариства „Спадщина” ім. князів Острозьких.
4. **Даниличева Валентина Федорівна** - завідувачка сектору новітньої історії відділу історії РОКМ.
5. **Данильчук Галина Федорівна** - завідувачка виставковим сектором РОКМ.
6. **Кожан Неоніла Михайлівна** - головний бібліотекар Рівненської державної обласної бібліотеки.
7. **Кожушко Наталія Іллівна** - завідувачка сектором відділу історії РОКМ.
8. **Леонова Людмила Анатоліївна** - начальник відділу Державного архіву Рівненської області.
9. **Локшук Ірина Миколаївна** - викладач кафедри українознавства Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету.
10. **Манько Микола Павлович** - заступник директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника м. Острог.
11. **Михайлишин Ольга Леонідівна** - доцент Національного університету водного господарства та природокористування, кандидат архітектури.
12. **Морозова Ольга Володимирівна** - науковий співробітник відділу історії РОКМ.
13. **Мушировський Володимир Макарович** - директор РОКМ.
14. **Пархоменко Тетяна Петрівна** - науковий співробітник відділу етнографії РОКМ.
15. **Пащук Іван Григорович** - голова Рівненського обласного краєзнавчого товариства Всеукраїнської спілки краєзнавців.
16. **Пономарьова Тетяна Олександрівна** - завідувачка відділом історії РОКМ.
17. **Прищепа Олена Петрівна** - старший викладач Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат історичних наук.
18. **Радюк Тетяна Петрівна** - бібліотекар РОКМ.
19. **Стоколос Надія Георгіївна** - професор, завідувачка кафедри філософії Рівненського інституту слов'янознавства КСУ, доктор історичних наук.
20. **Толстуха Лілія Василівна** - старший науковий співробітник відділу науково-освітньої роботи РОКМ.
21. **Шахматова Людмила Яківна** - завідувачка відділу історії релігії та мистецтв РОКМ.

ЗМІСТ

<i>Олена Прищеп</i> РІВНЕНСЬКА РЕАЛЬНА ГІМНАЗІЯ (УЧИЛИЩЕ) У ЖИТТІ МІСТА ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.	7
<i>Гурій Бухало</i> КРАСЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ, (видатні люди в пам'ятці історії та архітектури Рівного)	11
<i>Ольга Михайлишин</i> СТОРИНКИ З ІСТОРІЇ РОЗБУДОВИ РІВНЕНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	15
<i>Людмила Шахматова, Надія Стоколос</i> “РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКИЙ КОСТЕЛ, НАЗЫВАЕМЫЙ КАПЛИЦЕЮ...” До історії спорудження та функціонування каплиці в ім'я святого Станіслава в контексті суспільно-політичного життя м. Рівне (1856-1939 рр.)	24
<i>Микола Манько</i> АФАНАСІЙ ЛОТОЦЬКИЙ (АРХІМАНДРИТ АМВРОСІЙ) І ЙОГО ВОЛИНЕЗНАВЧА СПАДЩИНА	28
<i>Іван Пащук</i> АКАДЕМІК АРХІТЕКТУРИ МАР'ЯН ПЕРЕТЯТКОВИЧ - ВИПУСКНИК РІВНЕНСЬКОЇ РЕАЛЬНОЇ ГІМНАЗІЇ	30
<i>Валентина Даниличева</i> КУРАТОРІУМ ВОЛИНСЬКОГО ШКІЛЬНОГО ОКРУГУ	32
<i>Олександр Гладуненко</i> АРСЕН ШУМОВСЬКИЙ - КОЛИШНИЙ УЧЕнь РІВНЕСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА	34
<i>Олександр Булига</i> ТВОРЦІ МУЗЕЙНОГО ДИВОСВІТУ	39
<i>Володимир Мушировський</i> РАРИТЕТИ МУЗЕЮ.	44
<i>Ллія Толстуха</i> АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ З НІМЕЧЧИНИ.	48
<i>Галина Данильчук</i> ВИСТАВКОВА РЕТРОСПЕКТИВА. 1993-2003 рр.	50
<i>Тетяна Пархоменко</i> ЕКСПЕДИЦІЙНА РОБОТА ВІДДІЛУ ЕТНОГРАФІЇ РОКМ (1996-2004).....	53
<i>Ірина Локшук</i> “МУЗЕЙНІ ГОСТИНИ” - БАРВИСТИЙ ВІНОК ТАЛАНТІВ	58
<i>Неоніла Кожан, Тетяна Радюк</i> БУДИНОК, У ЯКОМУ ЖИВЕ ІСТОРІЯ	61
<i>Людмила Леонова, Наталія Кожушко</i> ІСТОРІЯ БУДИНКУ ПО ВУЛ. ДРАГОМАНОВА, 19 МОВОЮ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ (Описи архівних фондів)	63
<i>Ольга Морозова</i> БЛАГОДІЙНИЦТВО В ГІМНАЗІЇ	67
Автори	69